

İktisat dergisi

Ocak 1995

Yıl: 31

Sayı: 355

70.000 TL (KDV Dahil)

Kapak: Kazgan, Alkin, Kepenek, Yentürk, Sönmez, Uygur, Akçay, Aslanoğlu, Sarı, Gürlesel'den 1995 beklentileri...

Yuvarlak Masa: Berksoy, Seviğ, Ulagay "95'de Türkiye ekonomisi"ni tartışıyor. **Söyleşi:** Öğretim Elemanları Sendikası üzerine. **Memurlar:** Krizin etkileri ve ücret kayıpları.

94'den 95'e

EKONOMİNİN GERÇEKLERİ

CS-PRO SERIES

ÇEKİCİ TEKLİF!

MINOLTA

Öncü kılan teknoloji

TTBüro

TRANSTEKNİK BÜRO SİSTEMLERİ A.Ş.

Genel Müdürlük: Piyalepaşa Bulvarı Kastel İş Merkezi A Blok Kat: 1-2 80370 Piyalepaşa - İstanbul Tel: (212) 253 62 25 (10 hat) - 254 54 14 (30 hat) Faks: (212) 253 49 69

İstanbul: Piyalepaşa Bulvarı Kastel İş Merkezi A Blok Kat: 1-2 80370 Piyalepaşa - İstanbul Tel: (212) 254 54 10 (30 hat) 253 62 25 (10 hat) Faks: (212) 253 49 67

Ankara: Çevre Sokak No: 14/A Çankaya Ankara Tel: (312) 468 41 36 - 468 41 37 468 02 81 Fax: (312) 467 69 32

Bursa: Uluyol Sinem İşhanı 60/1 Bursa Tel: (224) 254 20 94 - 254 31 21 Fax: (224) 254 20 94

Adana: Ziyapaşa Bulvarı 78/1 Adana Tel: (322) 453 27 80 453 58 64 Fax: (322) 468 36 50

İzmir: Cumhuriyet Bulvarı 35/4 Konak

Dünyanın onayladığı, üstün Minolta teknolojisinden *bir dünya ilki* daha! CS-PRO fotokopi makineleri... Orijinal Minolta teknolojisinin ürünü CS-PRO'yu, Türkiye'yi fotokopi makinesi ile tanıştıran *Transteknik Büro Sistemleri A.Ş.* 20 yıllık deneyim ve güvenle getiriyor. Yeni jenerasyon CS-PRO ile güçlü, verimli, kaliteli, rahat ve çevreci bir çalışma hayatı için uzun sürecek, *çekici bir ortaklık* ekliif ediyor.

- Mükemmel kopya kalitesi ve görüntü yoğunluğunu sürekli yüksek tutan Mikro Toning Sistem.
- Makinedeki kilitleme hatalarını saptayan CPU Gözetleme Fonksiyonu.
- % 50 kısaltılan makine kurma süresi.
- Hataı belirleyerek tamir süresinin azaltılmasını sağlayan giriş-çıkış kontrollü panel.

- Sıkışma hatalarından sonra otomatik sıfırlama.
- İki ayrı orijinalin tek kâğıda kopyalanması ve kâğıtların ortadan katlanması sayesinde artan % 132-152 verimlilik.
- Dünyanın ilk otomatik 4 zımba deliği açma fonksiyonu ile % 100' artan verimlilik.
- Düşük gürültü seviyesi (min. 1 dB / max. 5 dB)

harita'sız kalmayın

Abone olun!

tiyatro
sinema
video
sergi
konser
resital
opera
bale
festival
fuar
söyleşi
panel
kitap
kaset-cd
gezi
müze
lokanta

İSTANBUL
KÜLTÜR ve SANAT
HARİTASI

TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR, KÜLTÜR VE SANAT İÇİN VAKIF • OCAK 1995

HARİTA
bir yarıda
"nice yıllara"

Abonelik için:

BEYOĞLU

Mephisto Kitabevi

BAKIRKÖY

Beyaz Adam Kitabevi

BEŞİKTAŞ

Kabalcı Kitabevi

KADIKÖY

Mephisto Kitabevi

POSTA/FAX İLE;

İş Bankası Parmakkapı Şb.
494044 No'lu hesaba
yıllık 300.000 T.L. abone
bedelini yatırıp, dekont ve
abone bilgilerini vakıf'a
gönderiniz.

TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR KÜLTÜR VE SANAT İÇİN VAKIF
BAŞAĞA ÇEŞMESİ S. NO:17 GALATASARAY
TEL/FAX:0212.293 10 95 (4 HAT)

Bu sayıda...

Kriz İktisat Dergisi'ni de vurdu

Türkiye ekonomisi, tarihinin en büyük krizini atlattamadı. 65 milyar dolarlık dış borç, 500 trilyon liralık iç borç, sürekli artan askeri harcamalar, üç haneli enflasyon, yurt dışından iyi koşullarla borçlanma umudu kalmamış, kredibilitesi düşük bir hükümet, onun hazırladığı tamamen yalanlarla dolu bir bütçe (doların yıl sonu hedefi az kalsın Ocak ayının ilk haftasında yakalanıyordu), kalitesiz bir bürokrasi, dış piyasalarda rekabet etmesi güç, devlete göbekten bağlı bir özel sektör ile 1995'in nasıl geçeceğini hep beraber göreceğiz.

Evet, bu sayımızın kapak konusu, 94'ten 95'e Türkiye ekonomisi... Cevdet Akçay, Erdoğan Alkin, Erhan Aslanoğlu, Can Fuat Gürlesel, Gülten Kazgan, Yakup Kepenek, Osman Sarı, Mustafa Sönmez, Ercan Uygur ve Nurhan Yentürk Türkiye ekonomisindeki krizin geçmiş, bugün içinde bulunulan durumu ve geleceğe ilişkin projeksiyonları ve önerileri değerlendiriyorlar.

Aynı konuda, Taner Berksoy, Veysi Seviğ ve Osman Ulagay'ın katıldıkları yuvarlak masa toplantımızı da zevkle okuyacağınızı düşünüyoruz.

Türkiye ekonomisindeki krizden en ciddi etkilenen yayınlardan biri, sanırım kendi yağıyla kavrulmaya çalışan İktisat Dergisi oldu. Geçen yılın Ocak ayında, kuşe kağıda basılı, yarısı renkli olarak yaklaşık 70 milyon liraya mal olan dergi, tam bir yıl sonra, bu Ocak ayında, birinci hamur kağıdı basılı olarak 200 milyon liranın üstüne mal oluyor. Bu da, maddi imkansızlıklar nedeniyle derginin sürekli geç yayınlanmasına, bu sayıda olduğu gibi bayi fiyatında artışlara ve sayfa azaltmalara neden oluyor.

Derginin zamanında ve sayfa azaltmadan yayınlanmasının tek yolu, ilan gelirinin artması. Biz, okuyucularının büyük kısmının üniversite mezunu, orta ve yüksek gelir düzeyinde olan İktisat Dergisi'nin reklam verenler açısından iyi bir medya olduğunu düşünüyoruz. Gelecek sayımızdan itibaren, dergide, içine ilan alabilen, enformatif, birer başvuru kaynağı niteliğinde olan sektör sayfaları bulacaksınız. Şubat sayısının konusu "franchising"...

İktisat Dergisi

Kapak

1995 zor bir yıl olacak

Prof. Dr. Gülten Kazgan.....9

Çözüm reformlarda

Prof. Dr. Erdoğan Alkin.....12

Türkiye fırsat kaçırıyor

Prof. Dr. Yakup Kepenek.....16

Günü kurtarma politikaları dengesizlikleri pekiştirecek

Doç. Dr. Nurhan Yentürk.....18

1995'de yine tüneldeyiz

Mustafa Sönmez.....21

Türkiye'de makroekonominin gelecek yılını beklerken

Prof. Dr. Ercan Uygur.....24

Yapılacak ilk iş kamu maliyesi reformu

Doç. Dr. Cevdet Akçay.....28

Türkiye'nin yeni bir stratejiye ihtiyacı var

Erhan Aslanoğlu.....31

IFMC

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır.

İktisat Dergisi, aylık olarak yılda 11 sayı yayımlanır. Temmuz ve Ağustos aylarında ortak bir sayı hazırlanır.

Dergideki yazılar Cemiyeti bağlamaz. Görüşler yazarlarına aittir.

Merkez: Cumhuriyet Cd. 27/6 Taksim, İstanbul. Tel: 250 50 34

Ankara: Konur Sk. 36/8-10 Yenışehir. Tel: 312. 417 20 54

İzmir: Kazım Paşa Cd. 4/5 35210 Pasaport. Tel: 232. 484 12 45

Adana: Sabancı İş Merk. Dört yolağı Civan 3. Tel: 322. 352 02 87

Bursa: Soner İş Merk. K.2/70 Tuzpazarı. Tel: 224. 221 68 17

Denizli: Denizli Basma Sanayi. Tel: 258. 266 08 50

Gaziantep: Söylemez Pasajı 55. Tel: 342. 230 16 72

Edirne: Edirne Ziraat Odası Binası. Tel: 284 225 12 49

Kitap

Türk ekonomisinde krizin oluşumu

Mehmet Öngeöglu.....52

Ekonomi-Politika

Kit'ler ve Özelleştirme

Mehmet Hüseyin Bilgin.....54

Memurlar ve kayıpları

Hacer Aydın
Rengin Küce.....57

Söyleşi

Gerçek bir üniversiteyi kim istemez

Doç. Dr. Ufuk Uras.....60

Medya

Medya ekonomisinin doğuşu

Dr. Selçuk Demirbulak.....63

1995'deki gelişmeler olumlu olacak

Yrd. Doç. Dr. Osman Sarı.....34

Bankacılıkta '95 parlak görünmüyor

Can Fuat Gürlelel.....38

Önce siyasi çözüm

Prof. Dr. Taner Berksoy
Dr. Veysi Seviğ

Osman Ulagay.....42

Olaylar ve Yorumlar.....4

Göstergeler.....8

İktisat

Aylık Dergi Yılı 31 Sayı 355 Ocak 1995

Sahibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı M. Kemal Bayraktaroğlu

• Genel Yayın Yönetmeni: Aydın Demirel • Sorumlu Yazışleri Müdürü: Hakan Güldağ

• Redaksiyon: Fehmi Köfteoğlu, Saruhan Oluç • Yayın Koordinatörü: Yurdaer Erkoca

• Akademik Bölüm Sorumlusu: Teoman Gülsever • Reklam Sorumlusu: Sema Demir Tel: 0212. 250 50 34

Sayfa Tasarımı: Hale Çevikoğlu • Kapak Tasarımı: Gürcan Özkan • Montaj: Turgay Tekatan • Yönetim Yeri: Katip Mustafa Çelebi Mah. Büyük

Parmakkapı Sk. 14/4 Beyoğlu/İST. • Tel: 0212. 252 84 42-43 • Fax: 0212. 252 31 36 • Basıldığı Yer: Bayram Ofset • Dağıtım: YAY-SAT

Savaşta mıyız yoksa?

Son dönemde en çok tartışılan konulardan biri de hiç kuşkusuz adı, sistemi ve bizzat rejimi ile cumhuriyetin kendisi oldu. Birinci Cumhuriyet-İkinci Cumhuriyet, laik Cumhuriyet-İslami Cumhuriyet tartışmalarına bir de 71 yıllık Cumhuriyet dönemi rekorları eklendi. 1994 yılında gerçekleşen enflasyonun Cumhuriyet tarihinin en önemli rekoru olduğu ise tartışmasızdır.

II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda bile erişilemeyen 1994 yılı enflasyon oranı, iddia edildiği gibi ne özelleştirmenin gecikmesinden ne de arızı bir nedenden kaynaklanıyor.

Gizlenemeyen gerçek, DİE'nin açıkladığı 1994 yılı enflasyonunun acı, yokluk, kıtlık ve karaborsa demek olan savaş yıllarını bile arattığıdır. Şimdi, "yoksa bir

savaş var da, bizden mi gizleniyor?" diye soruluyor.

Zira, DİE'nin 1923 yılından itibaren istatistiki verileri topladığı raporuna göre, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana, yıl sonları itibarıyla en yüksek enflasyon oranları toptan eşya fiyatlarında yüzde 104.4 ile 1946 yılında, tüketici fiyatlarında ise yüzde 115.6 ile 1980 yılında görülmüştü.

Fiyat artışları son 10 yıl itibarıyla incelenip kıyaslandığında ise 1984 yılında yüzde 49.5 olan toptan eşya fiyatlarında 100.1 puan, yüzde 48.4 olan tüketici fiyatlarında ise 77.1 puanlık artış olduğu görülüyor.

Öte yandan, bu yıl Nisan ayından itibaren yıllık bazda üç haneli rakamlara yükselen enflasyon için 5 Nisan kararlarında şöyle denilmişti:

"5 Nisan kararlarıyla ekonomik birimlerin geriye doğru endeksleme yaklaşımından vazgeçerek bekleyişlerini ileriye dönük olarak oluşturacakları yeni bir dönem başlatılmıştır. Aldığımız bu kararlarla enflasyon hızla düşmektedir. DPT'nin tahminlerine göre önümüzdeki 6 aylık dönemde fiyat artışları yüzde 20 dolayında olacaktır."

DİE verilerine göre ise Aralık ayı itibarıyla son 6 aylık enflasyon toptan eşya da yüzde 34.6, tüketici fiyatlarında yüzde 40 olarak belirlendi.

Fehmi KÖFTEOĞLU

AYLAR	TOPTAN EŞYA				TÜKETİCİ			
	1991	1992	1993	1994	1991	1992	1993	1994
OCAK	48.4	69.0	52.7	60.6	62.0	78.5	59.8	69.6
ŞUBAT	49.7	69.0	52.7	68.0	63.6	77.8	58.2	73.0
MART	50.7	68.1	53.3	74.0	62.3	78.7	58.0	73.6
NİSAN	55.1	63.0	54.0	125.3	62.1	74.0	59.0	107.4
MAYIS	57.2	59.5	57.3	136.6	62.5	69.9	65.0	117.8
HAZİRAN	57.1	57.7	60.6	137.6	64.9	65.8	67.2	115.8
TEMMUZ	57.9	57.1	65.2	128.8	68.6	65.8	73.1	109.3
AĞUSTOS	58.3	57.3	63.5	126.5	71.0	65.5	71.2	108.0
EYLÜL	56.3	60.1	60.0	129.6	66.9	67.7	68.2	111.1
EKİM	54.6	63.3	57.0	136.9	66.5	69.2	67.2	116.3
KASIM	56.3	62.7	61.4	137.0	66.8	68.6	69.6	119.7
ARALIK	59.2	61.4	58.4	149.6	71.1	66.0	71.1	125.5

Kaynak: DİE

Yaşar Kemal doğruyu yaptı...

Türkiye'de görüş açıklamak, özgürce düşünce ifade etmek, tartışmak, pek kolay değildir. Hele hele resmi devlet ideolojisine, politikalarına ve açıklamalarına yönelik eleştirilerde bulunmak hayatı iyice zorlaştırır. Çünkü eğer savcıların gözünden kaçmamışsanız, yargılanırsınız ve örneğin Haluk Gerger, Fikret Başkaya, Münir Ceylan, İsmail Beşikçi, Günay Aslan ve daha nice gazeteci, yazar, sorumlu yazarları müdürü gibi hapsi boylarsınız.

Bundan önce ise çeşitli mühürlerle insanlar damgalanır: Vatan haini, tahrikçi, emperyalizmin ajanı, nankör, alçak, satılmış... Üstelik de bu işlemi yapanlar çoğu kez demokrat veya liberal bir kimlikle, hatta solcu bir etiketle ortada dolaşan, boy gösteren yarı aydınlar olurlar. Onlar için demokrasi, kendi görüşleri ve devletin görüşleri çerçevesinde kalıp, konuşmak ya da yazmaktır.

Bu kez kabak Yaşar Kemal'in başında patladı. Saldırıların hedefi olmasının nedeni Spiegel dergisine vermiş olduğu yazı. Yaşar Kemal, Türkiye'de her şeyin güllük gülistanlık olduğunu, Tansu Çiller hükümetinin ekonomik

ve politik başarılarını (!) anlatan bir yazı yazmış olsaydı, şimdi belki de övgü dolu manşetlerin konusu olacaktı.

Ama o öyle yapmadı. Bir aydın olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihindeki en önemli sorunların başında gelen Kürt sorunu hakkındaki görüşlerini yazdı. Çeşitli tepkiler aldı. Kimileri, devlete ve orduya olan yakınlıklarını vurgulamak, üstelik de solda görünebilmek için Yaşar Kemal'in anti emperyalizmi önemsemediğine değindi.

Hasan Pulur, Emin Çölaşan, gibi bazı köşe yazarları da Nobel düşkünü, pazarlamacı, tezgahlamacı, yalancı gibi kavramlar kullandılar. Taha Akyol, Yaşar Kemal'in ünlü CIA raporcusu Graham Fuller'den Türkiye'nin gerçeklerini öğrenmesi gerektiğini vurgularken, "İnce Memed kuşağı" Ertuğrul Özkök ise Yaşar Kemal'in bu yazıyı yazma hakkını sorguladı. Bunlar adeta "Konuşan Türkiye'yi" konuşanları tespit etmek ve suçlamak için istiyorlar. Yaşar Kemal'in deyimi ile 'yasakçıların hış dencileri'.

Üstelik yazılanlara bakınca, hiçbirinin Yaşar Kemal'in yazısını orijinalinden okumamış olduğu anlaşılıyor. Ama

bu kişiler için önemli olan zaten yazılmış olanlarla, fikirlerle hesaplaşmak değil.

Yaşar Kemal bir politikacı değil, o bir yazar, düşünür, bir kültür adamı... Yaşar Kemal'in Türkiye'nin en köklü ve tarihsel sorunu hakkında görüş bildirmesi kadar doğal birşey yok. Düşüncelerine katılmasanız bile dinlemekte, tartışmakta, söyledikleri üzerinde düşünmekte fayda var.

Üstelik Yaşar Kemal'in söyledikleri doğru...

Yaşar Kemal'i eleştirenlerin görmek istemedikleri gerçek, tüm sorunların gittikçe büyümekte oluşu ve bunların önemli kısmının Kürt sorunundan kaynaklanıyor olması.

Ekonomide yaşanan krizin sürdürülmekte olan savaş ile yakından ilişkisi var. 1994'de Yaşar Kemal'in de söylediği gibi, 12 milyar markın üstünde harcama yapıldı. GSMH'nin yüzde 5'inden fazlası savaşa harcanıyor.

Politik krizin önemli bir yanının Kürt sorununa endekslendiğini görmemek mümkün değil. Demokratikleşme de, devletin merkezîyetçiliğinden kurtulma da, asker-sivil otorite arasındaki çelişki ve ilişki de, dış politikadaki birçok sorun da dönüp dolaşıp bu konuya düğümleniyor.

Üstelik resmi devlet ideolojisinin krizi de bu gerçeği güçlendiriyor. Tansu Çiller'in, ondan önce de Turgut Özal'ın oluşturmaya çalıştığı 'Türkiye milliyetçiliği' kavramı etrafındaki yeni milliyetçilik ve egemen ideolojik yapı da Kürt sorununun bir uzantısı.

Bu sorundan kaçış olmadığı gibi bu sorunu yasaklarla çözmek de mümkün değil.

Kürtler var; Kürtler özgürce Kürtçe konuşsun; Kürtler özgürce, diğer insanlar gibi kimliklerini koruyarak ve savunarak geleceklerini belirlesinler; Kürtçe televizyon,

radio kurulsun; Kürtlerin siyasi partileri olsun; Kürt sorununda askeri çözüm çözümsüzlüktür, demokratik, barışçı çözüm bulunsun; Kürtler de insan gibi yaşasın demenin suç olmadığı, özgürce bu konuların tartışılabileceği, bu sorunun çözümü konusundaki farklı yaklaşımların konuşulabileceği bir ortamı yaratmak gerekiyor.

Bunları söylemek suç da, sorunu açmaz bir noktaya getirip, bütün sivil ve demokratik çözüm yollarını tıkamak, Kürt vekillerini hapse atmak doğru... Büyük bir felaketin eşiğinde olduğumuzu belirtmek suç da, bu felaketi derinleştirmek doğru... Böyle şey olmaz.

Eşit koşullar altında yaşamak isteyenlerin siyasi anlayışında, esas bunların söylenmesini, savunulmasını, tartışılmasını engelleyenler bölünmenin yolunu açıyorlar.

Şimdi de Yaşar Kemal hakkında bölücülük suçlaması ile soruşturma açılacak. Diğer gazeteciler, yazarlar, sorumlu yazışları müdürleri gibi o da Terörle Mücadele Yasası gereği sorgulanacak.

'Taş üstünde taş, gövde üzerinde baş bırakmamak; balığı tutmak için suyu kurutmak' yaklaşımı sivil, demokratik geleneklerle bağdaşmaz. Bu anlayışı savunanların politik ve demokratik gelenek, kültür açısından son derece zaaflı ve yanlış bir yerde oldukları açıktır.

Sivil yurttaşların, demokratik bir geleneğe ve kültüre sahip olanların bu felaketi engellemek için, aklı selim bir tutum içinde olmaları herşeyden önemli bir hale geldi.

O nedenle Yaşar Kemal doğru yaptı, doğru söyledi... Aklımızla, fikrimizle, kalbimizle desteklememek elde değil...

Saruhan OLUÇ

Onat Kutlar'ın ardından...

30 Aralık'ta Opera Pastanesi'nde patlayan bomba hemen oracıkta Yasemin Cebenoyon'ı öldürdü; Onat Kutlar ise 12 gün sonra hayata gözlerini yumdu. Bombanın gerekçesi yeni yıl kutlamaları ve eğlenceleri idi. Yeni yıl kutlamalarını insanların "burnundan" getirmeyi siyasi amaçlarının bir parçası olarak gören, karanlık hesapların barut nefesli illegal çeteleri, 1995 yılına kurbanlarının kaniyle zafer sarhoşluğu içinde girdiler.

Bizler yeni yıla, gerçekten de amaçladıkları gibi, şaşkın, üzgün, buruk ve kızgın girerken, onlar, kan, gözyaşı, tehdit, terör, kaos ve korkudan oluşan ziyafet sofralarında neşe içinde girdiler.

Yapacak bir şey yok! Daha doğrusu, bizim dışımızda kimsenin bir şey yapacağı yok. Bu karanlık çeteler varlıklarını, bizleri canevimizden vuracak yeni planlar hazırlayarak sürdürmeye devam edecek. Bundan önce olduğu gibi, bundan sonra da, failler hiçbirisinde bulunmayacak. Olduk olmadık bir yerde, durup dururken yeni ölüm haberleri ile sarsılacağız, kahrolacağız... Gözyaşlarımız kızgınlığa karışacak. 'Yeter artık!' sloganları ile kolkola girip cenaze törenlerine doluacağız; 'Katiller bulunsun, hesap sorulsun!' haykırılarıyla meydanları dolduracağız.

Meydanları dolduran bu kızgınlık, bu isyan, bu çözüm arayışı doğru bir politik perspektifin tavında dövmeye başlayıncaya kadar, terör çok boyutlu işlevini sürdürecek, aramızdan birilerini tek tek, ya da toplu halde liste başı yapmaya devam edecek.

Terör ve kendini, bir anlam veremese de onun hedefi olarak hissetmeye başlayan çoğunluğun korkusu aynı zamanda askeri bir darbenin koşullarının da oluşmasına hizmet etmeye başlayacak. Doğru bir tarih bilincinin ve politik perspektifin lojistik desteğinden yoksun meydanları dolduran binlerce kızgın akıl ise bu sonuç karşısında çaresizlikten kurtulamayacak.

Onat Kutlar'ın kimler tarafından öldürüldüğü açık, amaçlar ve niyetler de ortada. Faillerinin yakalanmayacağını da biliyoruz. Sorunun çözümünün bombayı koyanların, tetiği çekenlerin yakalanması ile de sınırlı olmadığına farkında olmak gerekiyor. Bu ortamı oluşturan koşulları yaratan nedenleri kızgınlığımızın muhatabı yapmadan, barışın ve insanca yaşamın bağrında duran bombanın fünyesini imha edemeyiz.

Yurdaer ERKOCA

Geleceğin Öncülüğü...

Öncü Menkul Değerler, şimdi Alım - Satım Aracılığının yanı sıra, Halka Arz Aracılığı, Portföy Yönetimi, Yatırım Danışmanlığı, Repo ve Ters Repo İşlemleri gibi tüm aracı kurum hizmetlerini sunuyor.

Geleceği görenler, Öncü ile çalışıyor.
Müşterilerinin güveni ile Öncü her geçen gün büyüyor.

ÖNCÜ

MENKUL DEĞERLER A.Ş.

İstiklal Caddesi Beyoğlu İş Merkezi No: 365 K.4 80050 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (212) 251 83 80 Fax: (212) 251 90 12

*En İyisi Bizsek...
Neden Söylemeyelim?..*

Panasonic

TEKOFAKS

İstanbul (Merkez)	Ankara	İzmir	Bursa	Adana	Antalya	Trabzon	Diyarbakır
Tel : (0212) 274 75 15 (11 Hat)	Tel : (0312) 467 26 10 (6 Hat)	Tel : (0232) 421 82 99	Tel : (0224) 220 70 68	Tel : (0222) 453 52 50	Tel : (0242) 247 75 59	Tel : (0462) 222 32 63	Tel : (0412) 222 50 99

■ Tarım sanayiye kaynak aktarıyor

Geçen yıl iç ticaret hadleri sanayi lehine bir gelişme gösterdi. Böylece tarım kesiminden fiyatlar aracılığı ile sanayi kesimine kaynak aktarılmış oldu.

DİE'nin verilerinden derlenen bilgilere göre, mevsimin de etkisiyle yılın ilk üç ayında tarım kesimindeki fiyat artışları sanayi kesiminin üstünde oldu. Ocak ayında yüzde 102.2 olan iç ticaret hadleri, Şubat ayında yüzde 103.2 ve Mart ayında yüzde 108 olarak belirlendi. İzleyen dönemde ise trend sanayi kesimi lehine döndü. Sanayi kesimi fiyat artışları tarım kesiminin önüne geçti. Bunda, mevsimin yanısıra yaşanan ekonomik krize sanayi kesiminin tarım kesimine göre daha kolayca adapte olabilmesi ve fiyatlarını artırması da etkili oldu.

Geçen yılın iç ticaret hadleri ortalaması ise yüzde 86.6 olarak belirlendi.

İç ticaret hadleri, 1992 yılı Aralık ayında yüzde 89.9, 1993 yılı Aralık ayında yüzde 102.1 olmuştu.

Endeks rakamları ve iç ticaret hadleri

	Tarım	Sanayi	İç Ticaret Hadleri (%)
Aralık '92	1.186.6	1.320.0	89.9
Aralık '93	2.083.2	2.040.5	102.1
Ocak '94	2.185.3	2.138.4	102.2
Şubat	2.436.7	2.361.5	103.2
Mart	2.747.7	2.544.6	108.0
Nisan	2.953.0	3.598.7	82.1
Mayıs	3.129.2	3.952.1	79.2
Haziran	3.214.3	4.014.2	80.1
Temmuz	3.123.5	4.074.6	76.7
Ağustos	3.131.8	4.204.9	74.5
Eylül	3.553.2	4.371.1	81.3
Ekim	4.074.9	4.611.2	88.4
Kasım	4.460.1	4.893.5	91.1
Aralık	4.874.0	5.287.6	92.2
Ortalama '94	3.323.6	3.837.7	86.6

Kaynak: DİE

■ İthalat ucuzlasa da akaryakıtta zam yapılıyor

Hükümetler daha önce petrol ve petrol ürünleri fiyatlarına zam yaparken hep aynı gerekçeyi öne sürerlerdi: "Dünyada petrol fiyatları artıyor. Biz de bunu iç piyasaya yansıtıyoruz."

Peki hampetrol fiyatları ucuzladığı halde başta akaryakıt olmak üzere bütün petrol ürünlerine neredeyse ayda bir zam yapılması nasıl açıklanabilir?

Bu soruya Hükümet, "makul" hiçbir açıklama getiremese de gerçekte ithalat ucuzladığı halde petrol ürünlerine peşpeşe zam yapılmasının çok basit bir nedeni var. O da özelleştirme açıklamaları ile gizlenmek istenen yüzde 150'lik enflasyonu yatanların, zam yoluyla halkın cebinden Hazine'ye en kestirme yoldan kaynak aktarımıdır.

Zira, Türkiye geçen yılın ilk üç ayında, 1993 yılının

aynı dönemine göre yüzde 8.3 oranında daha fazla hampetrol ithal ederken, ödediği döviz miktarında ise yüzde 13.6 azalma oldu.

1994'ün Ocak-Mart döneminde 5 milyon 270.9 bin ton hampetrol karşılığı 534 milyon 644.5 bin dolar ödendi. Geçen yıl söz konusu dönemde ise 4 milyon 866.2 bin ton hampetrol alınmış, ödenen döviz miktarı ise 618 milyon 667.4 bin dolar olmuştu. 1993 yılı Ocak-Mart döneminde hampetrol ortalama varil fiyatı 17.4 dolardan alınırken, bu yıl adı geçen dönemde bu rakam 13.9 dolara geriledi.

Türkiye'nin hampetrol ithalatı, son iki yılda Ocak-Mart dönemleri itibariyle şöyle oldu:

HAMPETROL İTHALATI

(bin ton-bin dolar)

ÜLKELER	1993 OCAK - MART			1994 OCAK-MART		
	MİKTAR	DEĞER	VARİL FİYATI	MİKTAR	DEĞER	VARİL FİYATI
BAE	543	79.251	19.8	605	70.813	16.0
İran	1.036	127.345	16.8	1.203	117.580	13.4
Libya	391	53.037	18.5	602	61.728	14.0
Mısır	135	17.330	17.6	131	13.499	14.0
Suriye	51	6.524	17.6	55	5.887	14.8
S. Arabistan	2.528	313.305	17.0	2.675	265.137	13.8
Rusya	129	15.322	16.2	-	-	-
Ukrayna	53	6.553	17.0	-	-	-
TOPLAM	4.866	618.667	17.4	5.271	534.644	13.9

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

GAZETE TİRAJLARI

(Bin Olarak)

	31 Aralık '94
	06 Ocak '95
Sabah	632.844
Hürriyet	578.514
Milliyet	328.545
Türkiye	318.886
Zaman	370.605
Gün	58.300
Meydan	89.021
Spor	82.822
Fotomaç	94.880
Bugün	70.560
Fotospor	18.367
Cumhuriyet	55.740
Milli Gazete	22.637
Süper Tan	28.517
Özgür Ülke	12.934
Yeni Günaydın	35.590
Tercüman	2.745
Vakit	18.766
Akşam	144.683
TOPLAM	2.964.945

1995 zor bir yıl olacak

Hükümetin yapması gereken asgari uygulamalar şunlar olmalı: Devlet küçülmeli (bunun KİT'lerin baraç mezat satışıyla ilgisi yok). Bunu bir vergi reformu tamamlamalı ve yeni bir büyüme stratejisine geçilmeli.

Prof. Dr. Gülten KAZGAN

Türkiye ekonomisi serbestleşme sürecinde sık sık krizler yaşıyor. Konjonktürel iniş çıkışların en şiddetlendiği yıllar ise 1984 sonrasına rastlamaktadır. Bir-iki yıl şiddetli durgunluk yaşanınca, izleyen yıl, hele bir de seçim arefesine rastlıyorsa, hükümet, zoraki önlemlerle mutlaka ekonomide büyümenin gerçekleştirilmesine çalışıyor. Bu zorlama, bu kez, cari işlemler açıklarını patlatıyor; kısa vadeli dış borç birikiminin sıçraması bir yandan, kamu açıklarının patlaması diğer yandan, tehlike çanları çalmaya başlayınca, bu sefer de ekonomiyi hizaya getirecek daraltıcı önlemler devreye sokuluyor; tekrar duraklama başlıyor. Kısacası, "dürt-yürüt, çizgiyi aştı bastır-durdur" politikaları ile yıldan yıla şiddetli bir istikrarsızlık yaşanmakta.

1984-87 arasında yoğun kamu altyapı yatırımları ile ekonomiye verilen ivme hızlı bir büyüme (yılıda ortalama yüzde 6.7) sağladı. İç finansal denge hızla bozulurken "dış borç servisi artı kısa vadeli borç" toplamı patladı (Cari işlemler gelirinin ortalama yılda yüzde 72.6'sı). Bu sürdürülemez açıkları önleyebilmek için 1988 başında ekonomi daraltılmaya sokuldu (4 Şubat Kararları). 1988 ve 1989'da ekonomi ani frenle duraklayınca, cari işlemler fazla verirken, stagflasyona mahkum edildi (GSMH deflatörü yüzde 66'ya çıkarken, büyüme hızı sırasıyla yüzde 3.6 ve yüzde 1.9'a indi). Durgunluk ve işsizlik, iki yıl ekonomiyi sarsınca, bu kez TL'nin konvertibilitesine geçildi; dışarıdaki fonları, yüksek reel faizlerle içeri çekip, TL'nin dış değerini yükseltip ekonomiye ivme verme yoluna gidildi. 1990'da, bu kez büyüme ile cari işlemler açıkları ve kısa vadeli dış borçlar birlikte patladı (sırasıyla yüzde 9.2, 2.6 milyar dolar ve yüzde 19.3'ü toplam dış borçların). 1991'de Körfez Savaşı ve ambargonun da devreye girmesiyle ekonomi tekrar durakladı, büyüme hızı neredeyse sıfırlandı (yüzde 0.5), cari işlemler açık-

ları neredeyse kapandı (açık 260 milyar dolar). kısa vadeli borç göstergeleri iyileşti.

Koalisyon hükümeti ekonomiye tekrar ivme vermek için 1992 ve özellikle 1993'de iç talebi olağanüstü pompaladı ve bu yoldan büyümeye hız verdi (sırasıyla yılda yüzde 5.9 ve yüzde 7.9). Burada kaynak yaratma aracı, yine, yüksek reel faizler yoluyla dışardan fonları içeri çekme ve hızlanmaya geçen enflasyonu, böylece aşırı dış değerli TL ve büyüyen cari işlem açıklarının sağladığı ithalat artışı yoluyla dizginleme yöntemi idi. 1992'de 1 milyar doların altında kalan cari işlem açıkları 1993'de 6.8 milyar dolara çıkmıştı. Hele, bu son yılda 2.3 milyar dolarlık negatif bakiyeli net hata ve noksan kalemi eklenirse, gerçek açığın 9 milyar doları aştığı ortaya çıkmaktadır. Bütün dış borç göstergeleri, tabii, bu arada olağanüstü kötüleşti: 1991'de "dış borç servisi artı kısa vadeli borçlar" cari işlemler gelirinin yüzde 59.4'ü iken, oran 1992'de yüzde 70.7, 1993'de yüzde 73.4'e; iç ve dış borçların anapara artı faiz ödemeleri, vergi gelirlerinin yüzde 81'inden sırasıyla yüzde 93'üne ve yüzde 100'ün

üstüne çıkmıştı. Bu arada, yurtiçi tasarruf oranı da GSMH'nin yüzde 22.4'ünden, sırasıyla yüzde 20 ve yüzde 15.3'e düşmüştü. Kamu ve özel iç tasarruf artış hızı negatif seyrederken, Türkiye, bir yandan pozitif iç yatırım artışı yaşıyor, bir yandan yurtdışına yapılan dolaysız yatırımlar ve portfolyo yatırımları patlıyordu. Ekonominin bu boyutlardaki iç ve dış dengesizliklerle uzun süre yaşayamayacağı açıktı. Nitekim, yaşayamadı da: 1993 sonunda iki rating kurumunun Türkiye'nin kredi güvenilirlik derecesini (rating) düşürmesiyle başlayan rahat dış borçlanamama ve fonların kaçıışı, Sodom ve Gomora yaşantısını noktaladı.

Bu tabloyu uzun boylu incelememizin nedeni şu: 1996 seçim yılı, 1995 ise bu seçim yılının hazırlık süresi olacak. 1994'ün, geniş kitle için çok sıkıntılı geçmiş olması, iktidar tarafından mutlaka seçim açısından gözönünde tutulmayı gerektiriyor. Önümüzdeki 1995 yılı da, aynı sıkıntı içinde geçerse, tekrar iktidarda kalma şansı, bırakın SHP'yi, DYP için de pek olası değil. Bu bakımdan, koalisyon hükümetinin seçim öncesi yılda, yukarıdaki tabloda görülen iç talebi patlatma olgusunu tekrarlaması pek de olanak dışı değil: Nitekim, TBMM'ye sunulan bütçe tasarısındaki ekonomik hedeflere ilişkin tahminlerin görece iyimserliği kuşku uyandırıyor. Bununla birlikte, diğer hedeflerle tutarlı olmasa da, cari işlemlerin 430 milyon dolar fazla vereceğinin öngörülmesi, dışkaynak kısıtlamasının ihmal edilir boyutta olmadığına işaret ediyor.

Akıllı davranan, büyümeyi uzun süreli ve istikrarlı kılmak amacına dönük bir hükümetin yapması gereken asgari uygulamalar şunlar olmalı. Devlet küçülmeli: Ancak, bunun KİT'lerin haraç mezat satışı ile ilgisi yok. Merkezi devlet küçülmeli: Trilyonlarca liralık Diyanet İşleri Teşkilatı bir kalemde lağvedilmeli; her dinsel cemaat (sünniler, aleviler, vb.) kendi inançlarına gerekli olan harcamaları kendileri yerine getirmeli. Siyasi kadrolara devlet kaynaklarından yapılan mesken, sekreter, araba, vb. harcamalarının tümü kaldırılmalı. Her görevli kendisi ihtiyaçlarını karşılasın. Merkezi devlete bağlı bir sürü gereksiz, müsteşarlık, devlet bakanlığı vb. lağvedilmeli. Milletvekili aylıkları en yüksek devlet memuru aylığı ile sınırlanmalı. Üniversiteler, bakanlıklar vb. insan deposu olmuş. Bu sıralama çok daha uzatılabilir. Devlet, küçülmeli, çalışan insanlara iyi aylık verip, iyi çalıştırılmalı, çalışmayanı da atmalı. Bunu bir vergi reformu tamamlamalı. Herkesin bir vergi kaydı olmalı. İç borçlar para basıp temizlenmeli ve bugünkü çılgın borçlanmaya son verilmeli; vergi reformu ile çıkarılacak ek vergilerle, döviz rezervlerinden satışlarla piyasaya sürülen para geri çekilmeli; KİT'lerin hisselerinin halka satışı da bu reformla birlikte devreye sokulmalı.

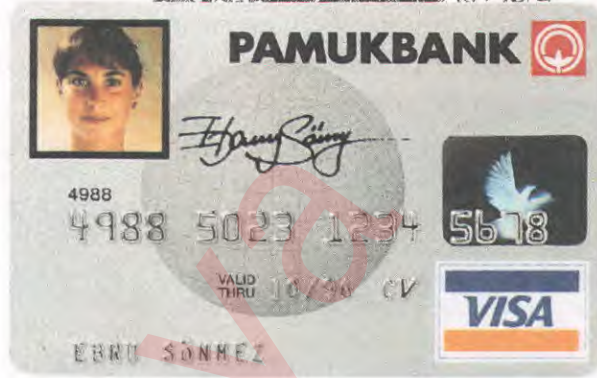
Bu reformu tamamlayacak bir yeni büyüme stratejisine geçilmeli. Hedef kamu açığı, GSMH'nin yüzde 4'ünü geçmemeli. İşe yaramayan alt-yapı yatırımları (ototollar gibi) ile iç talebin kamu açıkları ile desteklenmesinin kimseye yararı olmadığı açık. İkinci hedef, iç tasarrufların artırılması olmalı. Devlet (başta lüks araba) kendi tüketimini kısarak halka örnek olmalı. Üçüncü hedef cari işlemler dengesi olmalı. KİT satışları da ancak dış borç

Trilyonlarca liralık Diyanet İşleri Teşkilatı bir kalemde lağvedilmeli; her dinsel cemaat kendi inançlarına gerekli olan harcamaları kendileri yerine getirmeli. Merkezi devlete bağlı bir sürü gereksiz, müsteşarlık, devlet bakanlığı vb. lağvedilmeli. Milletvekili aylıkları en yüksek devlet memuru aylığı ile sınırlanmalı. Devlet, küçülmeli. Bunu bir vergi reformu tamamlamalı.

anaparalarının ödenmesine ayrılmalı; bunların cari bütçe ya da kamu açıklarını kapatmaya ayrılması önlenmeli. Ekonominin ivmesini ihracata sağlayacak destekler programlanmalı, iç talep artışının da ivmesi buradan gelmeli. İçeride tüketimi pompalayacak politikalardan vazgeçilmeli. 32 no'lu kararname mutlaka, kısa vadeli sermaye hareketlerinin denetimi amacıyla değiştirilmeli. Dışardan gelen sıcak para için zamanında yapılan devalüasyonlar, içeride reel faizlerin düşmesi, zaten ekonomiyi cazip olmaktan çıkaracaktır. Ayrıca, paranın dolanım hızını artıran mali araçlar denetime sokulmalı.

1995'de hükümetin böyle bir politikaya geçeceğini hiç sanmayız. Seçim beklentisinin baskısıyla, dış borçlanma kısıtı verirken, korkarız ki, hükümet daha önceki akıl dışı politikaları tekrarlayacaktır. Yani, iç talep pompalanacak, seçime bir yapay refah havası ile gidilmeye çalışılacaktır. Ancak, burada dış borçlanma kısıtı bir sınırdır. Yine, korkarız ki, bu kısıtı aşabilmek için hükümet haraç mezat KİT'leri yabancılara satmaya çalışacaktır. Bu savın kanıtı KOİ'nin Ereğli Demir Çelik hisselerini bir İngiliz firmasına "kaça satarsan sat" kaydıyla, yasaları hiçe sayarak devretmesi, anlaşmazlıkları çözmeye de bir İngiliz mahkemesinin görevlendirilmesidir. Eğer, hükümet büyük çaplı satışları gerçekleştirebilirse, buradan bol kaynak girişi ithalatı patlatacak, TL'yi yine aşırı değerli yapacak, enflasyonu bir miktar kısacak ve bütçe açıklarına yama olacaktır. Eğer muhalefet partileri tedbirli davranıp KİT satışı gelirlerinin bu gibi seçim yatırımlarına ayrılmasını önleyemezse, 1995 ve 1996 çok "şenlikli" geçer. Yani, KİT'ler haraç mezat satılıp yüzbinler işsiz kalırken, bir yandan bir iki yıl bu işsizlere "tazminat" olarak pay akıtılır; bir yandan enflasyon yavaşlar, ithalatın patlamasıyla; büyüme bu yılki negatif hızdan ivme kazanıp pozitifte geçer ve yükselir. Bu arada, tabii, yolsuzluklara, rüşvetlere, komisyonlara ilişkin suçlamalar ortama renk katar.

Eğer, KİT'ler yabancı sermayeye büyük miktarda satılamaz, dışardan da yeni borç gelmezse, o zaman 1995 zor bir yıl olur. Yaşadığımız stagflasyonun bir yılda atlatılabilme olasılığı çok yüksek değildir. Hükümet bunu bildiği içindir ki bir an önce KİT'leri yabancılara satıp, seçime kadar yapay refah yaratmak amacındadır. Bu olasılıklardan hangisinin gerçekleşeceği büyük ölçüde kamuoyu ve muhalefetin davranışlarına bağlı olacaktır.

...öne geçin!

Pamukbank Visa başka kredi kartlarına benzemez!

Şimdi Pamukbank Visa'da **fotoğrafınız ve imzanız öne geçti**

Kredi kartınızda güvenliğinizi gözönüne alın. Hemen bir Pamukbank Şubesi'ne uğrayarak,

Müşteri Temsilcinizle tanışın. Pamukbank Visa'nın benzersiz üstünlüklerini

bir an önce yaşamaya başlayın.

Pamukbank Visa'ya sahip olmak için 31 Ocak 1995'e kadar başvuruda bulunun!

İlk yıl kart ücreti ödemeyin!

**Bankanızdan
daha fazlasını
isteyin.**

PAMUKBANK

Çözüm reformlarda...

Sorunların 1995'den de ileri birikip, ekonominin ve toplumun başına iyice dert açmaması için, bu bütçe rakamlarını ve kamu açığını makul düzeye indirecek reformlar gerekiyor.

Ekonomideki sert dalgalanmalar, ileriye ait tahmin yapma çabalarını ister istemez kısa döneme yöneltiyor. Çünkü, uzun dönemle ilgili yorum yapmak için, geçmişin yine uzun dönem göstergelerine bakmak lazım. Bu göstergelerdeki iniş çıkışlar, ileriki dört-beş yıl için tahmin yapmaya doğrusu pek cesaret bırakmıyor.

1995 yılı bütünüyle kısa vade sayılabilir mi? Uluslararası ölçülere göre öyle de, ülke gerçeklerine bakılınca, hiç olmazsa 1995 yılının son çeyreğine belki de "orta dönem" demek gerekebilir. Ancak, öyle veya böyle, yine de gelecek yıl için bazı tahminler yapmak şart.

Ekonomide 1994 ortasında başlayan bir canlanma var ama üretim rakamları hala geçen yıl

ın çok altında. Sonuç olarak 1994 yılında ulusal hasılanın en az yüzde 4 gerilemiş olacağı şimdiden söylenebilir. Zaten program hedefi de bu dolaylardaydı.

Tabii program hedefine uymayan göstergeler de var. Mesela enflasyon... Eylül ve Ekim aylarında tüketici fiyatları birden tırmanışa geçerek, parasal genişlemenin enflasyonu da neredeyse aynı oranda yukarı ittiğini kanıtladı. Bu durumda, yıl sonu enflasyon rakamının tüketici fiyatlarıyla yüzde 120 dolayında olması ihtimali artıyor.

Parasal genişleme, Hazine'nin nakit ihtiyacından doğuyor. Tabii sadece para basmak yetmediğinden iç borçlanma da hızlanmakta. Kamu kağıdı cinsinden iç borçların yıl sonunda 500 trilyona ulaşması beklenebilir. 140 trilyonluk bütçe açığı tahmini de bu rakamı doğruluyor.

Yıl sonu için tabii en güzel tahmin döviz cephesinde. İhracattaki artış ve ithalattaki yavaşlama eğiliminin birden değişmesi mümkün değil. Bu durumda, yıl sonu ihracat rakamının 17 milyar doları zorlaması, ithalatın ise 22 milyar dolarda kalması mümkün. Sonuç olarak, yeniden canlanan turizm ve işçi dövizinin de yardımıyla cari işlemler 2 milyar dolara yakın fazlalık verebilir.

Büyümesi iyice yavaşlamış, enflasyonu hızlanmış, devletin nakit açığı büyüyen, borçlanması genişleyen, ama bu arada hatırı sayılır bir döviz fazlalığı da veren bir yılın ardından, neler olabilir?

Önce hükümetin 1995 yılı program hedeflerine bakmak lazım. Program, büyüme hızını yüzde 4.4, deflatörü (enflasyonu) yüzde 43.2, bütçe açığını 198 trilyon TL, net iç borçlanmayı

197 trilyon TL, ihracatı 19.5 milyar dolar, ithalatı 27 milyar dolar, cari işlemler fazlasını 430 milyon dolar olarak öngörüyor.

Bunlar, programın öngörülleri. Gerçekleşme ihtimallerini tartışabilmek için 1994 yılının beklenen sonuçları ile bütçenin uygulanabilme koşullarını birlikte ele almak lazım.

Bütçenin uygulanabilme koşullarını da, yalnızca ekonomik değil, siyasal açıdan da irdelemek gerekiyor. Yani, bir yandan bütçenin 1995 yılında devletin ihtiyaçlarına yetip yetmeyeceği (ekonomik koşul), öte yandan da, bu bütçenin toplumun beklentilerine cevap verip veremeyeceği (siyasal koşul) birlikte ele alınmalı.

Ekonomik koşulu tartışmak için önce enflasyon hedefinden başlamak gerekiyor. Çünkü bir çok harcama türünde, enflasyonun altında harcama yapmak mümkün değil.

Enflasyonun 1994 yılı sonunda yüzde 120'de kararlanacağı ve önümüzdeki yıl, aylık ortalama fiyat artışının da yüzde 5 olacağı varsayımı altında, 1995 yılı sonunda enflasyon yüzde 80'lere kadar inebilir. Yıl ortalaması da yüzde 90 olur.

Aylık fiyat artışı yüzde 3 olursa, yıl sonunda program hedefi tutturulur ama yıl ortalaması yüzde 60 gibi bir rakamla hedefin çok üstüne çıkar.

Tabii, bütçe uygulaması ile enflasyon çok bağlantılı olduğundan, bunları ayrı ayrı birbirinin nedeni veya sonucu saymak pek tutarlı değil ama elde ayrıntılı bir matematik model olmadığından başka çare de yok.

Dolayısıyla, fiyat artışları için kestirmeden iyimser bir tahmin yaparak yıllık ortalama yüzde 60 enflasyona dahi bu bütçenin yetmeyeceği söylenebilir. Yani 1995 yılı harcamaları en iyi tahminle, program hedefi olan 1287 trilyonu aşarak 1500 trilyona yaklaşacaktır.

Bütçe gelirleri de, aynı enflasyon rakamına göre hedefi aşarsa beis yok. Bütçe açığı, yine 200 trilyon dolayında kalır. Bu açık da, yıllık ortalama yüzde 60 enflasyona doğrudur.

Ancak bütçe gelirleri içinde, vergi gelirlerine ayrı bir özen göstermek gerekiyor. Çünkü vergi gelirlerinde artış beklentisi, toplam gelirlerdeki artış tahmininin üzerinde. Bu da, son derece doğal. Çünkü vergi gelirleri artışında yalnızca enflasyon değil, büyüme hızını da dikkate almak lazım.

Aslında programda, vergi gelirlerinin yüzde 43.1 artacağı öngörülmüş. Bu, enflasyon hedefine göre makul bir rakam. Özel gelir ve fonlar için öngörülen yüzde 44.2 rakamı da makul görünüyor.

Enflasyon yüzde 40 yerine yüzde 60 olursa bu rakamlar da görece olarak şişeceğinden yine bir sorun yok.

Ama, enflasyon daha yukarı seviyelere çıkıp harcamaları zorlarken veya harcamalar başka nedenlerle (mesela siyasal nedenlerle) zorlanırken, büyüme hızı, hedeflenen rakamın altında kalırsa, vergi ve fon gelirleri harcamalara ayak uyduramaz ve bütçe açığı 200 tril-

Özelleştirme belki tek kurtarıcı değil ama kurtarıcıların başında geliyor. Bir kere, nasıl uygulanırsa uygulansın, ekonomideki reform yapma iradesinin bir göstergesi. Ayrıca; sık sık konuşulan reformların en kolayı. Aksi halde, sürekli şikayetçi olunup, rakamlara bakılmazsa ve reformlara devamlı karşı çıkılırsa, çözüm yok.

yonun üstüne çıkar.

Açıktaki genişleme ve açığın finansmanı her ay emisyonu ve borçlanmayı zorlayacağından, enflasyon da hızlanabilir. Bu durumda bir kısır döngü içine girilip bütün hedefler alt-üst olur.

Yukarıda da tartışıldığı gibi, bütçe harcamalarını daha yüksek bir enflasyon (ekonomik koşul) veya toplumun beklentileri (siyasal koşul), hatta her ikisi birden yükseltebilir. Onun için, gerçekçi davranıp öngörülen den daha büyük bir bütçe açığını dikkate alarak bir daha hesap yapmak lazım.

1995'in ekonomik göstergeleri içinde herhalde en olumlu işareti yine dövizli işlemler verecek. Dış ticaret ve cari işlemler hedefleri makul sayılabilir rakamlara dayanıyor.

Yıl içinde, bir miktar da dış borç sağlanabilirse 1995 yılı, yine sorun biriktiren ama kendisi 1994'den daha sorunlu sayılmayacak bir yıl olabilir.

Yeni dış borç sağlanması, öyle veya böyle, özelleştirmeye bağlı görünüyor. Veya dış finans çevreleri, mantığı istendiği kadar tartışılın, özelleştirmeye bir işaret olarak bakıyorlar.

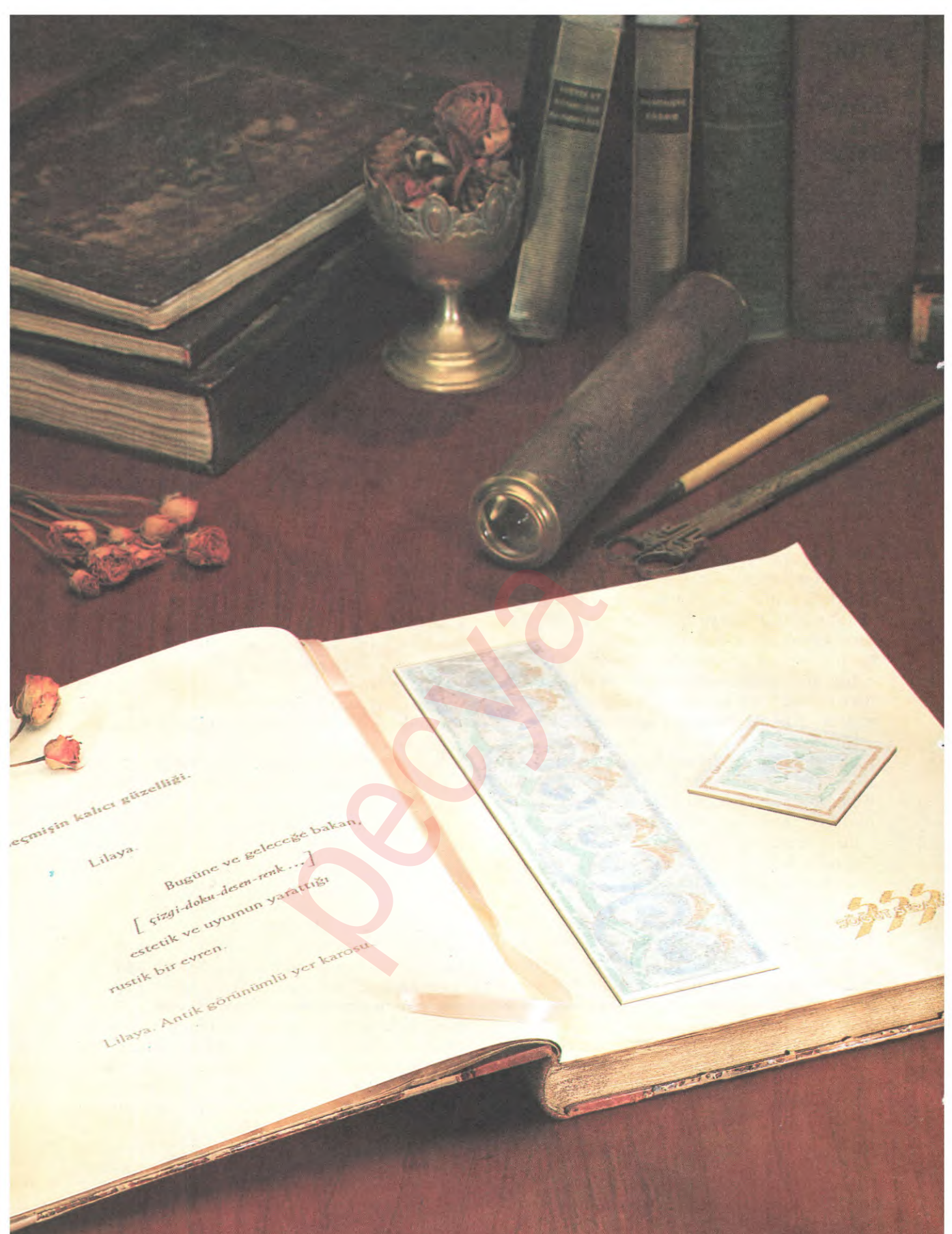
Bizim konumumuz ise onlardan biraz farklı. Özelleştirme belki tek kurtarıcı değil ama kurtarıcıların başında geliyor. Bunun nedeni de yalnızca sağlayacağı yeni finansman imkanları veya bütçedeki tasarruf değil.

Özelleştirme, nasıl uygulanırsa uygulansın, ekonomideki reform yapma iradesinin bir göstergesi. Ayrıca özelleştirme, sık sık konuşulan reformların (personel reformu, vergi reformu vs.) yine de en kolayı. Buna bile razı olmayan bir toplumda diğer reformlar hiç yürümez.

Oysa, bütçe rakamları önümüzde. Sorunların 1995'den de ileri birikip ekonominin ve toplumun başına iyice dert açmaması için bu bütçe rakamlarını ve kamu açığını makule getirecek reformlar gerekiyor.

Sürekli şikayetçi olunup bu rakamlara hiç bakılmazsa ve reformlara devamlı karşı çıkılırsa, çözüm yok. Çözüm var diyenlerin, kendi tasavvur ettikleri rakamlarla (ama mutlaka rakamlarla) bu çözümü kamuoyuna açıklamaları lazım.

Kasım 1994

reçmişin kalıcı güzelliği.

Lilaya.

Bugüne ve geleceğe bakan,
[çizgi-doku-desen-renk...]
estetik ve uyumun yarattığı
rustik bir evren.

Lilaya. Antik görünümlü yer karosu.

SÖĞÜT SERAMİK

HOLIDAY INN ISTANBUL

HOLIDAY INN, TÜM KONFOR OLANAKLARIYLA BİRLİKTE, MARMARA DENİZİ KİYİSİNDA YEPYENİ BİR TURİZM MERKEZİ OLAN ATAKÖY MARİNA'NIN BÜTÜNLEYİCİ BİR PARÇASI.

Atatürk Havaalanı'na sadece 8 km mesafede yer alan Holiday Inn, 5 junior, 27 senior süit ve 27 executive club ile birlikte 170 odaya sahip. Günde 18 saat servis verilen odalarımızda klima, uydu yayınlarını alabilen TV, direkt aramalı telefon ve Marmara Denizi'ni gören özel balkon mevcuttur. 100 m yakınındaki Holiday Inn Crowne Plaza'nın tüm imkanları, Holiday Inn'e konuk olanların da yararlanmasına açıktır. 100 kişiye servis verebilen restoranımız ve sıcak bir atmosfer sunan barımızın yanı sıra, 30-120 kişilik 2 toplantı salonumuz, özel ve iş toplantılarınız için hazırdır.

Sahil Yolu, Ataköy 34710 İSTANBUL Telefon: (212) 560 41 10 Faks: (212) 559 49 05

İŞ GEZİLERİNİN SOSYAL YAŞAMLA BULUŞTUĞU NOKTA

20.000 m²'lik bahçesinin yarattığı sukûneti, İstanbul'un en canlı ticaret ve turizm merkeziyle birleştiren Holiday Inn Crowne Plaza, 27 kata yayılan 298 odaya sahip. Her biri deniz gören odalarımız çok kanallı stereo TV, minibar, elektronik kasa, pantolon ütüsü, saç kurutma makinesi ile donatılmıştır. Özürli konuklarımızın rahatlığı için özel imkanlarımız mevcuttur. Marmara Denizi manzaralı 2 restoranımız ile bar ve kafeteryalarımızda, uluslararası ve Türk mutfağının en leziz yemeklerini tadabilir, canlı müzik eşliğinde dinlendirici saatler geçirebilirsiniz. Özel ve iş toplantılarınız için 12-800 kişilik 4 toplantı salonumuz ve executive boardroom'larımız, tüm teknik gereçleriyle, ihtiyaçlarınıza cevap verecektir.

Sauna, fitness centre, açık ve kapalı yüzme havuzları, yürüyüş parkuru, tenis kortları ve 50 m mesafedeki Galleria'da bulunan buz pateni ve sinema olanakları yararlanmanıza açıktır.

Sahil Yolu, Ataköy 34710 İSTANBUL

Telefon: (212) 560 81 00 Faks: (212) 560 81 55

Türkiye fırsat kaçırıyor

Son yıllarda, Türkiye'nin ekonomi politikası 'tek değişkene', özelleştirmeye indirgendi. Kamuoyu özelleştirme yapılsa, enflasyonun yok olacağı, bızla büyüme ve işbulma sağlanacağı konularında, koşullandırıldı. Oysa, reel değişkenler, bu beklentinin de boşa çıkabileceğini gösteriyor.

Türkiye ekonomisi, 1994'ün başlarında iç ve dış dengelerinde ortaya çıkan bozulmayla, döviz piyasalarından başlayarak ağır bir bunalıma sürüklendi. Bunalımdan çıkış için alınan 5 Nisan 'Ekonomik Önlemleri' ve bu bağlamda yapılan IMF Anlaşması, denilebilir ki, 1995'in ekonomi politikası düzenlemelerinin temelini oluşturuyor. Ek olarak 1995'in Altıncı Plan (1990-1994) ile Yedinci Plan (1996-2000) arasında bir 'geçiş yılı' olması ve aynı 'geçiş'in Avrupa Birliği ile gerçekleşmesi beklenen 'Gümrük Birliği' için de geçerliliği, 1995 yılının ekonomi politikalarına ayrı bir önem verilmesini gerektirir.

Ekonominin 1995'de olası eğilimleri, temel göstergeler çerçevesinde ele alınacaktır. Ekonominin 1994 bunalımının ana nedeni olarak kamu kesimi açıkları alındığından, önce bu alandaki gelişmelere değinilecek, ek olarak da yatırım eğilimleri irdelenecektir. Dengeli ve kararlı gelişme bu ikili ile açıklanabilir.

Ekonominin kararlı bir biçimde büyümesi 1995'in 'politika belgelerinde' esas olarak kamu kesimi açıklarının azaltılmasına bağlanıyor. Yıllık Program ve Bütçe Gerekçesi bu amaçla, 1993'de (yeni serilerle) ulusal gelirin yüzde 12.1'i dolayında bulunan kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG)'nin 1994'de yüzde 7.5'e çekileceğini, 1995'de ise 5.1'e indirilmesini öngörüyor. Bu arada, KKBG'nin çok büyük ölçüde bütçe açıklarından kaynaklandığını, örneğin 1994'de yüzde 7.5'in 3.5 puanlık bölümünün bütçeden, 2.1'inin KİT ve kalan 1.9'inin de yerel yönetimler, sosyal güvenlik kuruluşları ve fonlardan doğduğu, belirtilmelidir. KİT'in kamu açığına katkısı da toplamın yüzde 28'i dolayındadır ve bu kuruluşlar tümüyle özelleştirilmiş olsaydı kamu açıkları yalnızca bu ölçü-

de azalmış olacaktı. Burada özelleştirme gelirlerinin, 'doğru' bir davranışla, kamu açıklarını kapatma amacıyla kullanılmamayacağı varsayılıyor.

Yıllık Program kamu açığını kapamayı, gelirleri artırmada değil, tersine kamu giderlerini azaltmada buluyor. Gerçekten, 1993'de, ulusal üretimin yüzde 32'sine yaklaşan toplam kamu giderlerinin 1994'de alınan daraltıcı önlemlerle yüzde 26.8'e, 1995'de daha da azaltılarak yüzde 25.4'e düşürüleceği öngörülmüştür.

Bütçe Gerekçesi'nde öngörülen vergilere ilişkin düzenlemeler köklü bir niteliksel dönüşümü de içeriyor. Genelde vergilerin ulusal gelire oranı, yani vergi yükü, yalnız azaltılmakla, 1994'de yüzde 22'den 1995'de yüzde 20'ye indirilmekle kalınmıyor. Daha da önemlisi, Hükümet, 1995'de, vergi türleri içinde en haksız ve ekonomik ve toplumsal gelişme açısından en olumsuz olan 'dolaylı' vergilerin toplam içindeki payını yüzde 51.7'den yüzde 58.9'a çıkarmak, buna karşılık, doğrudan vergilerin payını da yüzde 48.3'den yüzde 41.1'e indirmek istiyor.

Vergiler konusundaki olağanüstü terslik, başta sermaye ortaklıkları olmak üzere, tüzel kişilerin karlarından ödediği 'kurumlar vergisi'nde görülmektedir. Bütçe ödeneklerinin 1995'de geçen yıla göre yüzde 62.5; gelirlerinin de 80.7 artırılmak istendiği bu ortamda, kurumlar vergisinin yalnızca yüzde 12.4 artması isteniyor; artış oranının gelir vergisinde yüzde 59 olacağı hesaplanıyor. Buna karşılık, geçen yıla göre akaryakıt tüketim vergisinin yüzde 106.5, KDV'nin de yüzde 57.4 oranında artırılması öngörülmüştür.

Türkiye, bir yönden vergi almamakta direniyor, aldıklarını da düşük gelirlilerden almaya uğraşıyor. Oysa, Yedinci Plan Stratejisi bile, sosyal

Prof. Dr. Yakup KEPENEK

güvenlik kesintilerini de içeren toplam vergi gelirlerinin katkılı yurtiçi gelire oranının 1991'de yüzde 21.2, OECD ülkeleri ortalamasının da yüzde 38.4 olduğunu vurguluyor. Gelişmiş ekonomilere ilişkin bu oranlar, 'ekonomide devleti küçültme' bağnazlığına birşeyler anlatır mı?

Ekonomi, 1980 sonrasında, 'dışa açılmacı' ya da 'dış-satıma dayalı büyüme' diye bilinen uygulamanın 1994'de onbeşinci yılını tamamlıyor. Bir ekonomi politikasının başarı ölçütü, üretim ve işbulma olanaklarının ne ölçüde artırdığıdır. Bunun bir temel göstergesi de sabit sermaye yatırımlarının düzeyi ve niteliğidir. Altıncı Plan, ulusal gelirin her yıl ortalama yüzde 24.5'inin sermaye yatırımlarına, daha doğrusu yeniden üretime ayrılmasını amaçlıyordu. Gerçekleşen yatırım oranı, Plan dönemi ortalaması olarak, yüzde 18.9 dolayında kalmaktadır. En olumsuz gelişmelerden biri 1994'de sabit sermaye yatırımlarının yüzde 15.7 oranında azalmasıdır.

Üretim ve işbulma açısından yatırımların düzeyi kadar, hangi sektörlerle yapıldıkları, önemlidir. Üretim olanaklarının genişlemesi, yatırımların, 'üretken sektörlerle', yani, tarım, madencilik, imalat ve enerji sektörlerine ne ölçüde yöneldiğine, doğrudan bağlıdır.

Çok eleştirilen 1980 öncesi dönemde toplam yatırımların yarısından fazlası, yaklaşık yüzde 53-55'i üretken sektörlerle yapıyordu; bu oran 1980'lerde sürekli azalmıştır. Altıncı Plan, geçen beş yılda ekonominin doğrudan üretici sektörlerine toplam yatırımların ortalama yüzde 42.2'sinin yapılmasını öngörmekteydi. Ancak, buna karşın, 1990-94 döneminde ekonominin üretken sektörlerine yapılan yatırımlar, toplam yatırımların yüzde 28'i dolayına düşmektedir. Üretken sektörlerde yatırım gerilemesi imalat sanayiinde daha çoktur. Üretime gitmeyen sermaye konut ve ulaştırmaya yöneliyor.

Yedinci Plan uygulamasına ve Gümrük Birliği'ne yönelen ekonomi çok açık bir 'sabit sermaye yatırımları' sorunu yaşıyor. Daha doğrusu 'yatırımsızlık' sorunu ile karşı karşıyadır. Sermaye birikimi, sayısal olarak yetersiz kalıyor; niteliksel yönden de üretimi ve işbulma olanaklarını artırıcı alanlara girmiyor. Bu olgunun nedenleri arasında faiz oranlarının yüksekliği, üretim dışı alanların çok yüksek oranlı karlılığı ve kamu yatırımlarının azaltılması başta geliyor. Bu açıdan, ekonomi politikalarının yatırımları artırıcı bir özellikte olmaları gerekirdi. Ekonomi politikasına ilişkin belgelerin sabit sermaye yatırımlarını artırıcı nitelikte olduğu söylenemez.

Sermaye, üretken sektörlerle yönelmekten kaçınmaktadır ve bu olgu, yerli üretimin ve giderek üretim olanaklarının daralmasına yol açacak olumsuzlukları taşıyor. Üretim artırılamıyor, oysa üretimi artırmadan yalnız talebin kısılmısıyla enflasyonun oranının düşürülmesi belki çok kısa bir süre için geçerli olabilir. Ancak, uzun dönemde üretimsizlik enflasyonu daha da körükler. Ekonomi politikalarının asıl bu noktada önlem almaları gerekirdi. Kaldı ki sorunun bir türlü gündeme giremeyen işbulma ya da işsizlik boyutu da vardır.

Kamu kesimi açıkları ve yatırım eğilimleri, ekonomi-

Açıktır ki, 1995'de ücretlilerin vergi yükü, ikili makasa alınacak, gelirleri ve tüketimleri ağır bir biçimde vergilendirilecektir. Oysa, 'sermayenin, üretim dışı kazançlarını vergilendirmedikçe, enflasyon oranının düşürülemeyeceğini 1994 deneyimi kanıtlamış' olmalıydı.

nin enflasyon ve büyüme gibi temel göstergeleri konusundaki 1995 Programı amaçlarının gerçekleşme olasılığını da en azından zayıflatıyor.

Yıllık Program'da enflasyon oranının, toptan eşya fiyatlarıyla, 1994'de yüzde 116 düzeyinde tutulabileceği varsayımıyla, 1995'de yüzde 43.2'ye düşürülmesi amaçlanıyor. Oysa, yıl sonundan iki ay öncesinden 1994 enflasyon oranının yüzde 137'ye ulaşmasıyla, daha şimdiden 1994'ün enflasyon oranı 'beklentisinin' bile gerçekleşmeyeceği açıkça görülüyor. Bu durumda, 1995'in amaçlanan enflasyon oranının, ister yıllık ortalama yüzde 43.2, istenirse yıl sonu için amaçlanan yüzde 22.5 alınsın, ulaşılması olanaksız değilse de, çok güç bir oran olduğu söylenebilir. Hükümetin enflasyon konusundaki öngörülerinin öbür düzenlemelerle uyumadığı belirtilmelidir. Bütçe büyük-lüklerinde 1995 için öngörülen artış oranının, öngörülen enflasyon oranının yaklaşık iki katı olduğu görülüyor ki, bu durum varolan koşullarda gerçekçi sayılamaz.

Yıl ortasında yapılan IMF Anlaşması'nda ekonomik büyümenin 1994'de yüzde 1.6 gerileyeceği öne sürülüyordu. Ekim sonlarında ise, ekonomik büyümenin 1994'de eksi 3.8 ile bunun iki katı olacağı öngörülüyor. Bu durumda, 1994'de gözlenen ulusal gelir azalması, düzenli hesaplamaların yapıldığı son elli yılın en düşük büyüme oranıdır; 1980'de bile düşüş (yeni serilere göre) yüzde 2.8'de kalmıştı. Program 1995 için büyüme hızını yüzde 4.4 olarak amaçlıyor. IMF Anlaşması'nda 1995'in büyüme oranı yüzde 3.0 olarak verildiğine göre, bu yükseltmenin, enflasyon oranındaki olumsuzluklar da gözönünde tutulduğunda nasıl bir ekonomik iyimserliğe dayandığı boşlukta kalmaktadır.

Türkiye'nin ekonomi politikası 'tek değışkene', özelleştirmeye indirgendir. Kamuoyu özelleştirme yapılırsa, enflasyonun yok olacağı, hızla büyüme ve işbulma sağlanacağı konularında, koşullandırıldı. Oysa, reel değışkenler, bu beklentinin de boşa çıkabileceğini gösteriyor. Türkiye ekonomisi, 1995 yılına ilişkin politika önermeleri gözönüne alındığında, sağlıklı bir geçişin izlerini taşıyor. Dünya ekonomisinde son yılların en olumlu döneminin yaşandığı, üretim ve işbulma olanaklarının genişlediği bir ortam yaşanıyor. Türkiye ekonomisinin olumlu dış koşullardan da yararlanarak hızlı bir üretim ve işbulma sürecine girmesi gerekirdi. Ekonomi politikası düzenlemeleri bu olanağın da kaçınılmakta olduğunu gösteriyor.

Günü kurtarma politikaları dengesizlikleri pekiştirecek...

Ekonomiyi krize sürükleyen gerek kamu ve reel kesimdeki dengesizlikler, gerekse bankacılık kesimi ve dış borçlanmadaki sorunlar 5 Nisan kararlarıyla aşılabilmiş değildir. Bu dengesizlik ve sorunlar pekiştirilerek ertelenmiştir.

oc. Dr. Nurhan YENTÜRK

Ekonomiyi 1994 yılında krize götüren sorunlara baktığımızda, bunların kaynaklarının ortadan kaldırılamadığını, daha ötesi, bu sorunların krizden bu yana, büyük ölçüde bastırılarak ertelendiği için 1995 yılında ekonominin yeniden kriz ortamına girmesine yol açacağını düşünmek hiç de zor değil.

İncelediğimizde, 1994 yılında ekonomiyi krize sürükleyen yapısal tüm sorunların sürdüğünü görebiliriz: Kamu dengesizliğini yapısal olarak giderici vergi reformu yapılamazken, reel kesimde verimlilik ve rekabet gücünü artırıcı bir yönelimden söz etmek mümkün değildir. Banka ve sermaye kesimi yüksek faiz oranının etkisi altında dengesizliklerine dengesizlik eklerken, dış ticaret dengesi yeniden devalüasyon beklentilerini artıracak şekilde bozulma eğilimi göstermektedir. Bunların yanı sıra, spekülasyon para akımlarının ekonomideki olumsuz etkilerini engelleyici hiç bir düzenleme gündeme gelmemiştir.

Kamu cephesinde değişen bir şey yok

1992 yılı toplam bütçe gelirlerine baktığımızda, verginin, yüzde 30 oranında gelir vergisinden toplandığı görülmektedir. Kurumlar vergisi ise ancak yüzde 5 dolayındadır ve payı giderek azalmaktadır. Bunun yanı sıra, faiz gelirleri üzerinden alınan verginin oranı da düşürülmüştür. Türk vergi sisteminin bu iki özelliği bile yıllardır gerçekleştirilememiş olan vergi reformunun önemini altını çizmektedir. Türkiye'nin vergi yükü yüzde 18'dir ve birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeninkinden çok daha düşük düzeydedir.

Konsolide bütçe harcamalarında kalıcı bir tasarrufu sağlayabilecek iki büyük kalemdir. Bunlardan birincisi 1994'te azalma eğilimine gi-

ren personel harcamaları ve ikincisi ise artma eğilimi sürdüren faiz ödemeleridir. 1994 yılında azaltılabilen tek harcama, neredeyse, personel harcamaları olmuştur. Ancak, 90'lı yıllarda, ortalama yüzde 8 dolayında (GSMH yeni seri içindeki payı) olan personel harcamalarını 80'lerin yüzde 4 düzeyine çekmek son derece güçtür. Bunun birinci nedeni, sendikal haklar açısından 80'lerin başı ile 90'ların oldukça farklı olmasıdır. İkincisi ise, personel harcamalarında 1988 yılından sonra görülen artışın, sadece ücret artışlarından kaynaklanmaması, personel genişlemesinin etkisinin de yüksek olmasıdır. Bu olgu, 1987 yılından sonra, personel harcamalarının artış hızının kamu maaşlarının artış hızından daha yüksek olmasından da görülmektedir. Genişlemenin temel olarak, güvenliğe yönelik personelden kaynaklandığı tahmin edilebilir. Bu durumda, personel harcamalarının ancak bir kaç puan düşürülmesi mümkün olabilecektir.

Diğer en büyük kalemler, transfer harcamaları içinde yer alan faiz ödemeleridir. Bu harcamanın payının düşürülmesi oldukça zordur. Özellikle, iç borç faiz ödemelerinin payının düşürülmesi iki koşula bağlıdır. Birincisi, yüksek faiz ödemeleri, kamunun her dönem sürdürdüğü rant dağıtma işlevinin önemli bir parçasıdır. 80 öncesi transfer harcamaları içinde en büyük paya, KİT'lere transferler sahipti ve böylece büyük oranda ucuz girdi sağlanarak esas olarak sanayi kesimine rant aktarılıyordu. 80'den hemen sonra vergi iadeleri en büyük paya sahip oldu ve ihracatı gerçekleştiren ticaret şirketleri aracılığıyla esas olarak ticaret kesimine rant aktarımı gerçekleştirildi. 90'lı yıllar ise rant, esas olarak hazine kağıtlarını ellerinde bulunduran banka kesimine

aktarılmaktadır. Transfer harcamaları, rant aktarma işleminde, kesimler arası tercihleri yansıttığı ölçüde iktisadi nedenlerin dışında belirlenir ve vazgeçilmesi oldukça güçtür. Nitekim, hükümet, 1994 yılında eline birçok fırsat geçmesine rağmen, bankalara yönelik bu rant dağıtma işlevinden vazgeçme eğilimini göstermemiştir.

İkinci olarak, kamunun fon talebi sürdükçe, faiz oranlarının düşmesini beklemek yersiz olacaktır. Yine, kamunun fon talebinin yüksek olmasıyla bağlantılı, ancak esas olarak uluslararası finansal serbestlikle birlikte, sermaye kaçışını engellemek ve yurt içine sermaye girişini teşvik etmek amacıyla faiz oranının dış piyasalardaki faiz oranından daha yüksek tutulması gereğidir. Bu iki koşul, kriz öncesinde olduğu gibi kriz sonrasında da faiz oranının harcamalar içindeki payının düşürülmesine elvermemektedir.

Bu durumda özetle, toplam kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) içinde en yüksek paya sahip (yüzde 40) olan konsolide bütçe borçlanma gereğinin 1995 yılında azaltılması çok mümkün görülmemektedir. KKBG içinde toplam olarak yüzde 30'luk bir paya sahip olan yerel yönetimler, fonlar, SSK'dan kaynaklanan borçlanmaların da, sürekli azaltılması çok umutlu görülmediği için hükümetin tüm çabası KİT'lerin özelleştirilmesine yöneliktir. KKBG içinde KİT'lerin katkısı yüzde 30 dolayındadır ve anti tekel ve rekabet yasası olmadan, üretimin sürdürülmesi hedefi konulmadan ve KİT'lerin faiz borçlarını kamunun yüklenmesi öngörülerek gerçekleştirilecek bir özelleştirmenin, KKBG azaltmada hükümetin düşündüğü kadar etkili olması beklenmemelidir. Bütün bunlara 1994 Kasım-Aralık ayında girilen seçim ortamı da eklenince, kamu dengesi konusunda çok olumlu bir gelişme için umutlu olmak mümkün değildir.

Özel kesimin değişmeyen sloganı: Yatırım iç talep içindir!

Türkiye'de 1980 sonrası uygulanan politikaların en olumsuz özelliği, yatırımların, özellikle imalat sanayi yatırımlarının payında azalmanın ortaya çıkmasıdır. 1980-1989 yılları arasında özel kesim imalat sanayi yatırımlarının payı yüzde 30'lardan yüzde 20'lere kadar inmiştir. Aynı dönemde, imalat sanayi katma değerinin toplam katma değer içindeki payı da, yüzde 20'lerden yüzde 16'lara kadar inmiştir. İlginç olan ise, imalat sanayi yatırım oranları ve katma değer oranları böyle bir bozulma gösterirken, toplam ihracat içinde imalat sanayi ihracatının oranının yüzde 36'dan yüzde 78'e kadar yükselmesidir. Bu verilerin gösterdiği, 1980-1989 yılları arasında gerçekleştirilen imalat sanayi ihracatındaki güçlü artışın yeni yatırımlara ve üretim artışlarına dayalı olmadığıdır.

Bu nedenlerle, Türkiye'nin var olan kapasiteleri kullanarak, ucuz emek, devalüasyon ve doğrudan teşviklerle ihra-

catını hızla artırdığını söylemek mümkündür. Çok kaynak harcamadan sürdürülen bu ihracat artışının yanı sıra, buna paralel olarak, orta/uzun vadeli ihracat artışı sağlamak için teknolojik değişime ve verimlilik artışına kaynak ayrılmamıştır. 80'li yılların sonundan beri ihracat artış hızı, yapısal bir rekabet gücü kazanılamamış olması nedeniyle yavaşlamaya başlamış, gerek ihracatın ithalatı karşılama oranı azalmış, gerekse dış ticaret açığı büyümüştür.

1989-1993 döneminde ise özel imalat sanayinin rekabet gücü ve yatırım/üretim kapasitesi açısından ilginç gelişmeler olmuştur. Örneğin, 1990 yılından sonra özel kesim imalat sanayi yatırımları, yüzde 20'lik düzeylerden, yüzde 27'lik düzeylere hızla tırmanmıştır. Ancak, bu yatırım artışının, kamunun maaş ve ücret artışları önderliğinde yükselen iç talebe yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bunun bir göstergesi, iç talebin azaldığı 80-89 döneminde yatırımların da azalması ve iç talebin yükseldiği 1989 sonrası dönemde yatırımların da artmasıdır. Diğer yandan, yapılan yatırımların ticarete konu olan ve olmayan mallara yönelik olmaları açısından incelenmesi, ikincisinin ağırlık kazandığını göstermektedir.

Özetle, Türk sanayinin yatırım kararlarını uluslararası talepten çok iç talepteki yükselmeler etkilemektedir. Bunun en temel nedeni ise birçok sektörde iç pazara yönelik üretimde yüksek tekeli fiyatlarının geçerli olmasıdır.

1990-93 arası görülen yatırım artışı, iç talebe ve ticarete konu olmayan mallara yönelik olması nedeniyle, 1989 öncesi ihracat artışında görülen tıkanıklıkları tümüyle gideremeyecektir. 1995 yılında, bu yatırımlardan sadece dış ticarete konu olabilecek bazılarının dönemde gerçekleştirilen yatırımlardan yararlanarak ihracat artışı sağlaması mümkündür. Diğer yandan aşırı değerli kur politikasının olumsuz etkisinden kurtulan geleneksel ihracat sanayilerinde bir kıpırdanma görülebilir.

Bu ikisinin toplamının ihracatın ithalatı karşılama oranını yeniden cari dengeyle ulaşılacak düzeye yükseltmesi beklenmemelidir. Çünkü, borçlar nedeniyle dışarı yapılması gereken kaynak transferi dikkate alınmasa bile, tü-

Hükümet, faiz oranlarını düşürdüğü takdirde dövizrezervlerinin erimemesi için dahiye bir öneri ortaya atmıştır: Bu öneri aylık sabit döviz kuru uygulamasıdır. Bunun heteredoks iktisat politikalarından bilinen ve İsrail ve Arjantin'de uygulanan sabit döviz kurunun "nominal çapa" etkisi ile bir ilişkisi yoktur ve devalüasyon beklentilerini erteleyerek körüklemekten başka bir işe yaramayacaktır.

ketim malı ithalatının 1989 yılı düzeyine inmesi ve ihracatın ithalata bağımlılığının dikkate alınması durumunda 4.5-5 milyon dolarlık ihracat artışı gerekmektedir.

Ekonominin hiçbir kesimi 5 Nisan kararlarından sonra ihracatta böyle bir artış beklememektedir. Bunun anlamı ise yüksek cari açıkların göze alınması gereğidir. Yüksek cari açık ise, yeniden yüksek dış kaynak kullanımı anlamına gelmektedir ki, bu, kredi notu bu kadar düşüken oldukça zordur. Bu nedenlerle denilebilir ki, özel sektörün 5 Nisan öncesinde sahip olduğu uluslararası rekabete ulaşamama ve ithalata bağımlılık sorunu sürmektedir ve dış ticaret açığının kapatılması yoluyla ekonominin nefes almasını beklemek ise yerinde değildir.

Bu şekilde ortaya çıkacak olan ekonomide daralma sürecinin yüksek faiz marjı ile çalışan bankacılık kesiminde kredilerin geri dönme riskini daha da artırması ve daralmanın bankacılık sektörüne de yansması beklenmelidir. Diğer yandan artan risk, kredi marjını daha da yükseltici etki yaparak risksiz ve verimli yatırımları bile engelleyecek şekilde gelişebilir. Bu olgu, zaten kaynaklarını doğrudan ya da dolaylı olarak kamuya kullandıran banka kesiminin reel yatırımlardan iyice kopmasını beraberinde getirecektir.

Borç yığının kamçısı mı?

Türkiye'de iç tasarrufların yetersizliği büyüme hedeflerine ulaşılmasında dış kaynak kullanılmasını sürekli gerekli kıldı. 80 sonrası iç tasarrufların artırılmasına yönelik politikalar ise yeterli olmadı. 1980 sonrası politikaların dış dünya tarafından destek görmesi sonucu, ertelenen dış borç ödemeleri ve alınan dış borçlar 1984-1989 arasında dış borç stoklarının hızla artmasına neden oldu. 1980-1983 arası 4 milyar dolar dış borç alınırken, 1984-1986 arası 22 milyar dolar dış borç alındı. 1989-1993 arasında alınan dış borç ise 27 milyar dolardır. Yani, son 5 yılda alınan borç, ondan önceki on yılda alınan borç miktarından daha fazladır.

1990-1993 arası dış borçların, daha önceki dış borç-

lardan miktar dışında da bir farklılığı vardır. Bilindiği gibi, uluslararası finansal serbestleşme, bankalar, belediyeler gibi kurumlara dışarıdan borçlanabilme olanağını sağlamış ve bunun yanı sıra faiz-kur arbitrajına neden olmuştur. 1990-1993 arası, bu olanaklardan yararlanmak amacıyla cari işlemler açığının çok üzerinde bir dış borçlanma gerçekleşmiştir. Bu fonlar ise, kamu personel ve transfer harcamalarının finansmanı için, iç borçlanma şeklinde kamu tarafından kullanılmıştır. Kamu açığının iç borçlanma yoluyla finansmanı, açığın enflasyonist etkisinin geciktirilerek ertelenmesi olanağını sağlamış ancak birikimli etkisi 1994 yılında enflasyonun Cumhuriyet tarihinin en yüksek platosuna sıçramasında etkili olmuştur.

Uluslararası finansal serbestleşme sonucu artan uluslararası rezervler ve 1991'in beşinci ayından sonra pozitif olan net dış varlıkların neden olduğu düşük döviz kuru, reel kesimin rekabet gücünün azalmasında, cari açığın artmasında ve bunlara bağlı olarak devalüasyon beklentilerinin ortaya çıkmasında çok etkili olmuştur. Bunun yanı sıra, net dış varlıklardaki artışın parasal tabanı artırıcı etkisi önemli bir enflasyonist baskı yaratmıştır. Bu etkiden kurtulmak için, likiditenin iç borçlanma yoluyla emilmeye çalışılması artan net dış varlıkların kamu üzerinde önemli bir yük oluşturmaya neden olmuştur. Bu sorun, 5 Nisan kararlarında dikkate alınmamış ve spekülasyon sermaye hareketleri konusunda birçok OECD ve AB ülkesinde var olan düzenlemelerin adapte edilmesi önerülmemiştir.

Bugün de geçerli olan, bütün bu dengesizlikler ekonomiyi krize sürüklerken, hükümet, 1993 yılında ateşe körükler giderek kriz sürecini hızlandırmış ve yoğunluğunu artırmıştır. Artık herkes kabul ediyor ki, düşük tutulan döviz kuru, hükümetin, kamunun fon ihtiyacını azaltmadan faiz oranlarını düşürme çabaları ile birleşince, devalüasyon beklentileri 1993 sonunda Merkez Bankası'ndaki döviz rezervlerini yok pahasına eritebilecek kadar güçlü olarak ortaya çıkmıştır. 5 Nisan'dan sonra döviz kurunu yüzde 406'lık hazine bonolarıyla gemlemeye çalışan hükümet, yüksek iç borç sarmalının artarak devamına neden olmuştur. 1994 Ekim ve Kasım aylarında ise, geçen yılki kötü senaryo yeniden yazılmaya başlanmıştır; yüksek döviz rezervlerine güvenilerek yapay olarak faiz oranını düşürme çabalarının döviz kurunu yeniden kırıpratmakta, devalüasyon beklentileri artmaktadır.

Hükümet, faiz oranlarını düşürdüğü takdirde döviz rezervlerinin erimemesi için dahiye bir öneri ortaya atmıştır. Bu öneri aylık sabit döviz kuru uygulamasıdır. Bunun heteredoks iktisat politikalarından bilinen ve İsrail ve Arjantin'de uygulanan sabit döviz kurunun "nominal çapa" etkisi ile bir ilişkisi yoktur ve devalüasyon beklentilerini erteleyerek körüklemekten başka bir işe yaramayacaktır. Çözümeyen dengesizlikler ve sorunlar ekonomiyi yeniden krize sürüklerken, sadece günü kurtarmak için başvurulmuş politikalar, dengesizlikleri pekiştirerek enflasyonu yeniden ve hızla daha üst bir platoya çıkarmaktan başka bir işe yaramayacaktır.

1995'te yine tüneldeyiz

Kamu çalışanlarını bunaltacak ve toplumun yararlandığı sağlık, eğitim, konut gibi barcamaları kısacak dar bir bütçe gündemde. KİT ürünlerine yoğun zamlar, ekonomiyi yeniden daraltmanın aracı olan biraz daha yükseltilmiş faizler, yeni bir paketin iki önemli unsuru olacak.

Mustafa SÖNMEZ

1994'e dönüp baktığımızda, hafızalara kazınmış bir "tarih" ve onun ötesiyle sonrası var. Tarih: 5 Nisan 1994. Türkiye toplumu 1994'e belli ekonomik sorunlarla, hatta endişelerle girdi, sonunda büyüyen sorunları aşmayı hedefleyen 5 Nisan Kararları ile tanıştı. Bu tarihi kararların ardından da krizin geçirilmesini ve yeniden "olağan yaşam"a geçilmesini bekledi. Ne var ki, bu krizin yoğunlaşması, anti-kriz programı ve programla yeniden "olağan"a ulaşmaya 1994'ün 365 günü yetmedi. Başta enflasyon olmak üzere yaşanan sorunlar 1995'e taşarken, yeni bir "istikrar programı" da gündemde.

Türkiye kapitalizminin 1989-1993 arasında yaşadığı iç pazara dönük, dış kaynak girişine dayalı büyüme dönemi, yüksek enflasyon ve artan dış açık sorunlarıyla 1994 başında tıkanmıştı. Tıkanmanın somut görünümleri sürekli artan kamu açıkları, TL'nin düşük kar politikası ile aşırı değerlenmesi, dolayısıyla döviz girişinin azalması ve kronik yüksek enflasyon biçimindeydi. 1988'e kadar baskı altında tutulan ücret ve maaşların 1989'dan sonra önemli ölçüde artırılması da ucuz işgücü maliyetine

alışmış Türkiye kapitalizmi için bir sorun olmaya başladı. Önce mali sektörde başgösteren, daha sonra reel sektöre de yayılan kriz özellikle TL'den kaçış ve dolarlaşma şeklinde tezahür etti ve 1 ABD doları 40 bin TL dolayına kadar tırmandı. 27 Mart ara seçimlerinden sonraya ertelenen anti-kriz programı 5 Nisan'da "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı" adıyla yürürlüğe sokuldu. Böylece 1994'ün son üç çeyreği bu "önlemler paketi"nin belirleyiciliğinde geçti.

5 Nisan paketi

Resmi ifadeyle, "Mali piyasalar ve döviz kurlarına istikrar kazandırmak, enflasyonu hızla düşürmek, ihracatın öncülük ettiği büyüme stratejisine yeniden işlerlik kazandırmak ve kalkınmayı sürdürülebilir bir yapıda gerçekleştirmek amacıyla istikrar önlemlerinin yanı sıra yapısal reformları da kapsayan 5 Nisan Kararları "aşırı ısınan" ekonomiyi soğutmak, giderek küçültmek üzere bir dizi deflasyonist önlemleri yürürlüğe koydu. IMF'e gitmeden önce, oradan istenebilecek tüm önlemleri, ev ödevini iyi yapmış bir öğrenci hassasiyetiyle alan Çiller Yönetimi, 8 Temmuz'da IMF ile yaptığı Stand-By Anlaşması ile de yeni istikrar programını yürürlüğe sokmuş oldu.

5 Nisan paketinin özü iç talebi daraltıcı, büyümeyi ve üretimi sınırlayıcı ve dışa açılmayı yeniden cazip kılıcı nitelikteydi. 2 Bu hedeflere ulaşmanın temel araçları da "devleti küçültmek" önlemleri, yılda yüzde 406'yı bulan "şok Hazine faizi" ve sürekli devalüasyon oldu.

Kamu maliyesindeki meşhur "beş kara delik"i kapatmayı hedefleyen Hükümet kamu giderlerini kısıcı, gelirleri de artırıcı önlemlere yer verdi. Bu önlemler, özelleştirme, KİT kapatma, kamu

personelini emekliye ayırma, yeni personel almama, memur maaşlarını, emekli maaşlarını düşürme, KİT işçilerinin toplu sözleşme haklarını askıya alma, kırtasiyeyi azaltma, yatırımları dondurma, lojmanları satma, destekleme alımına tabi ürün sayısını azaltma, sosyal güvenlik kurumlarını kendi kaderine terk gibi daraltıcı, kısıtlayıcı düzenlemeleri içermektedir. Paket, yeni vergi düzenlemelerine de gitti ve "faturayı adilce ödetme" savı altında varlıklı kesimden de "ek vergi" talep etti.

"Sosyal devlet" olgusunu rafa kaldıran bu uygulamalar "yüksek faiz" operasyonu eşliğinde yapıldı. Tasarrufların dolardan tekrar TL mevduatına dönüşünü amaçlayan ve yılın ilk çeyreğinde 3 bankanın ve birkaç aracı kurumun batışından kaynaklanan güven bunalımını mevduata devlet güvencesi vererek aşmayı başaran yönetim, en önemli hamlesini 3 aylık Hazine bonosuna yüzde 50 net faiz vererek yaptı. Bu şok faiz, tasarrufların dolardan çözülerek tekrar bankalara dönüşünü sağladı ve dolardaki tırmanışı frenledi. Son faiz ekonomiyi soğutma hedefine de yaradı, yatırımlar dururken, özkaynağı zayıf ya da yetersiz "zayıflar" piyasadan ayıklandı, küçükler büyüklerin avucuna düştü, sermayenin merkezileşmesi de böylece hızlandı. Operasyonun üçüncü ayağı olan kur ayarlamalarının en radikal 27 Ocak 1994'te yapıldı ve TL'nin dolar karşısındaki değeri yüzde 12.2 oranında düşürüldü. Daha sonra doların yıl sonunda 38 bin TL olacak şekilde devalüasyonuna devam edilmesi kararlaştırıldı ve uygulandı. Sürekli devalüasyona, ihracatı teşvik edici en önemli kaldıraç gözüyle de bakıldı. Doların pahalılaşması, ithalatı da caydırdı ve dış açığın daraltılmasına yardımcı oldu.

Sonuç parlak mı?

Bu beklentilerle uygulamaya sokulan önlemler nasıl bir gelişme gösterdi? "Şok" bir biçimde soğutulan-küçültülen ekonomide yılın ilk yarısı itibarıyla Hükümet, hedeflerine ulaşmış görünüyordu. Nisan-Eylül döneminin tahlil sonuçları şunları gösteriyordu. Enflasyon Eylül'e kadar hızla düşürülmüştü. ³ Büyümenin yavaşlaması ve üretimin düşmesiyle ithalat azalmış, kur politikası yine ithalatı caydırıcı, ihracatı, turizmi ve diğer dö-

viz kazandırıcı faaliyetleri teşvik edici etkiler yaratmış, sonuçta da cari açıklarda iyileşmeler görülmüştü. ⁴ Dolarlaşma, faizleri sürekli yüksek tutarak frenlenmiş, tasarruflarda TL'ye dönüş başlatılmıştı. Enflasyondaki düşüş eğilimi, faizlere de yansımış, dolayısıyla Hazine'nin borçlanma maliyeti düşmüştü: Ancak Eylül sonlarına kadar alınan bu "olumlu" sonuçlara karşılık tutmayan hedefler de vardı. Özelleştirmede mesafe alınmamış, bunun da etkisiyle 103 trilyonluk yıl sonu bütçe açığı hedefi 130 trilyon liraya yükseltilmişti. Hazine, faizlerin düşürülmesine karşın, iç borç stokundaki artışın altında ezildi ve iç borç stoku 500 trilyon lirayı aştı. IMF'in öngördüğü kamu kesiminde özelleştirme başta olmak üzere hedeflerine ulaşamadı. Bu alanda yapılan, sadece devletin cari harcamaları ve memur-işçi maaşlarını budamak oldu. Çalışan kesimden "fedakarlık yapın, yoksa hep beraber batırız" tehdit ve teraneleriyle istenen bu "anlayış"la birkaç gün daha kurtarılmış oldu.

Paket delindi

Ekim ayına gelindiğinde yıl ortasına kadar alınan "parlak" sonuçların pek kalıcı olmadığı ortaya çıktı. Enflasyon yeniden yükselişe geçti. Enflasyonun yükselişe geçmesi diğer dengelerin de bozulması demekti. Neydi enflasyonda yeniden tırmanışı doğuran etkenler? Birincisi, ekonomiyi aşırı soğutmaya alıp dengeleri yeniden tesis etme iddiası, sanıldığı kadar başarılı uygulanmadı. Başta otomotiv ve beyaz eşya sektörü olmak üzere, iç talebe çok duyarlı sektörler, yılın ortalarında yoğun bir lobi faaliyetiyle sektörlerine yeniden gaz verme fırsatı buldular. Otomobil satışlarına sağladıkları bazı vergisel kolaylıklarla tüketicinin ertelediği otomobil alımları yeniden harekete geçirilirken tekrar açılan tüketici kredileri, kampanyalı satışlar, önceki dönemlerdeki derinlikte olmasa da, bir canlılık getirdi. Nitekim Nisan-Haziran dönemine yüzde 10.3 olan milli gelirdeki gerileme aynı tempoda sürmedi ve Temmuz-Eylül döneminde yüzde 8.6 oldu.

Sanayi kesiminde yılın ikinci çeyreğinde (Nisan-Haziran) yaşanan yüzde 12'lik üretim düşüşü Temmuz-Eylül döneminde yavaşladı ve yüzde 8.3'e geriledi. Aynı eğilim ticaret ve inşaat da görüldü. Bu, baştaki küçülme kararlılığının korunmadığını, gevşetildiğini gösteriyor. Talepteki bu tahrik bazı firmaların "tekelci zam"larını bu dönemde yapmalarına olanak tanıdı.

Dövizdeki kontrole karşılık yüksek faizde ikircikli tutumlar, borsanın yalpalayan eğrisi, elinde parası olanı "mal" a yöneltti.

Öte yandan, devalüasyon, gerileyen ücretler ve iç pazardaki daralmanın itmesiyle yeniden hareketlenen ihracat, bazı mallarda (özellikle gıdada) iç fiyatların yükselmesini getirdi. Bunlara ek olarak, "tarım ürünlerine dünya fiyatlarını verme" politikası da bir yandan üreticinin eline harcanmaya amade bir gelir ve bu tarımsal girdileri kullanan sanayiye bir maliyet artışı getirdi. Bu artışın fiyatlara yansıtılması da maliyet enflasyonuna

**5 Nisan Kararları'nın
anti-enflasyonist bedefine
ulaşmamasında Güneydoğu'da
sürdürülen ve nerede, nasıl
sonuçlanacağı bilinmeyen "terörle
mücadele"nin, bütçe harcamaları
içinde çok önemli bir yeri var.
İstikrar tedbirleri tüm kamusal
barcamalara kısıntı getirirken
"savunma"yı bundan muaf tutuyor.**

yol açtı. Hammadde ve girdiyi ithal yoluyla sağlayan sanayinin, yüksek devalüasyonla beraber maliyetlerinin yükselmesi ve bu artışın fiyatlara yansıtılması da Ekim ve Kasım enflasyonunun yüksek çıkmasında önemli bir rol oynadı.

Son olarak, 5 Nisan Kararları'nın anti-enflasyonist hedefine ulaşmamasında Güneydoğu'da sürdürülen ve nerede, nasıl sonuçlanacağı bilinmeyen "terörle mücadele"nin, bütçe harcamaları içinde çok önemli bir yeri var. İstikrar tedbirleri tüm kamusal harcamalara kısıntı getirirken "savunma"yı bundan muaf tutuyor. Ancak bu ayrıcalıklı tutumu da hedeflere ulaşmamakta önemli bir rol oynuyor. ⁵

1995'e sarkan

Özet olarak, yüksek enflasyon ve hızla büyüyen dış açık şeklinde sonuçlarını topluma hissettiren kriz, 5 Nisan Kararları'nın "deflasyonist, daraltıcı" önlemleriyle aşılmaya çalışıldı. Daraltıcı önlemler devlet harcamalarını kısma operasyonunda kamu çalışmalarına düşük maaş ve kısıtlanan haklar şeklinde bedel ödetti. Kamu gelirlerini artırmak için getirilen vergiler toplumun sabit giderlerine ek vergi yükleri getirdi. KİT zamları da dolaylı vergi işleviyle tüm dar gelirliyi etkiledi. Soğutulan ekonomi, yatırımı ve üretimi kısırkken işten çıkarmaları yoğunlaştırdı, istihdam ümitleri daraldı.

Anti-kriz programının bedelini çalışan, dar gelirli kesim ödemeye mahkum edilirken, varlıklı kesim yer yer durgunluğu avantaja çevirdi. İşletmelerde hızla işten çıkarma, masrafları kısma, "rasyonalizasyon" uygulamalarına giden bazı firmalar bu düzenlemelerini hiçbir ciddi muhalefetle karşılaşmadan yaparak krizden olumsuz etkilenmemeyi başardılar. İhracat becerisi olanlar, yaratılan uygun iklimle dışa yönelirken, iç pazar bağımlılığı olanlar da, politik etkinliklerine göre, programı delege karşı önlemlerle soluk alma olanağı buldular. Ara seçimi gündeminden çıkaran hükümet, bir yandan erken seçim zorlamalarına direnirken bir yandan da IMF'ce hedefleri tanımlanan "kemer sıkıcı önlemlere" yeniden yönelecek.

1995'teki "reçete"nin acılık oranını belirleyecek bir etken "özelleştirme gelirleri". Çiller Hükümeti bir hayli olgunlaştırdığı bazı blok satışı özelleştirmelerden bazı gelirler umuyor. "İşler yolunda gider" de bu gelirlerden 1-3 milyar dolarlık bir gelirin akışı sağlanırsa, Hükümetin 1995 manevra alanı da bir ölçüde genişlemiş olacak. Ancak, bu gelmesi çok kesin bir gelir de değil.

Kıscacı tam dibe vurmadan, bazı tekelci grupların oyun bozanlıklarıyla zamansız harekete geçirilen ve yeniden dengeleri bozulan ekonomide, sözkonusu sermaye gruplarına rağmen yeni bir anti-enflasyonist programın uygulanıp uygulanamayacağı; geçen dönem kurbanlık koyun gibi tedbirlere boynunu uzatan çalışan

kesimin kendisinden istenen yeni bir fedakarlığa nasıl reaksiyon vereceği merakla bekleniyor. 1995 çok şeylere gebe görünüyor. Tünelin ucunda henüz ışık yok. Yeni yıl da tünelde geçeceğe benzer.

Dipnotlar:

1. Kamu açıklarının boyutlarını gösteren Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH'ye oranı 1993 sonunda yüzde 12.1'e çıktı. Aynı yıl dış ticaret açığı 14.2 milyar doları, cari işlemler açığı da 6.4 milyar doları buldu.
2. 1993'te yüzde 7.5 artan GSYİH'nin, şok soğutma ile 1994'te yüzde 3'e yakın gerilemesi hedeflendi.
3. Toptan Eşya Fiyatları Nisan '94'te yüzde 32.8, Mayıs'ta yüzde 9 arttı. 1994 Haziran-Ağustos döneminde enflasyon hızla düştü. Toptancı fiyatlarındaki artış 1993'ün aynı döneminin 5.6 puan altında gerçekleşti. Eylül'de gevşeyen tedbirlerin etkisiyle yüzde 5.4 olan fiyat artışları Ekim'de yüzde 6.9, Kasım'da yüzde 6.4'ü buldu.
4. 1993'te 6.4 milyar dolar açık veren cari işlemler hesabının 1994 yılında dış ticaret açığındaki gerileme sonucu 2.1 milyar dolar fazla vermesi bekleniyordu. İhracatın 1991 hedefi 17.5 milyar dolar, ithalatın da 22 milyar doları. Dolayısıyla dış açığın 4.6 milyar dolara gerilemesi bekleniyordu.
5. Bu konuda Meclis Araştırma Komisyon Raporu'nda şu ifadeler yer almaktadır. "Devletimizin 1994 bütçesinden terörle mücadele için ayırmış olduğu pay, GSMH'nin yüzde 5'i nisbetindedir. Bu meblağ TC'nin bugüne kadar ayırdığı en büyük payı oluşturmaktadır. Bu rakamı başka bir yoldan izah edersek, GAP'a harcanan paranın beş katı mesafesinde bir büyük kalemi ifade eder.

Türkiye'de makroekonominin gelecek yılını beklerken...

Türkiye ekonomisinin bir sonraki yılı ve geleceği için son sekiz yıldır giderek yükselen tedirgin bekleyiş vardır. Bu tedirgin bekleyiş ekonominin zaman ufkunu daraltmakta, belirsizlikler ve kararsızlıklar artmakta, uzun dönemli ekonomik kararların alınması zorlaşmaktadır. 1994 yılı sonunda geleceğe ilişkin beklentimiz, ne yazık ki, gene tedirginlikle doludur.

Prof. Dr. Ercan UYGUR

Başka birçok bilim dalında olduğu gibi, iktisatta, geleceğin nasıl olacağı sorusu hep gündemdedir. Hele Türkiye gibi belirsizliklerin çok olduğu bir ülkede, bunu doğal karşılamak gerekir, çünkü zaman ufkı bir dönemi aşan ekonomik faaliyetlerde, daha sonraki dönemlerin ne olabileceğini tahmin ederek karar vermek zorunluluğu vardır. Burada, "sonraki dönem" in ne olduğu belli değildir. Otuz yıl, beş yıl, bir yıl, üç ay, bir ay, bir hafta... olabilir. Ama bilinen o ki, zaman ufkunu geniş tutarak, uzak geleceğe ilişkin kararlar alabilen ekonomilerde ve faaliyetlerde bu "dönem" daha uzundur. Türkiye gibi zaman ufkı sınırlı görünen ekonomilerde ise, "dönem" kısadır, fakat bu kısıla rağmen, öngörü daha zordur, hata payı yüksektir.

1995 yılına ilişkin değerlendirme yaparken, sayısal öngörülerde bulunmak yerine, yön bildiren niteliksel bazı görüşler ifade etmenin daha uygun olacağını düşündüm. Ancak, her bilim dalında olduğu gibi, iktisatta da niceliksel olmasa da ve yalnızca yön bildirse

temeller ve varsayımlar üzerine oturtulduğunu, kısacası nasıl bir "model" üzerine inşa edildiğini açıklamak gerekir. Aksi durumda, ileri sürülen görüşler tesadüfî görülmekte ve öngörüler "bilimsel" nitelikten yoksun sayılmaktadırlar. Hem men vurgulamakta yarar var. Gerçekleşmeleri en iyi yakalayan öngörüler her zaman "bilimsel" öngörülerdir demek doğru olmaz. Sezgiyle geleceğin daha iyi tahminini yapanlar olabilir. Ancak bu tür öngörülerin sistematizasyonu anlayıp tartışmak genellikle zordur.

Bu yazının bir amacı, piyasalar için ve özellikle makroekonomik düzeyde "bilimsel" öngörü yapma gereğinin kaçınılmaz olarak öne çıkışını ve buna yanıt vermek için hangi tesadüfî ve bilinçli serüvenlerin yaşandığını tarihsel bir kesit içinde açıklamaktır. Bu bağlamda, ikinci bölümde 1920'li ve 1930'lu yıllardaki serüvenlerin bir özeti verilmekte ve geleceği tahmin için çok sık başvurulan "makroekonometri yaklaşımı"nın ortaya çıkışı anlatılmaktadır. Yazının bir diğer amacı, ekonometrik bir model değil ama "mekroekonometri yaklaşımı"nın bir yönünü temel alarak, Türkiye ekonomisinin iki önemli makro değişkeni olan büyüme ve enflasyon oranları konusunda "hangi yöne giderler" sorusuna yanıt aramaya çalışmaktır. Bu yanıt arama çabası üçüncü bölümde yer almaktadır. Son bölümde ise kısa değerlendirmeler vardır.

Bir iş adamının "bilimsel" tahmin elde etme çabaları

1900'lerin başlarında artık iyice yerleşmiş ve genişlemiş piyasa ekonomilerinin bir özelliği belirgin hale gelmiştir: Süreklilik gösteren dalgalanmalar. Dalgalanmaların geçici ve önemsiz hareketler olduğunu söyleyen iktisatçılar varsa

da, bunların piyasa ekonomisinin çöküntüsünün habercileri olduğunu söyleyenler de vardır. Aralarında ABD'den I. Fisher, Avrupa'dan R. Frisch ve J.A. Schumpeter gibi isimlerin de bulunduğu bir üçüncü grup iktisatçı ise, piyasa ekonomisinin işleyişini niceliksel ilişkiler çerçevesinde açıklayabilirlerse, dalgalanmaların nedenlerini anlayabileceklerini ve hatta bunları önceden tahmin edebileceklerini düşünmektedirler. 1920 ortalarından başlayarak ABD'de ve Avrupa'da bu düşüncede olanların yeni bir bilim dalı etrafında örgütlenme çalışmaları vardır. Bu çalışmalar, 1929'da borsa ve para kriziyle başlayan büyük buhran ile daha da acillik kazanır. Yukarıda adı belirtilen iktisatçıların aktif katılım ve desteğiyle, 1930 Aralık ayı sonunda, ABD'de Ekonometri Derneği (Econometric Society) kurulur ve Ekonometri adı verilen yeni bir bilim dalının oluşumu başlar. Amacı, piyasa ekonomisinin işleyişini gerçek verilerle anlamak ve olası gelişmeleri de öngörmeye çalışmaktır. Bir heyecanla kurulmuş olmasına rağmen, başlarda derneğin varlığı pek hissedilmez, çünkü dikkate değer araştırma yoktur.

Ekonometri Derneği'nin kuruluşu konuşulurken, ABD'li işadamı A. Cowles'un şirketi, yatırımcılara, "yatırım hizmetleri" vermektedir ki, yaptığı iş piyasaların ve makroekonominin bugünü ve geleceği hakkında bilgi satmaktır. 1920'lerde ekonomi büyümekte iken Cowles'un işleri iyidir ve çok para kazanır. Ancak 1929'dan itibaren işleri bozulur. Kendisinin de, benzer hizmetler sağlayan başkalarının da iyimser tahminleri sürekli yanlış çıkar ve Cowles zor günler geçirir. Yayınladığı haber bülteniyle, kendisinin de dahil, geleceğe ilişkin öngörülerin sadece sezgisel tahminler olduklarını, bunların "bilimsel" olmadığını ve bundan böyle öngörü bilgisi vermeyeceğini ilan eder. Ancak, öngörünün daha iyi, daha "bilimsel" yapılabilmesi için araştırma yapacağını ve yaptıracağını ekler. Cowles sıkıntısını ve amacını dönemin bilim adamlarına anlatır ve sonuçta, benzer fakat akademik amaçlarla biraraya gelen Ekonometri Derneği'nin yöneticilerine ulaşır.

Cowles ile Ekonometri Derneği'nin yöneticileri arasındaki konuşmalarda şu sonuca varılır: Cowles araştırmalar için ve bir dergi çıkmasını sağlamak üzere parasal destek verecek, bunun karşılığında yapılan araştırmalardan ve dergide çıkan yazılardan Cowles'un kendi amaçları yönünde yararlanmasına izin verilecektir. Bazı dernek üyeleri, akademik bir derneğin bir işadamlarının işlerine bulaşmasını çok doğru bulmadıklarını ifade ederler. Ancak, dernek yöneticileri onları da ikna eder. Ocak 1932'de, Cowles ve Ekonometri Derneği resmen anlaşma yaparlar. Anlaşmanın sonucu olarak, bir yandan Econometrica dergisi 1933 Ocak ayında yayın hayatına başlar. Diğer yandan, ünlü Cowles Araştırma Komisyonları kurulur. (Ekonometri Derneği'nin kuruluşu, Econometrica dergisinin çıkışı ve Cowles Komisyonlarının çalışmaları konusunda örneğin Christ, 1952 ve 1983'e bakılabilir.)

Bu yazının bir amacı, piyasalar için ve özellikle makroekonomik düzeyde "bilimsel" öngörü yapma gereğinin kaçınılmaz olarak öne çıkışını ve buna yanıt vermek için hangi tesadüfi ve bilinçli serüvenlerin yaşandığını tarihsel bir kesit içinde açıklamaktır. Bir diğer amacı, "mekroekonometri yaklaşımı"nın bir yönünü temel alarak, Türkiye ekonomisinin iki önemli makro değişkeni olan büyüme ve enflasyon oranları konusunda "hangi yöne giderler" sorusuna yanıt aramaya çalışmaktır.

J.A. Schumpeter, dergiye yazdığı sunuş yazısında, ekonometrinin, niceliksel yöntemi seçmiş uluslararası katılımla oluşturulan bir bilim dalı olduğunu ifade eder. Umutlar yüksektir. Ekonometri'nin, ekonomideki dalgalanmaları anlamakta ve onları önceden tahmin etmekte etkin bir araç olacağına olan inanç tamdır. İlginçtir, aşağı yukarı otuz yıl sonra Türkiye'de de ekonometri konusunda benzer bir heyecan vardır. 1960'ların başlarını Bulutay (1992, s.110) şöyle anlatıyor: "O zamanlar, ekonometri tam moda, yeni bir bilim dalı ve biz onu öğrenince her şeyi halledeceğiz, böyle bir kanı, böyle bir ortam var. Ekonometriyi öğreneceğiz, ama kimse bilmiyor ne olduğunu. Türkiye'de kimse bilmiyor, dışarıda da bilenlerin sayısı çok az."

Ekonometri, ne Türkiye'de, ne başka bir ülkede sorunları çözmedi elbette. Çünkü, öyle sanıldığı gibi ekonomik dalgalanmaları ve krizleri önceden kesinkes her zaman öngörebilen bir bilim dalı olmadı, olamazdı. Ekonometrik modellerle, ekonomik tıkanmaların ve dalgalanmaların doğru öngörülerini yapıldığı zamanlarda bile, bunları giderecek doğru politikalar ve bu politikaları uygulayacak hükümetler gerekmekteydi. Bununla birlikte, Cowles Komisyonları'nın ve Econometrica'nın katkı yaptığı bir "makroekonometrik model yaklaşımı" ortaya çıktı. Yukarıda aktarılan ve "serüven" olarak tanımlanan olaylara, bakış açısına göre, farklı yorumlar getirmek ve bunlardan değişik dersler çıkarmak mümkündür. Bizler için ise, dün, bugün ve yarının ekonomik gelişmelerini açıklayıp yorum yapabilecek bir yöntemler topluluğu kalmıştır.

Makroekonometrik model yaklaşımı ve Türkiye'de makroekonominin gelecek yılı

Makroekonometrik model yaklaşımında, çok özet olarak, ekonominin makro değişkenlerini hangi başka değişkenlerin etkilediği araştırılmakta ve değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimin niceliksel yapısı ortaya

çıkarılmaktadır. Sonra, bu yapıda bir değişiklik olmayacağı varsayımıyla, hükümetlerin ve dış faktörlerin belirlediği değişkenlerin gelecekte alacakları değerler için varsayımlar yapılarak, model, yani maket ekonomi çalıştırılarak geleceğe yönelik tahminler elde edilmektedir. Bu yaklaşımda, ekonominin belli bir alanına değil, bütününe bakılması, yapının değişmeyeceği varsayımı yapılması ve belki de en önemlisi, hükümet politikaları ile dış faktörlerin gelecekteki seyri- nin bilinebilmesi önem kazanmaktadır.

Şimdi, önde gelen bir makro değişkenin, Türkiye'nin reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) büyüme oranının, *gsyih* diyelim, gelecek yıl ne yöne gidebileceğini ele alalım. Burada bir model oluşturma girişimi, örneğin niceliksel davranışsal denklemler yazmak, elbette söz konusu olmaz. Ayrıca, *gsyih* değişkenini enflasyon gibi diğer makro değişkenler ile birlikte ele alabilmek gerekir. Bununla birlikte, makroekonometri yaklaşımının başlangıç noktasını rehber almak yoluna gidebiliriz. Şöyle ki, *gsyih*'yi etkileyebilecek değişkenleri belirler ve bunların nasıl davranabileceğini sözel olarak da olsa açıklarsak, büyüme oranı konusunda tahminler yapabiliriz.

gsyih oranını etkileyen değişkenlere değişik açıdan bakmak mümkündür. Orana talep yönünden ve bir makro muhasebe özdeşliği içinde bakalım:

$$gsyih = a1 \text{ öztük} + a2 \text{ özyat} + a3 \text{ kamha} + a4 \text{ ihrac} - a5 \text{ ithal} + a6 \text{ stokd}$$

Burada, *öztük*, *özyat*, *kamha*, *ihrac*, *ithal* ve *stokd* sırasıyla reel özel tüketim harcaması, reel kamu (tüketim+yatırım) harcaması, reel ihracat, reel ithalat ve reel stok değişmesinin, yani talep faktörlerinin büyüme oranlarıdır. *a1*, *a2*, *a6* katsayıları ise GSYİH içinde talep faktörlerinin ağırlığını (payını) ifade etmektedir. Bu ağırlıkların değişmediğini varsayalım. Öyleyse *gsyih* oranını özdeşliğin sağ tarafındaki büyüme oranları belirleyecektir.

Aslında yukarıdaki özdeşliğin sağ tarafındaki değişkenlerden ithalat paylarını çıkarırsak, ithalatın kendisini elemiş oluruz ve *gsyih* oranını yurtiçi üretimden karşılanan talep faktörlerindeki değişme oranlarının toplamı olarak yazabiliriz. Bu tür talep faktörlerini * ile gösterelim:

$$gsyih = b1 \text{ öztük}^* + b2 \text{ özyat}^* + b3 \text{ kamha}^* + b4 \text{ ihrac}^* + b5 \text{ stokd}^*$$

Şimdi, özel tüketim harcamasını gıda, yarı-dayanıklı ve dayanıklı tüketim malı, ulaştırma ve enerji, kira gibi harcama kalemlerine ayırmak mümkündür. Bunlar

içinde dayanıklı ve yarı-dayanıklı tüketim malı harcaması, toplamın yüzde 20-25'ini oluşturmaktadır. Geri kalan kalemlere yapılan harcamanın hızlı değişmesi beklenmez. Çünkü, bir kere, 1994'teki belirsizliğe, beklenen ve gerçekleşen harcanabilir gelir azalmasına paralel olarak hızla düşmüştür. Burada düşüşün daha fazla devam etmesi beklenmez. Çünkü, bir kere, 1994'te ertelenmiş olan ama sürekli ertelenemeyecek olan yenileme harcamaları vardır. Ancak, beklenen ve gerçekleşen harcanabilir gelire ilişkin belirsizlik hala sürmektedir. Dolayısıyla, yarı-dayanıklı ve dayanıklı tüketim malları talebinin 1994'e göre azalması da fazla artması beklenmez.

Özel yatırım harcamasını yerli özel ve yabancı özel olarak ayırmak mümkün. Ayrıca, bir de konut yatırım ve makina teçhizat yatırımı olarak da

ayırmak mümkün. Türkiye'nin büyük potansiyeline ve avantajlarına rağmen, yabancı yatırımın artmayıp durakladığı ve hatta azaldığı biliniyor. Bunun en önemli nedeni, Türkiye'nin içinde yaşadığı ekonomik ve politik belirsizlik. Yerli özel konut-dışı yatırımın 1990'larda ve özellikle 1993'te önemli oranlarda arttığı, ancak 1994'te de önemli oranlarda düştüğü biliniyor. Yabancı yatırımı olduğu kadar, bu tür yerli yatırımı da olumsuz etkileyen önde gelen faktörler ekonomik ve politik belirsizlik ile yüksek reel faiz oranlarıdır. 1995'te yatırımı etkileyen faktörlerde bir iyileşme olmayacağı beklentisi hakimdir ve bu durumda konut-dışı özel yatırımın artması beklenmez. Konut yatırımında ise, nüfus artışının ve iç göçün sonucu olan talep yüksekliğinin getirdiği belli bir büyüme beklenir. Konut yatırımı, toplam özel yatırımın yüzde 60'tan fazlasını oluşturduğuna göre, 1995'te özel yatırım da sınırlı bir yükselme gösterebilir.

Kamu harcaması, önemli ölçüde hükümetin belirlediği bir değişkendir. Fakat, 1995'te, hükümete ilişkin ve politik anlamda büyük belirsizlik söz konusudur. Bu nedenle, *kamha** değişkeninin 1995'e göre istikrar kaygıları ağır basarsa sıfır düzeyinde olacağını, ancak hükümetlerin politik kaygılarıyla artı bir değer alacağını

söylemek mümkündür.

İhracat artışı, iç talepte fazla bir yükselme beklenmediğine göre, önemli ölçüde döviz kuru politikasına bağlıdır. Eğer 1994'ün son aylarında yapıldığı gibi, enflasyon kaynaklarına inerek düşürmek yerine döviz kuru kullanarak dizginleme kaygısı taşınırsa ve Türk Lirası 1995'te reel olarak değerlendirilirse, 1995 ihracatının 1994'e göre büyümesi beklenmez, azalması beklenir. Türk Lirası reel olarak değer kazanmasa ve satın alma gücü paritesi korunsa bile, yatırımlarla desteklenmediği için ihracatın gene fazla artması beklenmez. Artış olsa bile bunun sınırlı olması beklenir.

Stok değişimindeki büyüme oranını bir kenara bırakalım. Yukarıda söylenenlerin getirdiği sonuç şudur: Eğer bugünkü yapının korunacağı düşünülür ve hükümet politikaları ile kamunun kontrol ettiği değişkenlerde hızlı dönüşler yaşanmazsa, 1995'te sıfır olmasa da, Türkiye ölçülerinde düşük bir büyüme oranı beklenmelidir.

Enflasyon konusunda, daha önceki çalışmalara dayanarak, bakınız örneğin Uygur (1992), Toptan Eşya Fiyatları Enflasyonu *tenf* değişkeni için şu ilişki yazılabilir:

$$tenf = c1 \text{ mali} + c2 \text{ talf} + c3 \text{ enbe}$$

Burada, *mali*, *talf* ve *enbe*, sırasıyla maliyetlerde artış, talep fazlasını ve enflasyon beklentisini ifade etmektedir. *c1*, *c2* ve *c3* katsayılarıdır. Bu konuda, özet olarak şunlar söylenebilir. Enflasyon beklentisi, 1994 yaz aylarında bir ölçüde düşmüş ise de, daha sonra gene yükselmiştir ve enflasyonun iyimser senaryolarda bile yüzde 100 dolayında bir platodan aşağı inmeyeceği düşünülmektedir. Artmakta olan faiz oranları, bunun göstergesidir. Özellikle, kamu açıkları ile ifadesini bulan talep fazlası da 1994 yaz aylarında azalmış ise de, daha sonra reel anlamda eski düzeylerine çıkma sinyalleri vermiştir.

mali değişkeni içinde, özellikle döviz kuru artışı, kamu fiyatları artışı, faiz oranı ve ücret artışı değişkenlerinin yer aldığı düşünülebilir. Hükümet, 1994 yılında bir kerelik artışlardan sonra, bu değişkenlerde değişmeye izin vermemeye çalışmıştır. Ama, özellikle diğer değişkenleri kontrol etmekte zayıf ve belki de isteksiz kaldığından, bunlardaki kontrolü de elinden kaçırmak zorunda kalabilir. Çünkü, değişkenlerin yalnızca bir bölümünü kontrol etmek sürdürülebilir bir anti enflasyonist politika değildir. Bu durumda, bahsi geçen değişkenlerde ani sıçramalar bile yaşanabilir. Bu tür sıçramalar ise, enflasyon platosunu daha da yükseğe, örneğin yüzde 200'lere, çıkartabilir. Ancak, çok hızlı politika değişiklikleri olmayacağı varsayımı ile, enflasyonun 1994 enflasyonu düzeyinde veya biraz altında gerçekleşmesi beklenabilir. Deyim yerindeyse, enflasyon bu düzeylerde biraz soluklanacak ve daha yükseğe çıkmak için fırsat kollayacaktır.

Türkiye ekonomisinin bir sonraki yılı ve geleceği için son sekiz yıldır, bir tedirgin bekleyiş vardır. Bu tedirgin bekleyiş ekonominin zaman ufkunu daraltmaktadır. Bu daralmanın sonucu olarak, belirsizlikler ve kararsızlıklar artmakta, uzun dönemli ekonomik kararların alınması zorlaşmaktadır. Bu tür gelişmeler ise, bir yandan yatırım ve rekabet gücü gibi arzı uzun dönemde belirleyen faktörlere azaltıcı etki yaparken, diğer yandan da enflasyon gibi değişkenlere artırıcı etki yapmaktadır. Bütün bunların sonucu, toplumsal yapıda yıpranmadır.

Sonuç

Türkiye ekonomisinin bir sonraki yılı ve geleceği için son sekiz yıldır, belki de giderek yükselen, bir tedirgin bekleyiş vardır. Bu tedirgin bekleyiş ekonominin zaman ufkunu daraltmaktadır. Bu daralmanın sonucu olarak, belirsizlikler ve kararsızlıklar artmakta, uzun dönemli ekonomik kararların alınması zorlaşmaktadır. Bu tür gelişmeler ise, bir yandan yatırım ve rekabet gücü gibi arzı uzun dönemde belirleyen faktörlere azaltıcı etki yaparken, diğer yandan da enflasyon gibi değişkenlere artırıcı etki yapmaktadır. Bütün bunların sonucu, toplumsal yapıda yıpranmadır.

1994 yılı sonunda geleceğe ilişkin beklentimiz, ne yazık ki, gene tedirginlikle doludur. Böyle bir beklentinin oluşmasında yalnızca iki değişkene, büyüme ve enflasyon oranlarına bakıldığı düşünülebilir. Ancak bunlar, bir yandan, ekonomik işleyişin makro düzeydeki özet yansımasıdır. Diğer yandan da, bu iki değişkene ilişkin beklentilerin oluşumunda, "makroekonometrik yaklaşım"ın bir gereği olarak, zaten ekonominin belli başlı değişkenlerine, özet olarak da olsa, bakılmıştır.

Kaynakça

- Bulutay, Tuncer (1991) "Tuncer Bulutay'la Söyleşi", İktisat Söyleşileri içinde, der. Ercan Uygur. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Christ, Carl F. (1983) "The Founding of the Econometric Society and Econometrica", *Econometrica*, Vol. 51 (1), s.3-6.
- Christ, Carl F. (1952) "History of the Cowles Commission 1932-1952", *Theory and Measurement: A Twenty Year Research Report* içinde. Chicago: Cowles Commission for Research in Economics.
- Uygur, Ercan (1992) "Price, Output and Investment Decisions of Firms: An Explanation of Inflation and Growth in Turkish Industry", *Price Dynamics* içinde, der. Hasan Ersel. Ankara: TCMB.

Yapılacak ilk iş, kamu maliyesi reformu...

1995 yılı için uzun vadede yapılması gereken, kamu maliyesi reformudur. Eğer, uzun vadeli çözüme yönelik adım atılmazsa, kısa vadede yapılması gerekenler çözümsüz kalacaktır.

Doç. Dr. Cevdet AKÇAY

1995'te Türkiye ekonomisinin izleyeceği muhtemel patikayı öngörürken, hem 1994'ü genel hatları itibarıyla, hem de özelde 1994 başı krizini incelemekte fayda var. 1994 yılının ekonomik göstergeleri ise, istikrarsızlık ve aşırı yüksek büyüme hızının damgasını vurduğu 1993 yılına kısaca göz atmamızı gerektiriyor. 1993 sonunda T.C. ekonomisi ana hatları ile şu manzarayı arz ediyor: Hızla artan bir kamu kesimi açığı, aşırı canlı bir iç talep, bu talebin azdırdığı büyüyen bir cari işlemler açığı ve talep kısıcıcı politikaların (mali ve para politikalar) mevcut olmayışı. 1993'teki yüksek büyüme hızı, Türkiye'nin dış borçlanma olanaklarının izin verdiği ölçülerin üzerinde seyreden bir hız idi ve dış piyasalardan TC'nin dış borcunun endişe verici boyutlara ulaştığına dair sinyaller de gelmeye başlamıştı. İç borçlanmaya dayalı kamu kesimi açıkları finansmanı ise bankaların dış borçlanma yoluna gitmeleri ile sağlanıyordu ve buradaki kaygı verici gelişme, dış borçların vade yapısının önemli ölçüde kısa vadeye kaymış olması idi.¹

Bu politikanın ilanihaye sürdürülmesi olanaksız idi ve tedrici olarak kamu sektörü borçlanma gereğinin azaltılması gerekiyordu. Artırılan vergiler, kısılan harcamalar olarak ortaya çıkacak sıkı mali politikalar, "talep daralması-düşen büyüme hızı-düzelen cari işlemler dengesi-faizler ve emisyon üzerinde azalan baskı" olgusunu gündeme getirecek ve düşen enflasyon ile durgunluktaki ekonomi yeni dengelerine doğru seyredecekti. Ya da, sıkı para politikalarına itibar edilecek, reel faizlerin kamu borçlanma gereksinimini karşılayabilecek düzeylerde özel sektör tasarruf fazlası yaratacak oranlara gelmesine izin verilecek ve "düşen enflasyon ve büyüme hızı - düzelen cari

işlemler dengesi" olgusu eşliğinde, ekonomi, birinci seçenektekinden daha ağır bir resesyon ortamında yeni dengelerine oturacaktı. Birinci seçenek, pek muhtemel olarak siyasi açıdan uygulanabilir (feasible) bulunmamış, ikincisi ise faizleri düşürmek kaygusuyla gerçekleştirilen ihale iptalleri ve emisyon üzerinde artan baskı nedeniyle kökten dışlanmıştı. 1993 sonuna kadar yapılan ihale iptalleri ve gerçekleştirilen ihalelerdeki bir takım gayri profesyonel tutum ve tavırlar, uluslararası rating kuruluşlarının T.C.'nin kredi notunu sürekli düşürmeleri ile birleşince kaçınılmaz krizin gelişti hızlanmış oldu.

Burada, siyasi iktidarın faizlerin yüksekliğinden şikayet ederek, sıkı para politikasına itibar etmemesi konusunda bir noktayı vurgulamak gereği hissediyorum. Para politikasının, parasal otoritenin kontrol edebileceği bir değişken cinsinden ifade edilebilmesi, para politikası uygulamasında birincil öneme haizdir. Yüksek nominal faiz oranları ise, para politikasının seyrini göstermesi açısından zayıf bir değişkendir. Yüksek nominal faiz oranları, sıkı para politikası göstergesi değil, ajanların yüksek enflasyon beklentisinin yansımasıdır ve buna yol açan da, genellikle devamlı olarak yüksek seyreden para stoku artış hızıdır. Elbette, ani ve beklenmeyen bir parasal daralmanın "geçici" bir nominal faiz haddi artışına yol açacağı doğrudur ama iki değişken arasındaki ilişkiyi "zaman ufku"nun belirlediği de para teorisinde kabul gören bir görüştür: Parasal daralma, nominal faiz hadlerinde geçici bir artış yaratır, ancak bunu daha kalıcı bir düşüş takip eder. Dolayısıyla, parasal bir genişlemenin de zaman içinde etkisi, önce nominal faiz oranlarındaki geçici bir düşüş ve daha sonra bunu izleyen uzun sü-

reli bir yükseliş olarak tezahür eder. Buradan çıkarılması gereken sonuç, "yüksek faiz-artan borç stoku-daha yüksek faiz" kısır döngüsünün kırılması yolunun, faizler üzerinde parasal genişleme vasıtasıyla baskı yaratarak, iç borçlanma maliyetini düşürmeye çalışmak değil, bizzat borçlanma gereğinin kendisinin düşürülmesi olduğudur. Yukarıda anlatılanların ışığında, yapısal sorunlar veri alındığında, 1994 krizinin para politikaları uygulamalarındaki yanlış yönetimden (mismanagement) kaynaklandığı doğru teşhistir.

1994 yılının ekonomik tablosunun her türlü kötümser öngörüğü nasıl haklı çıkardığını aşağıdaki rakamlardan çıkarmak mümkün: 1994 yılı II. üç aylık döneminde bir önceki yılın II. dönemine göre imalat sanayinde yüzde 12.7 azalış (yüzde 29.5 paylı kamu sektöründe yüzde 4.9 artış, yüzde 70.5 paylı özel sektörde yüzde 20.1'lik azalış), GSMH'da yüzde 10.6, özel nihai tüketim harcamalarında yüzde 10.1, gayri safi sabit sermaye oluşumunda yüzde 22.4 azalış. İstikrar paketinde, 1994 yılı için program hedefi olarak öngörülen yüzde -1.6'lık GSMH büyüme hızı da, şu andaki göstergeler ışığında, son derece iyimser bir tahmin olarak gözükmemekte ve büyüme hızının yüzde -4'ler civarında gerçekleşeceği sanılmaktadır. Yine, 1994 programında bütçe açığının (faiz ödemeleri hariç) GSMH'ye oranının -1.2'den 7.64'lük bir değişimle 6.4 olarak gerçekleşmesi öngörülmüş idi. Burada istikrar programının kaleme alınışından sonraki gelişmeler ışığında bir takım rezervasyonlar koymak ihtiyacı doğmaktadır. Ekonomideki daralmanın beklenenden daha büyük olması endekslenmemiş vergi sistemlerinde vergi gelirleri /GSMH oranını beklenen değerin üzerine çıkaracaktır. Enflasyonun negatif vergi geliri etkisi ise aynı oranı ters yönde etkileyecektir.

Bu ikinci etkinin 1994 yılı için 1.6 civarında olması ve avans ödemelerle nötrale edilmesi öngörülmüyordu, ancak, enflasyon oranının düşmesinin beklendiği

yılın ikinci yarısında tam tersine hızlanmış olması, bu negatif etkinin beklenenden daha kuvvetli olmasını gerektiriyor. Ters yönde etki eden bu iki faktörün vergi gelirleri /GSMH oranını son tahlilde fazla saptırmayacağını söylemek mümkün. Harcamalar tarafında personel giderlerinin yüksek enflasyona rağmen bütçede öngörülen rakamla sınırlandırılması en önemli hususu teşkil ediyor.

Bu kısıtlama, programdaki tüketici fiyatları artışları ve ri alındığında, personel giderlerinde, yüzde 18'lik reel bir

düşüşe tekabül etmekte. Gerçekleşen tüketici fiyatları artışlarının program hedeflerinin çok üzerinde kaldığı göz önüne alınırsa, reel personel giderlerinin daha da ciddi düşüşlere maruz kalacağı aşikar gözükmemekte. 109 trilyon olarak hedeflenen bütçe açığının, önce 139 trilyon olarak revize edilmesi, yıl sonu yaklaştıkça bunun da epey iyimser bir tahmin olduğunun ortaya çıkması, personel giderleri dışındaki diğer cari harcamalar ve KİT'ler ile diğer kamu kuruluşlarına yapılan transferlerin rolünü gündeme getirmektedir. Faiz ödemelerinde ise (yine GSMH'ye oran olarak) 1.6'lık bir artış (8.4'ten 10.0'a artış) 1994 yılı için istikrar paketinin program hedefi. Ne var ki, faiz ödemelerinde program rakamı, Mayıs ayında aylık yüzde 13, Aralık'ta ise tedricen yüzde 8'e inmiş, nominal faiz hadleri varsayılarak hesaplanmış, dolayısıyla, yukarı doğru revizyona açık bir figür olarak algılanmak durumundadır. Bu bağlamda, Ekim ayındaki ihalelerdeki sonuçsuz faiz indirme çabaları (artan enflasyona rağmen) hedefte kalabilme uğraşı olarak değerlendirilebilir.

Dış ticaret açığının 1993'teki 14.1 milyar dolardan 7 milyar doların altına inmesi, istikrar paketinin ana hedeflerinden bir diğeri idi. Turizm gelirlerinde herhangi bir gelişme beklenmediği gibi, işçi döviz girişlerinde de azalma olacağı öngörüldüğünden fark tamamen ihracattaki artış ve ithalattaki azalışa dayandırılmıştı. Yalnız, bu beklentiler yılın ilk yarısı itibarı ile oluşturulduğu ve enflasyonda önemli düşüşler olacağı tahmin edildiği için 1994 yılı başı devalüasyonunun yeterli bir rekabet marjı tesis ettiği varsayımına dayanıyordu. Bu marjın beklendiği kadar yeterli olmaması (olumsuz etki) ile durgunluğun

beklenenden daha ciddi boyutlarda olmasının (olumlu etki) bir-birlerini ne ölçüde bertaraf ettiği, yıl sonu rakamları ile bir miktar açıklığa kavuşacaktır. Cari işlemlerin aşağı yukarı dengede olması ve sermaye hareketleri hesabında da önemli boyutlarda kısa-dönem sermaye çıkışının

Devleti yeniden yapılandırmak için problem bölgelerini iyi saptamak lazım.

ve uzun vade borç amortizasyonunun yol açtığı bir net sermaye çıkışı (1993'ün tersine ve portföy yatırımlarının kısmen giderici etkisine rağmen) 1994 sonundaki tabloyu tamamlayan parçalar olacaktır.

1995 yılı için yapılması gerekenler nedir sorusuna cevabın kanımca iki boyutu mevcut. Uzun vadeli çözüm için, eğer 24 Ocak 1980'de açılan istikrar paketini 2000'li yıllara taşımak istemiyorsak, illa da kamu maliyesi reformu. Kısa vadede yapılması gerekenleri belirt-

***Enstrümantal düzeyde
yapılabilecekler, kamu maliyesi
reformuyla desteklenmediği sürece
sonuçsuz kalmaya mahkumdur.
1995 yılı, temelde,
siyasi iktidarın '94'teki
hatalarından ne ölçüde ders
aldığının ve sivil toplumun,
sorununun özüne inmeye ne denli
hazır ve gönüllü olduğunun test
edildiği bir yıl olacak.***

meye başladığımızda da, aslında, uzun vadeli çözüme doğru adımlar atılmadığında bunların nasıl sonuçsuz kalmaya mahkum olduğunu görebiliriz.

Disiplin altına alınabilmiş bir kamu sektörü maliyesi farklı nedenlerden dolayı, Türkiye'nin finansal liberalleşmeye adımını attığı 1980'de de hayati bir öneme haiz idi, katastrofik bir yıl olarak hatırlanacak 1994 de öyle. Önce, kısaca, 1980 başındaki finansal liberalizasyon programının, kamu maliyesi reformu içermediği için neden eksik, ya da kamu maliyesi terbiye edilmeden devreye sokulduğu için, neden "zamansız" addedilmesi gerektiğine değinmekte fayda var. Finansal liberalizasyon pekettlerinin geleneksel olarak ana hatları şöyle özetlenebilir: önemli ölçüde deregüle edilen (serbest bırakılan) faiz oranları, pozitif olarak gerçekleşen reel faiz hadleri, azaltılan munzam karşılık oranları, çeşitlenen portföy yatırım araçları, vs.

Açıktır ki, borçlanma gereğini düşürememiş bir devlet, bu yeni koşullarda çok daha yüksek maliyetler ile borçlanmak zorunda kalacaktır. Bütçe açığının bir bölümünü enflasyon vergisi ile finanse etmeyi seçen yönetimler de, finansal liberalizasyon programının devreye girmesiyle, veri bir açık miktarını ancak baz para stoku artış hızını artırarak, yani enflasyonu körükleyerek finanse edebilirler. ² Bu argümanlar, bize, kontrol altında tutulabilen bir kamu maliyesinin, aslında liberalizasyon programları için bir önkoşul olduğunu öneriyor olmalı.

1994 yılında yaşadığımız kriz ise, 1980'in aksine, siyasi iktidarın aldığı değil, ondört sene evveline göre, son derece olgunlaşmış piyasaların dikte ettirdiği şok tedbirleri gündeme getirdi. Bu koşullarda, fiyat istikrarını sağlamada ve bunalımdan çıkışta döviz kurunda kararlılık ve istikrar önemli bir rol oynuyor. Döviz kurunun stabilize edilmesi ["nominal çıpa" (nominal anchor) olarak kullanılması]³ enflasyon beklentilerinin kınılmasında en önemli politikalardan biri, ancak, gerekli güven ortamı oluşmamış ve rezervlerde yeterli artış sağlanmamış ise uygulanabilir değil.

Demek ki kısa vadede yapılması en gerekli şey, TL'ye

güvenin sarsılmasını önlemek olmalıdır. Bu yapılırken de, kamu maliyesi reformunu bir an evvel gerçekleştirmek elzemdir, çünkü, dış finansman olanaklarının kuruması bu yöntemde başarı şansını asgariye indirmektedir. Kamu kesimi açığını faizlerin yüksekliğini neden gösterip, açık finansman yoluyla kapatmaya gitmek yolu seçildiğinde ise, piyasalar '94 başında olduğu gibi döviz kuruna hakim olmanın imkansız olduğunu tekrar hatırlatacaktır.

Kamu maliyesinin düzeltilmesi, bütçe açığının finansmanında dış borçlanmaya olan gereksinimin önemli ölçüde bertaraf edilmesi gerçekleştirilebilirse, "nominal çıpa" olarak uzun dönemli faiz oranları gündeme getirilebilir. ⁴ Enstrümantal düzeyde yapılabilecekler görüldüğü gibi, kamu maliyesi reformuyla desteklenmediği sürece sonuçsuz kalmaya mahkum. 1995 yılı, temelde, siyasi iktidarın '94'teki hatalarından ne ölçüde ders aldığının ve sivil toplumun, sorunun özüne inmeye ne denli hazır ve gönüllü olduğunun test edildiği bir yıl olacak.

Dipnotlar

1. Buradaki döviz kuru politikasına daha ileride yapılması gerekenler bölümünde değineceğim.
2. Bunun nedeni, paraya olan talebin liberalize edilmiş ortamda pozitif reel getirili enstrümanlara kayması ve munzam karşılık oranlarının da düşürülmesiyle enflasyon vergisinin vergi tabanı olan baz paranın azalmasıdır. Dolayısıyla, vergi tabanı düşerken aynı vergi geliri elde edilmek isteniyorsa yapılacak tek şey vardır: Vergi oranını, yani baz para artış hızını ve enflasyon oranını artırmak. Burada profesyonel iktisatçılarda bilinen ancak disiplin dışındaki şahıslarla bilinmemesi kuvvetle muhtemel bir noktayı belirtmek ihtiyacı hissediyorum. Makro teorisinde "enflasyon vergisi" kavramı enflasyonun gelir dağılımını bozucu, karar alma süreçlerini bulandırıcı etkilerinden bağımsız, bunlarla tümünden ilişkisiz bir kavramdır ve reel para balanslarının baz para yaratma monopolüne sahip parasal otorite tarafından para artış hızı ile oynanarak manipüle edilmesi esasına dayanır (bu konudaki öncü ve klasik addedilen çalışma için bkz., M.J. Bailey, "The Welfare Cost of Inflationary Finance, *Journal of Political Economy* 64, April 1956, 93-110).
3. "Nominal çıpa" olarak kullanılan iki klasik enstrüman döviz kuru ve faizdir. Temel prensip bunlardan birinin kontrol altında tutulabilmesi sayesinde diğerinin ve enflasyon oranının da belli dengelere oturması söz konusu olacaktır. Örneğin, döviz kurunu "nominal çıpa" aldığınızda, kamu açığını finanse edecek sermaye girişini sağlayacak reel faizi, mevcut enflasyon oranında nominal faiz haddini belirleyebiliyor ve açık finansman gereğini ortadan kaldırıp enflasyonu kontrol altına alabiliyorsunuz. 1990-1993 döneminde döviz kurunun değer kaybı, "nominal çıpa" olarak alınmış ve dış borçlanma ile kamu açığının finansmanı sağlanmıştır.
4. Eğer dış borçlanma gereksinimi ortadan kalkmamış ise bunu sağlayacak reel faizin saptanması nominal faizi de belirleyecek ve nominal faizin "nominal çıpa" olarak alınması da imkansızlaşacaktır.

Türkiye'nin yeni bir stratejiye ihtiyacı var

Türkiye'de en az kısa dönemde istikrarı sağlamaya yönelik çabalar kadar, yüksek teknolojiye dayalı sanayileşme ve beşeri sermayeyi geliştirici orta ve uzun dönemli büyüme hedefleri bir an önce belirlenmeli ve bu doğrultuda kararlı bir plan ve program uygulamaya konmalıdır.

**Ars. Gör. Erhan
ASLANOĞLU**

1994 yılının başında yaşadığımız kriz sonrası yapılan tartışmalar, genellikle ve doğal olarak krizin nedenlerini saptamak yolunda ve kısa dönemde makro ekonomik istikrarı sağlayacak alternatif iktisat politikaları üzerine olmuştur. Türkiye ekonomisinin orta ve uzun dönemine ilişkin gelişme stratejileri üzerine ise, bireysel ya da çalışma grupları olarak, iktisatçılar, özel kurumlar ve kamu kuruluşları, politikacılar ve hatta hükümet üyeleri tarafından zaman zaman alternatif görüşler öne sürülmüştür. Bu görüşlerin hemen çoğunun ortak paydasını Türkiye'nin yüksek teknolojiye dayalı üretim yapabilen, dünya çapında kaliteli mal üretebilen bir sanayiye sahip olması ve beşeri sermayesini hızla geliştirmesi ve artırması oluşturmaktadır. Fakat, bu görüşler, ülke gündeminde önemli bir yer almakta ve kamuoyu önünde yeterince tartışılmamaktadır. Ekonomik krizi aşmak amacıyla uygulamaya konan ve son günlerde tartışılı olacağı konusundaki tereddütlerin arttığı 5 Nisan kararları da, kısa dönemde istikrarı sağlamaya yöneliktir. Bazı hükümet üyeleri tarafından açıklanan orta ve uzun döneme ilişkin yüksek teknolojiye dayalı üretim ve beşeri sermayenin geliştirilmesi hedefleri ise, temenniden öteye gidememekte, bu konuda ciddi çalışmalar yapılmamaktadır.

Oysa, içinde yaşadığımız 1990'lı yıllarda dünya ekonomisi büyük bir yapısal değişim içindedir. Globalleşme, bölgeselleşme, üretimin uluslararasılaşması, endüstri içi ve firma içi ticaret, esnek üretim sistemleri, bilgi toplumu bu değişimi ifade etmek üzere kullandığımız bazı kavramlardır. Bu değişimi en yoğun yaşayanlar,

gelişmiş ülkeler ile bu ülkelerin seviyesini yakalama yolunda hızla büyüyen bazı gelişmekte olan ülkelerdir. Özellikle son yıllarda, uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlarda ve birçok bilimsel araştırmada, hem bu dönüşümü açıklamada, hem de ileriye dönük olarak bu gelişmeden faydalanmada en belirleyici faktör olarak teknolojik gelişme ve beşeri sermaye birikimi gösterilmektedir. Bu nedenle, teknolojik kapasite ve beşeri sermayesini geliştirecek politikaları bir an evvel uygulayamadığı takdirde, Türkiye'nin, dünya ekonomisindeki bu değişmelerden olumlu olarak faydalanma şansı muhtemelen azalacaktır.

Teknolojik kapasitenin ve beşeri sermayenin gelişmeyi sağlamada belirleyici faktörler olarak ortaya çıkmaları ve bunun gelişmiş ve birçok gelişmekte olan ülkenin ekonomi politikalarına yansımaları, sezgisel ve sadece pratik gözlemlerin sonucu olmayıp, teorik olarak da açıklanabi-

len bir olgudur. Bu anlamda en önemli gelişme, yeni büyüme teorilerinin ortaya çıkışıdır. İktisatta büyüme teorileri, ilk olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, temel olarak Keynezyen Harrod-Domar modeli ile neo-klasik Solow büyüme modeli tartışmaları ile ortaya çıkmıştır. Her iki modelde de, tasarruflar ve bunun sonucu fiziksel sermaye birikimi esas açıklayıcı değişken olmasına rağmen, tartışılan sorular, dengeli ve kararlı bir büyüme oranının olup olmayacağı ve bunun sürekliliğidir. Bu sorulardan birincisine her iki yaklaşım da olumlu yanıt verirken, ikinci soruya, büyümenin sürekliliğine Keynezyen model olumsuz yanıt vermiştir ve iktisadi dalgalanmaları açıklayan teorilere

***İktisatçılar ve bazı kuruluşlar
Türkiye ekonomisinin gelişme
stratejileri üzerine zaman zaman
alternatif görüşler ileri
sürmüşlerdir. Bu görüşlerin ortak
paydasını Türkiye'nin yüksek
teknoloji ile donanmış bir sanayiye
sahip olması ve beşeri sermayesini
geliştirmesidir.***

önemli bir referans noktası olmuştur. Yeni büyüme modelleri ise Romer (1986) ve Lucas (1988) çalışmaları ile ortaya çıkmış ve bugüne kadar da araştırmaların hızla arttığı ve iktisat literatüründe dikkatlerin yoğunlaştığı bir alan haline gelmiştir. Boltho&Holtham (1992), Grossman&Helpman (1994) ve Romer (1994), bu alanın en son önemli bazı çalışmaları olarak verilebilir.

Bu teorilerin hareket noktası, gelişmekte olan ülkelerin bazılarında (Güney Kore gibi) kişi başına gelir seviyesinin ya da verimliliğin gelişmiş ülkelerin seviyesine hızla yaklaşmakta olması ve bu ülkeler ile gelişmiş ülkelerin yaklaşan kişi başına gelir seviyesinin ve bunun büyüme oranının, diğer gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin seviyesinden uzaklaşıyor olmasıdır. Bir başka ifade ile, dünya üzerinde kişi başına gelir seviyesi ve verimliliği birbirine yaklaşan ülke grupları ortaya çıkmakta ve her grup arasındaki fark gittikçe artmaktadır. Yüksek gelir grubundaki ülkelerin seviyesini daha da yükselten, düşük gelir grubundaki ülkelerin seviyesini artırmayan ya da gelişmiş ülkelere daha az artıran dinamikler mevcuttur.

Literatürde "convergence" olarak tanımlanan kişi başına gelir ya da verimlilik seviyelerinin yaklaşmasını gösteren ampirik gözlemlerin teorik açıklaması, yeni büyüme teorileri tarafından yapılmaktadır. Bu teorilere göre, verimlilik yaklaşmasının temel nedeni, teknolojik kapasitelerdeki ve beşeri sermayenin nitelik seviyesindeki yakınlıktır. Bu nedenle de, neo-klasik ve Keynezyen modellerden farklı olarak, teknoloji, büyüme modeline endojen bir de-

ğişken olarak alınmıştır. Teknolojik kapasiteyi göstermek amacıyla da okullaşma oranı, AR-GE (Araştırma ve Geliştirme) harcamaları, mühendis ve teknisyen sayısı gibi farklı değişkenler kullanılmış ve modellerin tahminleri anlamlı sonuçlar vermiştir. Genel olarak yeni büyüme teorileri, beşeri sermayede cisimleşen bilgi ve teknolojik kapasitenin fiziksel sermaye ile birlikte büyüme fonksiyonuna bir üretim faktörü olarak girdiğini ve bunun ölçeğe göre artan getiri sergilediğini göstermektedir. Bu durum, yeni bilgi üretebilen ve beşeri sermayesini geliştirebilen ulusların verimliliklerindeki büyümenin niçin sürekli ve kendini kümülatif olarak besleyen bir özellik gösterdiğini de açıklamaktadır. Teknolojik kapasitesini artırmayan ülkeler ise, zaman içinde, daha geri bir duruma düşmektedir.

Yeni büyüme teorileri, özellikle neo-klasik teoriyi esas olarak iki noktada eleştirmektedir. Neo-klasik teorisinin teknolojiyi dışsal olarak kabul etmesi ve mevcut teknolojiye istenildiği an herkes tarafından ulaşılabilirliğinin varsayılması; ikincisi ise, piyasalarda tam rekabetin mevcudiyeti ve faktör fiyatlarının eşitleneceğinin öngörülmesidir. Oysa, bu varsayımlar, gerçek dünyadaki gözlemlerimizle uyumamaktadır.

Teknolojinin geliştirilmesi ve kullanımı, ekonomik, sosyal, tarihsel birçok nedene bağlıdır ve istenildiği an kolayca elde edilememektedir. Piyasalar tam rekabet koşullarını sağlamamakta, hatta belli durumlarda, teorik anlamdaki tam rekabetten uzak piyasalarda teknoloji üretimi daha fazla gerçekleşebilmektedir. Faktör fiyatları eşitlenmemekte, aksine verimliliği daha yüksek olan faktörler, örneğin belli bir alandaki kalifiye bir eleman, getirisinin en yüksek olduğu merkezlerle gitmektedir. Dolayısıyla bu tür merkezlerin yeni bilgi üretme ve gelişme kapasitesi daha artmaktadır. Bu duruma çarpıcı örnekler olarak, Londra, New York, Paris gibi şehirlerin gelişmesi de gösterilmektedir. Örneğin, New York finans ve reklamcılık alanında dünyanın en gelişmiş ve hala büyüyen merkezlerinden birisidir. Bu nedenle de, beşeri sermaye olarak bu sektörlerin en iyileri en yüksek getiriyi elde ettikleri New York'da toplanmaktadır. Fiziksel sermaye de yoğun olarak verimliliğin en yüksek olduğu bu merkezlerle gitmektedir.

Sonuç olarak, teknolojik gelişmenin ve bunu içselleştiren beşeri sermayenin, büyümenin

Birçok Uzakdoğu ülkesinde AR-GE harcamaları Türkiye'dekinin çok üzerinde.

temel açıklayıcı unsurları olduğu teorik olarak da gösterilmektedir. Bu durum, uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlara da yansımaktadır. Örneğin, Birleşmiş Milletler tarafından birçok makro değişkenle beraber son beş yılda, beşeri gelişme indeksleri oluşturulmakta ve dünyadaki 173 ülke için her yıl yayınlanmaktadır. Bu indeks, bir ülkedeki okullaşma oranı, ortalama yaşam süresi ve alım gücü paritesine göre oluşturulan kişi başına gelir değerlerinden hesaplanmaktadır. Söz konusu 173 ülke içinde Türkiye, beşeri gelişme indeksi değerine göre 68. sıradadır. Türkiye'nin önünde olan bu 67 ülkeden 22 tanesi gelişmekte olan ülkelerdir. Geriye kalan 45 ülkenin büyük çoğunluğunu gelişmiş ülkeler, az bir bölümünü ise dünya ekonomisine yeni entegre olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri oluşturmaktadır.

Beşeri gelişme indeksinin bileşenlerine baktığımız zaman, beşeri sermayenin gelişiminde önemli bir faktör olan okullaşma oranı açısından Türkiye'nin gelişmekte olan ülkeler arasında daha düşük bir değere sahip olarak 43. sıraya getirildiğini görüyoruz. Gelişmekte olan ülkelere göre çok Latin Amerika ve Güneydoğu Asya ülkesi, bu konuda Türkiye'nin çok önünde yer almaktadır. Örneğin, gelişmekte olan ülkeler arasında okullaşma oranı açısından Güney Kore ikinci, Arjantin üçüncü sıradadır. Teknolojik gelişme açısından diğer önemli bir faktör AR-GE harcamalarıdır. DİE tarafından 1992 yılında yapılan anket sonuçlarına göre, AR-GE harcamalarının GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) içindeki payı binde 5'dir. Bu oran 1991 yılındaki binde 5.4 değerine göre bir azalmayı ifade etmektedir. Uluslararası düzeyde karşılaştığımızda ise, Türkiye'nin AR-GE harcamalarının çok düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde AR-GE/GSYİH oranı ortalama yüzde 2 düzeyindedir. ABD, Japonya, Almanya gibi ülkelerde bu oran yüzde 2.5'in üzerindedir. Hızla gelişmekte olan Güney Kore bu oranı 1986-1990 döneminde yüzde 2'den yüzde 2.5'e yükseltmeyi başarmıştır.

Türkiye'deki AR-GE harcamalarının sektörlere göre dağılımına baktığımız zaman, yüksek öğretimin payının yüzde 67.8, ticari kesimin payının yüzde 24.0 ve kamu kesiminin payının yüzde 8.2 olduğunu görüyoruz. Gelişmiş ülkelerdeki durum bunun tam tersidir. AR-GE harcamalarının ortalama yüzde 70'lik bir bölümü yüksek öğretim kurumları dışında yapılmaktadır. Diğer yandan, her 10 bin kişiye düşen araştırmacı sayısı ise Türkiye'de ortalama 7 kişi iken, gelişmiş ülkelerde bu sayı ortalama 50 kişiyi bulmaktadır. Etkin bir teknolojik gelişme için öngörülen minimum uluslararası standart ise 15'dir.

Bütün bu örnekler çoğaltılabilir, fakat açık olan bir gerçek, Türkiye'nin gelişmiş dünyanın bir parçası olmak için bu alanda daha çok yol alması gerektiğidir.

Türkiye'nin, teknolojik gelişmeyi, ekonomi politikalarının ana eksenine oturtmuş, büyük bir dönüşüme ihtiyacı vardır. Bu dönüşümün nasıl sağlanabileceği, ne tür kurum ve kuruluşların oluşturulması gerektiği, kamu ve özel sektörün üzerine düşenler, ayrı ayrı tartışma konusudur.

Hızla gelişen dünyamızda daha fazla büyümenin ve refah artışının, teknoloji ve beşeri sermayenin geliştirilmesi ile mümkün olduğunu fark eden ülkelerin gündemini bu konular oluşturmaktadır. Türkiye'de de en az kısa dönemde istikrarı sağlamaya yönelik çabalar kadar, yüksek teknolojiye dayalı sanayileşme ve beşeri sermayeyi geliştirici orta ve uzun dönemli büyüme hedefleri bir an önce belirlenmeli ve bu doğrultuda kararlı bir plan ve program uygulamaya konmalıdır. Son yıllarda Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, TÜBİTAK gibi kurumların çalışmaları umut vericidir. Fakat, Türkiye'nin teknolojik gelişmeyi ekonomi politikalarının ana eksenine oturtmuş, daha büyük bir dönüşüme ihtiyacı vardır. Bu dönüşümün nasıl sağlanabileceği; ne tür kurum ve kuruluşların oluşturulması gerektiği; kamu ve özel sektörün üzerine düşenler; hazırlanacak programların niteliği ve finansman kaynakları; teknolojinin üreticisi ve taşıyıcısı konumundaki çokuluslu şirketlerin direkt yatırımlarından optimum faydanın nasıl elde edilebileceği sorularının her biri ise ayrı ayrı tartışma konusudur.

Kaynaklar:

- Akbaba, G. (1994), Kalkınma İçin Çıkış Noktası: Bilim ve Teknoloji, **Bilim ve Teknik**, (322)
- Boltho, J. & Holtham, G. (1992), "The Assessment: New Approaches to Economic Growth" **Oxford Review of Economic Policy**, (8), (4)
- DİE Haber Bülteni (1994), (44)
- Grossman, G. & Helpman (1994), "Endogenous Innovation in the Theory of Growth", **J. of Econ. Perspectives**, (8), (1)
- Lucas, R.C. (1988), "On the Mechanics of Economic Development", **J. of Monetary Econ.** (22)
- Romer, P.M. (1986), "Increasing Returns and the Long Run Growth", **J. of Pol. Econ.**, (94), (5)
- (1994), "The Origins of Endogenous Growth", **J. of Econ. Perspectives**, (8), (1)
- United Nations Development Programme (1994), **Human Development Report**, NY.

1995'deki gelişmeler olumlu olacak...

Türkiye'de mevcut siyasal yapı değişmez ve siyasal dalgalanmalar devam ederse, yirmibirinci yüzyılın başında gireceğimiz bir kriz, çok daha sancılı ve uzun süreli olacaktır.

rd. Doç. Dr. Osman Sarı

Bu yazıda, 1995 yılında Türkiye ekonomisindeki gelişmeler ile ilgili sayısal tahminlerde bulunmak yerine, Türkiye ekonomisinin genel dalgalanmaları içinde, şu anki özel durumu belirlemek ve bu belirleme ışığında, 1995 yılı ile ilgili nitel beklentiler dile getirilecektir. Yazı, kuramsal bir çerçevenin kurulmasını takiben, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin siyasal dalgalanmalarının çözümlemesi ile başlayacaktır. Bundan sonra, içinde bulunduğumuz durumun özgül nitelikleri ortaya konulacaktır. Son olarak, bu çözümlemeler kullanılarak, Türkiye ekonomisinin 1995 yılı ve sonrası beklenen gelişimi değerlendirilecektir.

Her ülke, üretici olarak üretim ve yatırım, tüketici olarak tüketim ve tasarruf miktarını eşanlı olarak belirlemektedir. Eğer borçlanma ya da borç verme yok ise, tüketilebileceği miktar ürettiği miktara eşittir. Eğer dışarıdan borçlanma ya da dışarıya borç verme olanaklı ise, harcanabilecek miktar, üretilen ile borç stoğundaki artışın toplamına eşittir. Borç stoğundaki artış, uluslararası faiz oranı ve ulusal zaman tercih oranına bağlıdır. Bu yılki tüketimin azalması için, bir sonraki yılın beklenen tüketiminin artması gerekmektedir. Zaman tercih oranı, bu artışın hangi oranda olacağını gösterir. Zaman tercih oranı = (yarınki planlanan tüketimdeki artma/bugünkü tüketimdeki azalma)-1. Diğer bir deyişle, yaşanan anın geleceğe oranla önem derecesidir.

Borçlanma miktarının tayininde bir de "Ponzi tipi olmama koşulu" olarak adlandırılan bir kısıt vardır. ¹ Bu koşul borç alanın değil, borç verenin karar sürecinde kullanılır. Borçlanmanın "Ponzi tipi olmama koşulu"na bağlı olması, bir ülkenin borç stoğunun gelecekte ödeyemeyeceği oranda artmaması anlamına gelmektedir. Borcu ödeye-

bilme kapasitesi, üretkenlik, sermaye birikimi ve ürettiğini uluslararası piyasalarda satabilme, yani ihrac kapasitesine bağlıdır. Kısaca, borç stoğu, zaman tercih oranı ile uluslararası faiz oranı arasındaki farka bağlı olarak, "Ponzi tipi olmama koşulu"nun kısıtlaması ile belirlenir.

Zaman tercih oranı arttıkça, arzulan borç stoğu artar. Zaman tercih oranı, öznel bir değerdir ve kişiden kişiye değişiklik gösterir. Ülkenin toplam üretim, yatırım, tüketim ve tasarruf eğilimlerini özetleyen bir gösterge olarak, ulusal zaman tercih oranı, merkezi planlı ülkelerde, merkezi planlamacı tarafından belirlenmektedir. Türkiye gibi merkezi planlamaya dayanmayan ülkelerde ise iktisadi kurumlar, siyasal yapı ve piyasa koşullarına bağlı olarak belirlenmektedir.

Türkiye'nin temel sorununun vatandaşların gerekli biçimde ağırlıklandırılmış ortalama zaman tercih oranının, gerçekleşen ulusal zaman tercih oranından² küçük olmasından kaynaklandığı kanısındayım. Dış borç stoğunun "ortalama" vatandaşın tercihleriyle tutarlı olduğu bir dönemde, bir kadronun seçimle iktidara geldiğini düşünelim. Kısa dönemde, bir yandan toplumsal refah düzeyini olabildiğince artırarak oy potansiyelini artırmak, diğer yandan, destekleyicilerini memnun etmek ve yeni destekçiler bulmak isteğindeki siyasal iktidarların uygulamaları, devletin zaman tercih oranının gerekenden fazla olmasını sağlamaktadır. Bu ise, ülkenin toplam arzulan borç miktarının, bunu ödeyecek olan vatandaşların toplam arzulan borç miktarının üzerine çıkmasına neden olmaktadır. Bunun doğal sonucu ise aşırı dış borçlanmadır.

Arzulan borç miktarı konusunda milletin iradesinin siyasal iktidara yansımamasının iki sonucu ortaya çıkmaktadır. (i) siyasal sisteme olan gü-

vensizlik ve (ii) borcun arzulananndan fazla olan kısmının yeniden borçlanarak ödenmesi. Siyasal sisteme güvensizlik, yolsuzluk iddiaları ve kamu idaresindeki başarısızlıkları ön plana çıkaran muhalefetin güçlenmesine yol açmaktadır. Bu süreç içinde, iktidarın değişmesi için baskılar artmakta ve iktidar güçsüzleşip halk desteğini yitirmektedir. Sonuç olarak, beklenen iktidar süresinin kısılması problemlerin çözümünü bir sonraki iktidara bırakma eğilimini artırarak, iktidarın ciddi önlemler almasını olanaksızlaştırmakta ve iktidarı kısa dönemli bir bakış açısıyla hareket etmeye zorlamaktadır. Dolayısıyla, iktidar olmanın ebelik olduğu, bu elim sende oyununda bugünün yarına göre değeri, yani zaman tercih oranı, artmaktadır.

Diğer yandan, özel kesimin arzuladığının üzerinde borçlanan ülke, borç faiz ve anapara ödemelerine istekli olmamaktadır. Bu da, zaten sorunları geçiştirme eğiliminde olan iktidarın, dış borçları Ponzi tipi yeniden borçlanarak ödemesine ve borç stoğunun hızlanarak artmasına yol açmaktadır. Süreç, IMF stabilizasyon programları, Dünya Bankası yapısal uyum programları³ ve askeri/teknokratik idarelerin gelmesi⁴ ile sonuçlanmaktadır. Bu süreçte, borç stoğu, özel kesim tarafından arzulananın altında bir düzeye, optimal olmaktan uzak bir patikadan hızla aşağı çekilmektedir. Bundan sonra dalgalanma sil baştan başlamaktadır.

Bu şekilde, Türkiye, yaklaşık, 10 yıl ara ile ödemeler dengesi krizine girmektedir. Kriz karşısında, önce kısa dönemli stabilizasyon programları ile talep kısıcı önlemler alınmakta, sonra krize neden olarak görülen unsurlardan bazılarına ağırlık verilerek yapısal dönüşüm programları devreye sokulmaktadır. 1950'lere girildiğinde devletçi sıkıdüzün, 1960'lara girildiğinde plansızlık, 1970'lere girildiğinde çalışanların demokratik hakları, 1980'lere girildiğinde ithal-ikamesine dayalı kalkınma stratejisi, yapısal dengesizliğin kaynağı olarak görülmüştür. 1990'lara girildiğinde, kriz için suçlu ise vergilendirmenin ve kamu iktisadi teşekküllerinin etkisizliği olarak sunulmaktadır. Bu doğrultuda, 1950'lerde devletin destek ve denetiminde sanayileşme yerine tarımsal gelişmeye ağırlık verilmiştir. 1960'larda planlamaya geçilmiştir. 1970'lerde çalışanların hakları ve örgütleri zayıflatılmaya çalışılmıştır. 1980'lerde dış ticarete açıklık artırılmıştır.⁵ 1990'larda vergi reformu ve özelleştirme gündemdedir. Şimdiye kadarki yapısal değişiklikler asıl yapıyı değiştirmemiştir ve dönemsel krizler vuku bulmaya devam etmiştir.

Aşırı borçlanma süreci, ekonomideki diğer değişimlerle birlikte gelişmektedir. Kamu harcamalarında, dolayısıyla gelirden artış olmaktadır. Büyüyen bütçe açıkları, bir yandan para arzını artırarak, diğer yandan kamu borçlanması yoluyla finanse edilmektedir. Bunların sonucu olarak, gerçek faiz oranları yükselmekte ve içeriye sermaye akmaktadır. Buna, gerçek döviz kurundaki düzenli artış eşlik etmektedir. Bir yandan artan iç talep, diğer yandan TL'nin değerlenmesi, ihracatın ithalatı karşılama oranını düşürmektedir. Cari hesaplar dengesi açıkları büyümektedir. Gerek iç, gerek dış dengeler bozulmaktadır.

Gerçek döviz kurundaki değişime bağlı olarak göreceli fiyatlar çarpıklaşmaktadır. Ticarete konu olmayan malların fiyatları, ticarete konu olan malların fiyatlarına oranla artmaktadır. Fiyat sistemindeki bu değişim, yerli girdiye oranla daha ucuza gelecek olan ithal girdinin kullanımını yaygınlaştırmaktadır. Pahalılaşan emeği daha az yoğunlukta kullanan üretim süreçleri kullanılmaya başlanmaktadır. Üretici açısından, ucuzlayan ihracat-rekabet gücünün yitirilmesine neden olmakta, ihracat sektörleri daralmakta ve sayıları azalmaktadır. Üretim yapısı olumsuz olarak değişmekte, girdilerde ithalata daha bağımlı duruma gelmekte, emek yoğunluğu azalmaktadır. Üretim yapısındaki bu değişim, aşamalı olarak gerçekleşmektedir. Ancak, kriz anında, bu gelişimi hızla tersine çevirmek mümkün olmamaktadır.⁶

1994'te yaşanan krize varan 1980 sonrası gelişmeler, daha önceki krizlerin genel özelliklerinin tümünü taşımaktadır. Ancak, iki açıdan, özgünlüğü de bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ülkenin dış ticarete açıklığının artırılmış olmasıdır. 1990'ların başında, makro dengesizlikler, birçok iktisatçı tarafından fark edilmiş olmakla birlikte, Rodrik'de (1990) olduğu gibi cari işlemler açıkları ile ilgili bir iyimserliğin bulunması bu gelişmeden dolayıdır. Halbuki, dış açıklığın ödemeler dengesi problemlerini hafifletmediğini aradan geçen zaman göstermiştir. Dış açıklık, borçlanma potansiyelini artırmış ve bir kereye mahsus olmak üzere krizin gelme süresini 4 yıl kadar ileriye atmıştır. Borçlanma arzusunda önemli bir değişiklik yapmamış olan bu borçlanma potansiyelindeki genişleme, borç stoğunun arzulanan borç stoğundan sapmasını artırarak asıl problemi daha da zorlaştırmıştır.

1994 yılındaki krize varan sürecin ikinci özgünlüğü ise, sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların 1989'da hemen hemen tamamen kaldırılmış olmasıdır.

1994 yılı, kendi amaçları doğrultusunda başarılı diye nitelendirilebilecek bir istikrar politikasının yürütüldüğü, iç ve dış dengelerin önemli ölçüde kurulduğu bir yıl olmaktadır. Bu yıl içinde, aynı zamanda, yapısal değişim için gerekli yasal ve iktisadi çevrenin oluşturulması yönünde gelişmeler olmuştur.

Bu ise, borçlanma miktarını değil, şeklini değiştirmiştir. Eskiden uluslararası piyasalara gidip borçlanan devlet, artık dış borcu "sıcak para" girişleriyle iç borçlanma biçiminde gerçekleştirme olanağına kavuşmuştur.⁷ Borçların bileşiminin kısa vadeli sermaye girişi lehine değişmesi, kriz dönemlerinde problemin çözümünü zorlaştıran diğer bir etmen olmaktadır.

Bu şekilde, 1994 yılına bir kriz ile girilmiş ve 1980'lerin iki "olumlu" özgünlüğü krizin atlatılmasını diğer krizlere oranla zorlaştırmıştır. Nisan'dan başlayarak uygulamaya konan stabilizasyon önlemleri, Ekim ayındaki tolerans sınırları içinde kalabilecek sapmalar dışında şu ana kadar amaçları doğrultusunda sonuç vermiştir. (i) Kamu borçlanma gereksiniminde düşme olmuştur. (ii) TL'nin gerçek değer yitimi, yerli pazara yönelmiş üretim yapısını ve yabancı mala yönelmiş tüketim yapısını değiştirmeye başlamıştır. Bu, ödemeler dengesi açığını azaltıcı etkiye bulunmuştur. Ancak, tüketim yapısındaki ve ithalattaki uyum üretim yapısındaki ve ihracattaki uyum, ile karşılaştırıldığında daha çabuk gerçekleşmiştir.⁸

1994 yılı, kendi amaçları doğrultusunda başarılı diye nitelendirilebilecek bir istikrar politikasının yürütüldüğü, iç ve dış dengelerin önemli ölçüde kurulduğu bir yıl olmaktadır. Bu yıl içinde, aynı zamanda, yapısal değişim için gerekli yasal ve iktisadi çevrenin oluşturulması yönünde gelişmeler olmuştur. 1995 yapısal değişim yılı olacaktır. Bu yapısal değişimin en önemli beş unsuru (i) özelleştirme, (ii) vergilendirmedeki değişikliklerin uygulamaya geçmesi, (iii) göreceli fiyat yapısındaki değişim sonucu üretim ve tüketim yapılarının değişimi, (iv) Avrupa Birliği ile gümrük birliğine girilmesi ve (v) Güneydoğu Anadolu Projesi'nin işlerlik kazanmaya başlamasıdır. Çeşitli çok kısa dönemli uyum sorunlarını beraberinde getirmelerine karşın bu tür değişimlerin ekonomiyi canlandırıcı etkileri ağır basacaktır.

Siyasal bir istikrarsızlık ya da siyasal karar alma sürekliliğinin kesilmesi olasılığının çok düşük olduğu⁹ 1995 Türkiye'sine genel makro göstergeler açısından iyimser bakılmalıdır ve 1995'deki gelişmelerin "olumlu" olacağı beklenmelidir. Ancak yirmibirinci yüzyılın ilk on yılının ortalarında, Türkiye'nin şimdikinden daha az direnç gücü ve donanım ile yakalanabileceği bir kriz olasılığının çok yüksek olması, uzun dönemli bir perspektifle bu yazıyı kaleme almama neden oldu. 1950'lerde tarımsal verim artışı, 1960'larda yabancı ülkelere giden işçilerin gelirle-

ri, 1970'lerde DÇM'ler, 1980'lerde ihracat ve turizm gelirindeki artış krizden çıkmayı daha az sancılı kılmıştır. Şimdilerde KİT'lerin satılması ve verginin artırılıp tabana yayılması aynı işlevi görecektir. Ancak mevcut siyasal yapı değişmez ve siyasal dalgalanmalar şimdiye kadar olduğu gibi devam ederse, yirmibirinci yüzyılın başında gireceğimiz bir kriz çok daha sancılı ve uzun süreli olacaktır. Türkiye'nin iktisadi koşullarında olumlu gelişmelerin beklediği 1995 yılında bu tehlikenin farkına varılmalı ve siyasal dalgalanmaların çözülmesi ve orta ve uzun dönemli çözüm önerilerinin geliştirilmesi iktisatçıların, özellikle siyasal iktisatçıların, gündeminde olmalıdır.

Kaynaklar

- Berksoy, Taner ve Korkut Boratav, 1993, "Sunuş", İ. Önder, O. Türel, N. Ekin, C. Somer'in **Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar**'ının içinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Blanchard, Oliver Jean and Stanley Fischer, 1989, **Lectures on Macroeconomics**, The MIT Press.
- Erzan, Refik ve Osman Sarı, 1994, **İhracatın Görünümü, 1986-1993**, TİM Yayın No: 1.
- Öniş, Ziya ve James Riedel, 1993, **Economic Crises and Long-Term Growth in Turkey**, the World Bank Comparative Macroeconomic Studies.
- Özmucur, Süleyman, 1991, **İstikrar Politikaları**, Avcıol Basım-Yayım.
- Rodrik, Dani, 1990, "Premature Liberalization, Incomplete Stabilization: The Özal Decade in Turkey", **NBER Working Paper Series**, WP No. 3300.
- Schick, Irvin ve E. Ahmet Tonak, 1987, "Uluslararası Boyut: Ticaret, Yardım ve Borçlanma", Irvin Schick ve E. Ahmet Tonak'ın derlediği **Geçiş Sürecinde Türkiye**'nin içinde, Belge Yayınları.

Dipnotlar

1. Birinin önce bir yıllık geçimi için gerekli miktarı borçlandığını düşünün. Sonraki her yıl, o yılki geçimi için gerekli miktar artı borç ve faiz ödemeleri kadar borçlanmış ve eski borçlarını ödemiş olsun. Eğer bu kişinin yıllık harcaması 100 milyon TL ise ve faiz oranı yüzde 5 ise ve fiyatlar artmıyorsa borç gereksinimi 100, 205, 315, 431, 553, 680, 814, 955, 1103 ... milyon TL biçiminde artacaktır. Diğer bir deyişle, birileri karşılıksız olarak bu kişiye değer aktaracaktır. Bu borçları bulur ise hayatı boyunca çalışmadan yaşayabilecektir. 1920'lerde ABD'nde bu tür bir oyun oynayan Charles Ponzi, bir süre sonra borç bulamamış ve hapse düşüp yoksulluk içinde ölmüştür. (Blanchard and Fischer, 1989)
2. Gerçekleşen zaman tercih oranı açıklanmış tercihler yöntemiyle hesaplanabilir.
3. Özmucur'de (1991) IMF stabilizasyon programlarının genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.
4. 1990'da aleni bir askeri/teknokratik idarenin bulunmaması, uzun dönemli siyasal dalgalanmaları bir ölçüde yumuşatacaktır. Ancak bu, dalgalanmaların ortadan kalkacağı anlamına gelmemektedir.
5. Schick ve Tonak (1987) ve Öniş ve Riedel (1993).
6. Bu sürecin Türkiye'de 1986-1993 yılları arasında gelişimini Erzan ve Sarı (1994)'te inceledik.
7. Boratav ve Berksoy (1994) bu durumu sermaye kaçışını durdurmak için devletin yüksek faiz verme zorunluluğu olarak yorumlamışlardır. Halbuki, bu bir zorunluluk değildir, bir tercihtir. Devlet, uluslararası gerçek faiz oranına eşit bir gerçek faiz ile sermaye giriş ya da çıkışına sebep olmadan borçlanabilir.
8. R. Erzan ile yaptığımız çalışmadaki bulgularımız teşvik ve gerçek kur ayarlamalarının ihracat üzerindeki artırıcı etkisinin bir yıllık gecikme ile hissedildiği yönündedir (Erzan ve Sarı, 1994).
9. Bu, "iktidardaki partilerde bir değişim olsa bile sonraki hükümetler özde mevcut karar alma davranışından pek sapmayacaklardır" şeklinde yorumlanmalıdır.

En değerli kâr ortaklarımızdan biri.

Nesli tehdit altında olan
Sarı Çiğdem, ÷lkemizin
korunması gereken doğal
zenginliklerinden biri.
Garanti, gelirinin
bir bölümüyle, bitki
türlerinin de korunması için
çalışmalar yapan
Doğal Hayatı Koruma
Derneği'nin projelerini
destekliyor.

GARANTİ

Bankacılıkta '95 parlak görünmüyor

Bankaların 1994 yılını zararla kapatmaları veya 1994 yılı karlarının reel olarak gerilemesi, 1995 yılı içinde özkaynaklarını artırmalarını güçleştirecek, bu da sektörün büyümesini sınırlayacaktır.

Dr. Can Fuat GÜRLESEL

Türk bankacılık sektörü, 1994 yılı başında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle son yıllarda gösterdiği başarılı performansını bu sene içinde gösteremezken, önemli sorunlarını 1995 yılına beraberinde taşımaktadır.

1989-1993 yılları arasında uygulanan ekonomik politikalar, makro ekonomik dengeleri bozmuş, Ocak 1994 ayında parasal genişlemelerin ateşlemesi ile ekonominin karşılaştığı kriz, 1994 yılının ilk üç ayında etkili olmuş, 5 Nisan Kararları ile birlikte, bu kez ekonomi, yılın geri kalan bölümünü istikrar tedbirlerinin etkisi altında geçirmiştir.

Bankacılık sektörü de ekonominin bir parçası olarak 1989-1993 yılları arasındaki ekonomik gelişmelerden ve 1994 yılında yaşanan krizden etkilenmiştir. 1989-1993 yılları arasında ekonomik canlanma ve genişleme ile birlikte bankalar özellikle yurtdışından temin ettikleri fonlama imkanlarından da yararlanarak sektör olarak reel büyüme göstermiştir. Bu dönem içinde, bankalar, kurumsal finansmanın yanı sıra, tüketici kredileri ve kredi kartları ile bireysel bankacılık, kamu açıklarının genişlemesi ile kamu finansmanı, ihracat ve özellikle ithalatın genişlemesi ile dış ticaretin finansmanı ve 1989 sonrası sermaye piyasalarındaki gelişme ve çeşitlenme ile sermaye piyasası ve Hazine işlemlerinde önemli gelişmeler sağlayıp yüksek karlar elde etmişlerdir. Yine bu dönemde uygulanan döviz kuru ve faiz politikaları, makro ekonomik dengeler içinde bankaları dövizde açık pozisyona, yani döviz cinsi kaynaklar kullanarak bunları Türk Lirası cinsinden kullanmaya yöneltmiştir.

Bankacılık sektörü 1994 yılına bu makro ekonomik çerçeve ve böyle bir yapı içinde girmiştir.

1994 başında kamu iç borçlanma ihalelerinin

3 ay boyunca yapılmaması ve Hazine finansman ihtiyaçlarının Merkez Bankası'ndan karşılanması sonucu Merkez Bankası net iç varlıkları ve Merkez Bankası parası aşırı genişlemiş, bu para, piyasalarda, alternatif yatırım araçları arasında dolaşırken, dövize olan aşırı talep sonucu ekonomik kriz öncelikle finansal piyasalarda yaşanmaya başlamıştır. Para piyasalarından da kısa sürede reel ekonomik kesime yansımış ve 5 Nisan ekonomik kararları ile ciddi önlemler alınmıştır.

Bu dönem içinde bankacılık sektörünü en çok etkileyen olay, 3 bankanın faaliyetlerinin durdurulması olmuştur. Bu bankaların faaliyetlerine son verilmesi, sektörün son yıllarda uluslararası piyasalarda sağladığı itibar ve güveni yok etmiş ve uluslararası ilişkiler önemli ölçüde daralmıştır.

5 Nisan Kararları ve bankacılık sektörü

5 Nisan ekonomik kararlarının en önemli etkisi dış kaynaklar ile büyüyen ekonomide önemli bir daralma yaratması olmuştur. İç talep gerilemiş, imalat sanayi üretimi hızla düşmüş, kamu, önemli tasarruf tedbirleri ve ilave vergiler ile açıklarında yeni dengeler oluşturmuş, ödemeler dengesinde iyileşmeler sağlanmıştır. Ancak reel ekonominin bazı göstergelerindeki bu iyileşmeler, ekonomide küçülmeyi de beraberinde getirmiş ve ayrıca istikrar kararları yapısal önlemler ile desteklenememiştir. Nitekim enflasyon tarihin en yüksek oranlarına ulaşmıştır.

Para piyasalarında ise alınan kararlar daha etkin olmuş ve daha çabuk sonuçlar vermiştir. Bunda özellikle Merkez Bankası'nın piyasalardaki parasal büyüklükler ve döviz kurları ile ilgili hedeflerini tutturması önemli rol oynamıştır. Faiz oranları ve döviz kurlarında istikrarlı bir döne-

me girilmiştir. 5 Nisan ekonomik tedbirlerinin reel ekonomi ve para piyasaları üzerindeki etkileri bu şekilde olurken, bankacılık sektörü de bu kararlardan ve ekonomideki daralmadan olumsuz etkilenmiştir.

Sektörün tümü, ekonomik krizden önemli ölçüde etkilenirken, kamu bankaları en çok etkilenen banka grubu olmuştur. Özel bankalar da zorlu bir dönem geçirirken, yabancı bankalar kriz yönetiminde başarılı olarak, krizden en az etkilenen grup olmuşlardır.

Bankaların öncelikle küçülen ekonomi nedeniyle kredi hacimleri daralmış ve takipteki alacakları genişlemiştir. Bankaların tüketici kredileri ve kurumsal kredileri reel olarak gerilemiştir. 1993 yılı Haziran ayında 2.65 trilyon TL olan talepteki alacakları ise 94 Haziranı'nda 12.2 trilyon TL'ne çıkmıştır. Bu rakamın yıl sonuna kadar daha da genişlemesi beklenmektedir. Bankalar, kriz başında hızlı bir mevduat çekilmesi yaşamışlar, mevduatların tümünün devlet garantisi altına alınması ile özellikle TL mevduatları ve sonrasında da döviz cinsi mevduatları artmıştır. Ancak, sektör, bu fonları değerlendiremediği için mevduat yine önemli bir maliyet unsuru olmuştur. Bu nedenle, mevduat faiz oranları aşağı çekilmiştir.

Bankalar, ayrıca, döviz pozisyonlarındaki açıklar nedeniyle önemli kambiyo zararları ile karşılaşmışlardır. Ekonomideki durgunluk, bankaların, Hazine operasyonlarından elde ettikleri gelirleri de önemli ölçüde aşağı çekmiştir. Bankalar için en önemli gelir kaynağı ise Hazine'nin iç borçlanma kağıtları olmuştur. Bu kağıtların bazı bankaların aktif toplamları içindeki payları yüzde 20'lere kadar ulaşırken, sektörün elindeki kağıtların toplamı Ağustos ayı sonunda 176.6 trilyon TL'ne kadar ulaştıktan sonra 140 trilyon TL'ne kadar tekrar gerilemiştir. Bankalar gelirlerindeki bu azalış ve giderlerindeki artışlar nedeniyle önemli ölçüde tasarrufa giderek çok sayıda personel çıkarmışlardır.

Buna karşın, sektörün 94/6 karı geçen yılın karı ile hemen hemen aynı kalarak, 16.1 trilyon TL olurken, sektörün zararı 25.4 trilyon TL'ne ulaşmıştır. Bunda önemli etken, kamu bankalarının göstergeleri olmuştur. Kamu otoritesinin kamu bankalarını kendi politikaları için kullanmaları, bu bankaların zararlarını 20 trilyon TL'ne çıkarmıştır. Bu rakam, bütün sektörün göstergelerinin bozulmasına neden olmuştur. Risk yönetimini yerli bankalardan daha iyi yapan kriz döneminde bile karlarını artıran ise yabancı bankalar olmuştur.

1995 yılı beklentileri

1994 yılının olumsuz göstergeleri ile 1995 yılına girecek olan bankacılık sektörü, 1995 yılı içinde yine öncelikle makro ekonomik politikaların ve göstergelerin etkisinde kalacaktır.

1995 yılı ekonomik hedefleri değerlendirildiğinde yılın özellikle ilk aylarında durgunluğun devam edeceği, iç borçlanmanın süreceği, enflasyon oranlarının yıl sonunda yüzde 75-85 arasında kalacağı ve dış ticarete önemli bir genişlemenin yaşanmayacağı tahmin edilmektedir.

Bu yapı içinde:

- Bankacılık sektörü, 1994 yılında karşılaştığı zararları kapatarak, 1995 yılı içinde özkaynaklarını artırmak, mali yapılarını tekrar güçlendirmek ve sektör olarak yurtiçi ve yurtdışında tekrar güven tazelemek zorunda olacaktır.

- Sektörde mevduatın tümüne verilen garantinin tedricen azaltılarak, bankaların tekrar kendi güvenlerini tesis etmeleri uygun olacaktır.

- Bankaların kaynakları, tekrar Türk Lirası'na döndüğü için maliyetler yükselecektir. TL mevduatlarındaki genişleme, bankaların faiz marjlarını daraltacaktır. Döviz Tevdiat Hesaplarında bir ölçüde genişleme yaşanmakla birlikte, yurtdışı kaynakların kesilmesi sektörde daralmayı sürdürecektir. Bankalar, Hazine'nin yoğun iç borçlanmasına ve çok yüksek enflasyon oranlarına rağmen, en azından yılın ilk yarısında mevduat faizlerini yükseltme eğilimine girmeyecektir.

- Uluslararası ilişkilerde, bankalar, tekrar yurtdışı ilişkilerini güçlendirmeye ve kısa vadeli sendikasyon kredileri tesis etmeye yöneleceklerdir. Ayrıca, yabancı bankalar nezdindeki limitlerini tekrar genişletmek amacıyla olacaktır.

- Bankaların 1994 yılını zararla kapatmaları veya 1994 yılı karlarının reel olarak gerilemesi, 1995 yılı içinde özkaynaklarını artırmalarını güçleştirecek, bu da sektörün büyümesini sınırlayacaktır.

- Takipteki alacaklar ve ayrılacak kanuni karşılıklar 1995 yılında daha çok hissedilecek ve 1995 yılı karlarını olumsuz etkileyecek.

- Sektör, kaynaklarının kullanımında, yine sıkıntılar ile karşı karşıya kalacaktır. Kamu finansmanının genişlemesi, bankacılık sektöründe reel kesime kaynak aktarımını daraltacaktır. İlave yurtdışı krediler temin edilmemesi durumunda, sanayi ve ticaret kesimine kaynak aktarımı daralacaktır. Bankalar yine önemli ölçüde kamu kağıtlarına yatırım yapacaktır. Bireysel kredilerde de ekonomik canlanmaya paralel olarak bir artış olabilecektir.

- Bankaların kaynakları ve kaynaklarının kullanımındaki beklentilerin doğal neticesi olarak, banka karları 1995 yılında da daralacaktır.

- Bankaların döviz cinsinden bilançolarındaki küçülme, uluslararası sıralamada Türk bankalarını önemli ölçüde geriye itecektir.

- Bankacılık sektöründe yaşanacak önemli gelişmelerden biri de kamu bankalarının özelleştirilmesi olacaktır. Özelleştirme yasa tasarısının kabul edilmesi ile birlikte 2 yıl içinde kamu bankalarının özelleştirilmesi gündeme gelecektir. Şu anda toplam zararları 20 trilyon TL olan 6 kamu bankasının özelleştirme işlemleri yapılacaktır. Kamu bankalarını satın alacak yeni gruplar itibari ile sektörde yeni bir yapı oluşabilecek ve bunu belki diğer bankalar arasında satın almalar ve birleşmeler takip edecektir.

- Sektörde denetim ve gözetim mekanizmasının daha etkin çalıştırılmasını sağlayacak önlemler alınacaktır.

- Sektör kendini Gümrük Birliği hedefi ve çalışmalarının dolaylı etkilerine de hazırlamak zorunda olacaktır.

DEBANT'TAN İHRACATÇIYA BÜYÜK DESTEK

ENDÜSTRİYEL AMBALAJ MALZEMELERİ

SLING/SLING BAG

(Yükleme sapanı-Torbalı yükleme sapanı)

- Torbalanmış ürünler için
- Yükleme, boşaltma, kaldırmada tek seferlik kullanım
- Güvenli taşıma yükü:
1.000 kg'dan 2.500 kg'a kadar
- Güvenlik faktörü 5.1'den 7.1'e kadar
- Uluslararası standartlarda test sertifikalı

a member of

BIG BAG

- Polipropilen kumaş
- Güvenli taşıma yükü:
300 kg'dan 2.000 kg'a kadar
- Güvenlik faktörü: 5.1'den 8.1'e kadar
- Uluslararası standartlarda test sertifikalı

Debant, çimentodan gübreye, madencilikten tarıma, gıdadan metalurjiye kadar pek çok alanda kullanılan her türlü endüstriyel ambalaj ve taşıma malzemesi üretir, ihtiyaçlarınıza mükemmel ürünlerle cevap verir. Değişen ihtiyaçlarınız için yeni çözümler geliştirir. Debant'ın geniş ürün çeşitleri beş kıtada onlarca ülkede her gün yeniden kullanılmakta ve her gün Debant'ın endüstriyel ambalaj sanayiine getirdiği yaratıcılığı tekrar tekrar kanıtlamaktadır. Çünkü Debant'ta çözümler sonsuzdur.

POLİPROPİLEN ÇUVAL

- Ventilli ya da açık ağızlı
- Polietilen astarlı ya da astarsız
- İstenirse bir ya da iki yüzü baskılı
- Çeşitli boyut ve ağırlıkta

a member of

Bugün günlerden gökkuşağı...

bugün günlerden umut... bugün günlerden barış...

bugün günlerden feslegen... bugün günlerden uzaktan gelen mektup...

bugün günlerden pamuk helva... bugün günlerden bahar... bugün günlerden yeniden başlamak...

daha mutlu nice yılı dopdolu yaşamak dileğiyle... Başak Sigorta ile

geleceği rastlantıya bırakmayan, sigortacılığın çağdaşlık gereği olduğuna inanan

güzel ülkemize rengârenk bir yeni yıl dileriz...

35. YIL

BAŞAK SİGORTA

T.C. ZİRAAT BANKASI ORTAKLIĞIDIR

1995'de Türkiye ekonomisi

Önce, siyasi çözüm...

Ekonomik kriz atlatılabildi mi? 5 Nisan Kararları ne ölçüde etkili oldu? Türkiye, ekonomisini krizlerden kurtarmak için ne yapmalı? Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat Bölüm Başkanı ve Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Prof.Dr.Taner Berksoy, Milliyet gazetesi ekonomi yazarlarından, araştırmacı Osman Ulagay ile Marmara Üniversitesi öğretim üyelerinden, vergi reformu tasarı taslağının hazırlayıcısı, Başbakanlık eski danışmanı ve Dünya ve Yeni Yüzyıl gazetesi yazarı Dr.Veysi Seviğ, İktisat Dergisi'nin düzenlediği yuvarlak masada tartışılar.

- 5 Nisan kararlarından sonra, görünürde, Türkiye ekonomisinde bir altüst oluş yaşandı. Ama, öte yandan, kimileri, bu krizin yapay olduğunu iddia etti. Gerçekten de, şirketlerin, yayınlanan 9 aylık bilançolarına bakıldığında kriz görülüyordu. Sizce, kriz yapay mıydı, yoksa önümüzdeki döneme mi erteleniyordu?

Berksoy: Kanımca, bu krize yapay demek mümkün değil. 94 krizi, gerçek bir krizdir. Ben "stoklanan, ertelenen, biriktirilen kriz" demeyi daha doğru buluyorum. Çünkü, 1994 Ocak ayında patlak veren krizin tohumlarını, 90'ların ilk yıllarından itibaren görmek mümkün. Eğer, krize, ekonominin dengelerinin bozulması açısından bakarsak -ki krizin genel dinamiği de budur- bu bozulmanın, 1990-91 yıllarında başladığını söylemek mümkün. Oradan bu yana yapılanlara bakıyoruz, özellikle 1993'ün, krize adeta davet çıkartılan bir yıl olduğunu görüyoruz. Zaten bozuk gelen dengeleri daha da bozacak bir iktisat politikası anlayışı sürdürülüyor, örneğin, harcamaları kamçulamak gibi bir eğilim söz konusu, büyüyen kamu açığı ve bu açığı borçlanma ile finanse etme eğilimi var, bu da, bir müddet sonra, "hem borçlanalım, hem de ucuz borçlanalım" görüşüne yol açıyor ve faizlerin bastırıldığını görüyorsunuz, bu da, tabii, işi iyice alevlendiriyor.

Şimdi, bu krize yapay demek mümkün değil. Bu, tam tersine, 90'lardan itibaren, -hatta süreci 87'de başlatabilirsiniz- biriktirilen, çözümleri

ertelenen bir kriz. Hatta şöyle de diyebiliriz: Bu, son 30-40 senedir çözülmeyen, ertelenen, zaman zaman patlak verip, yapay önlemlerle bastırılıp bir süre geçirtilen bir kriz.

- 5 Nisan'dan sonra, büyük çapta işsizlik, çöküşler, iflaslar, el değiştirme beklentileri vardı. Bunlar beklendiği ölçüde gerçekleşmeyince, "kriz erteleniyor" dendi...

Berksoy: Bu tür beklentiler, hemen 5 Nisan'ın akabinde gerçekleşmezdi. Çünkü, 5 Nisan'ı takip eden ilk üç ayda, 5 Nisan türü bir programdan beklenebilecek herşey gerçekleşti. Yani, kamuda, frene ciddi bir biçimde basıldı, bu reel kesime de yansdı ve cumhuriyet tarihinin en ciddi daralması oldu.

5 Nisan, aslında, çok basit bir müdahale. Sadece, kamu kesimindeki harcamaları durdurmayı hedefliyor. Ek vergiden de, 20-30 trilyonluk bir kaynak sağladığınız zaman, o ilk etkiyi zaten görüyorsunuz. Reel kesim daralıyor, ona bağlı olarak, mali göstergelerde biraz dinginlik ortaya çıkıyor, onun dışında da birşey yok. Bu, size, bir zaman aralığı kazandırıyor. O zaman aralığında, ilave önlemlerle, bu sonuçları orta vadeye taşıyabilirseniz, önümüzdeki bir iki yıl içinde de daha istikrarlı bir ekonomiye gidilir.

Şimdi, bir bu yapıldı. İkincisine gelince... Hemen 5 Nisan'ın arkasından gelen ve Mayıs-Haziran'da çok ciddi olan daralma, üreticileri ürküttü. Dikkat edin, bizde üreticiler, çok konsantre bir çıkar grubu oluşturur. Bunlar, Ankara'ya kalkan sabah uçaklarını fevkalade meşgul etmeye başlادılar. Hepsi de, sonbahar için bir genişleme bekliyordu. Ve sanıyorum, hükümet, siyasi olarak buna dayanmadığı ve muhtemel baskılardan korktuğu için, Ağustos ayından itibaren, 5 Nisan'da yaptığı tercihin tam tersine bir tercih yaptı. Ağustos'tan bu yana, ekonomide bir parasal genişleme var, kamu kesiminde sağlanan mali disiplinde çok ciddi bir gevşeme var. Bu, ilk bakışta görülüyor: Enflasyon oranları artıyor, Hazine, zaten olayı borçlanarak götürüyordu, üstüne üstlük, açılan kamu finansmanı eklenince, artık götüremiyor ve faizi yükseltmek

zorunda kalıyor; döviz kıpırdıyor, döviz, faiz enstrümanı tutmaya çalışıyorlar. 5 Nisan'da ilk adım atıldı, ama sonra baskıdan korkuldu ve geri adım atıldı.

Seviğ: Teşhisler son derece doğru. Bir de, şunu eklemek gerekiyor: Mali kesim ile piyasanın ilişkisi kopartıldı. Yani, mali kesimde, devletin müdahalesiyle bir denge kurma çabası vardı. Bu denge, bozulmak üzere.

Devlet, kamu bankalarının elinde bulunan ve biraz da iyi kullanılmış fonlara, 5 Nisan'dan sonra el koydu. Bu fonlarla bir süre idare etti. Özel bankaları, Merkez Bankası ile besleyip, onların da biraz ayakta kalmasını sağladı ve bakıyoruz artık, özel bankaların mevduat toplama gibi bir düşüncesi yok. Özel bankalar, Merkez Bankası ile kurdukları ilişkiden para kazanıp ayakta durmaya çalışıyorlar. Yani, üretici kesime fon aktarması gereken, onları yatırıma yönlmesi gereken bankaların fonksiyonel görevleri, artık durmuş vaziyette.

Bu arada, devletin müdahalesi ile, sosyal güvenlik kuruluşları batma noktasına geldi. Şimdi, zevahiri kurtarmak için, "bütçeden bir fon aktaralım" diyorlar. Ama, bu kuruluşların, bununla da ayakta durmasının imkanı yok. Çünkü, bunlara aşırı yığılma başladı. Ekonomik bunalım, insanları emekli olmaya ve malülen emekli olmanın yollarını aramaya yöneltti. Bu durum, sosyal sigortaları iyice baskı altına aldı. Özel sektörde de, esnaf ve zanaatkarlar, yaşanan bunalımın etkisi altında kalarak, Bağ-Kur'dan emekli olmaya başladılar. Bu kuruluşlar zaten eksi rakamlarla çalışıyordu. O açık da bindirince, devlet, bunlara yardım edemez hale geldi. Şu anda SSK, son derece büyük bir bunalım içerisinde.

Bu arada, ekonomideki daralma, devletin potansiyel vergi kaynaklarını da azaltıyor. Bunun da, şu anda, kimse farkında değil.

Bir önemli nokta da şu: Türkiye, 7.5 aydır, dış borç ödemesi açısından en şanslı dönemini yaşıyor. Tesadüfen, bu 7.5 ayda, zorunlu, yani müeyyideye bağlanmış

Seviğ:

Türkiye, 7.5 aydır, dış borç ödemesi açısından en şanslı dönemini yaşıyor. Tesadüfen, bu 7.5 ayda, zorunlu, yani müeyyideye bağlanmış dış borcumuz yok. Ama, 1995 yılı, dış borç ödeme açısından, çok sıkıştığımız bir yıl olacak. Ve üstelik de, müeyyideli dış borçlarımız var.

dış borcumuz yok. Ama, 1995 yılı, dış borç ödeme açısından, çok sıkıştığımız bir yıl olacak. Ve üstelik de, müeyyideli dış borçlarımız var. Bu borçlar, Türkiye ekonomisini bekleyen en büyük tehlikelerden birisi...

Bana göre, ihracatımız, bu borçlarımızın ancak yüzde 45-50'sini karşılıyor. Borç faizlerini bindirdiğimiz vakit ise, ihracatımız bunun yüzde 20'sini karşılıyor. Yani, ihracatımızın beş katı kadar bir borç ödemek zorundayız. Elimizdeki fonlar da bunu karşılamıyor.

Tabii, bu arada da, işini kaybeden, gelir düzeyi göreceli olarak düşen büyük bir emekçi sınıfı var, bunlar büyük bir sabırla bekliyorlar. Bunların bir beklentisi var. Bu beklenti gerçekleşmezse ne olacak? Kısacası, sorun yumağı boğazımıza takılmış durumdadır.

- Peki bütün bu sorunlar 1995'i nasıl etkileyecek?

Ulagay: Bence, sorunun anahtar değişkeni, dış borç. Gelecek yıl, 11 milyar doları aşan bir dış borç servisimiz var ve Türkiye, bildiğimiz gibi, kredi notu düşmüş olan, dışarıdan borçlanamayan bir ülke konumunda.

Ancak çok yüksek bedelle borçlanabilir, o da hiç bir şeyi çözmiyor. Bütün beklenti, 5 Nisan Kararları'nın IMF tarafından onaylanması, IMF ile stand-by anlaşması yapıldıktan sonra, performans kredileri tutturulursa IMF kredisinin devreye girmesi...

Gelecek yıla baktığımız zaman şunu görüyoruz: Eğer, borçlanabilir duruma gelmezsek, bu sefer, kendi cebimizden, bunun da üzerinde bir borç ödeme yükümlülüğü ile karşı karşıyayız. Bunun da anlamı, 1994'deki daralmanın belki daha yüksek boyutta tekrarlanması zorunluluğudur. Öbür taraftan da, "nasıl yeniden borçlanabilir hale gelebiliriz" diye baktığımız zaman karşımıza bazı gereklilikler çıkıyor. IMF programının, 5 Nisan Kararları'nın hiç eksiksiz uygulanması lazım.

5 Nisan Kararları'nda kesin ve spesifik olarak belirtilen "Karabük kapatılacak" gibi kararların hiç biri yerine getirilmediği için, dış dünyanın, başta IMF ve Dünya Bankası olmak üzere, uluslararası çevrelerin "bu hükümet 5 Nisan programını uygulamaya kararlıdır" sonucuna varması da zorlaştı. Dolayısıyla, o sinyal oradan gelmezse, Türkiye'nin uluslararası pazarlarda borçlanabilir hale gelmesi zor olacak gibi görünüyor.

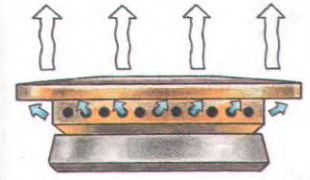
- Bu arada bir başka olguya dikkat çekmek istiyoruz.

Artık yemeğin başında nöbet tutmanız gerekmiyor!

Aygaz

Mijoplatlı

fırın...

Artık yanmasın diye yemeğin başında nöbet tutmanız gerekmiyor. İşte mijoplatlı fırın.

Türkiye'de ilk kez. Aygaz'dan. Mijoplat gözü, özen isteyen yemekler için özellikle yapıldı.

Alev tencereyle temas etmiyor. Isı her yana eşit olarak dağılıyor. Yemek yanmıyor. Isırken ilk lezzetini koruyor.

Aygaz mijoplatlı fırın. Kolaylığı tanıyın!

**TÜRKİYE'DE
İLK DEFA**

Aygaz

Duvarlarınıza saten giydirin.

Artık, bir ayrıcalıktır CBS Saten.

Mum parlaklığında, silinebilir,
kalite üstünlüğünün simgesi olmuş bir boya.

Modern dekorasyon anlayışı
doğrultusunda geliştirilmiş pastel tonlarda
birbirinden çekici 20 renk.

Duvarlarına saten giydirmek ayrıcalığını
isteyenler içindir CBS Saten.

CBS Saten

“Türkiye’nin ilk yarı mat sentetik boyası”

CBS
Saten
YARI MAT SENTETİK BOYA

Berksoy:

Bu krize yapay demek mümkün değil. Bu, tam tersine, 90'lardan itibaren, -hatta süreci 87'de başlatabilirsiniz- biriktirilen, çözümleri ertelenen bir kriz. Hatta şöyle de diyebiliriz: Bu, son 30-40 senedir çözülmeyen, ertelenen, zaman zaman patlak verip, yapay önlemlerle bastırılıp bir süre geçiştirilen bir kriz.

Reel kesimle finans kesimi arasında bir çatışma yaşanıyor. ISO'nun yapmış olduğu 500 Büyük Şirket anketinde, sanayi kesiminin önemli bir gelir kaynağının rant gelirleri olduğu ortaya çıkıyor. Bu durumda, insan, "acaba, sanayici yavaş yavaş sanayiciliği bırakıyor mu" diye düşünmeden edemiyor. Sizce, iki kesim arasındaki ilişki 1995'de nasıl seyredecek?

Berksoy: Eğer ekonomide reel bir faaliyet yoksa, mali kesim ekonomiyi taşımaz. Bunu, 1989'dan bu yana öğrenmemiz için en azından 3-4 tane büyük olay geçti. En büyüğü de 93'ten itibaren yapılan hata ve 94'deki krizdir. 94 krizi yapay değildi, geliyordu ama, geldiği anda birşey yapılabileseydi, bu kadar ağır yaşanmazdı.

Ocak ile 5 Nisan arasında geçen dönem, Cumhuriyet'in en şaibeli dönemidir. O dönemde hiç birşey yapılmamıştır. Buradan yola çıkarak, Türkiye ekonomisinde karar alma yapısına dikkatle bakmak gerekiyor.

Nisan ile Temmuz arasında ise hükümetin verdiği bir karar var: "Ben buna müdahale edeceğim ve düzelteceğim" diyor. Reel sektör bunu hemen algılamış ve derhal yüzde 10 daralmıştır. Ama öte yandan, "ben bunu düzelttiririm" diye düşünmüştür ve Ağustos'ta, Eylül'de de bunu "düzeltirmiştir", trendi değiştirmiştir.

Biz, belki, 95'i de, mali operasyonla, devalüasyonda durgunluk olursa ithalat talebindeki azalmayla, ya da bir yerden 4 milyar dolar civarında bir fon bulursak aşabiliriz. Pekî, 95'i bu koşullarla aşarsak ne olacak? Önümüzde '96 var. Onun için reel kesimdeki duruma bakmamız lazım. Ve maalesef, biz reel kesime bakmayı 1980'lerden itibaren unuttuk.

Şimdi, kamunun bu kadar açık verdiği bir yerde, para operasyonlarıyla faizi tutmak mümkün değil. Biliyorsunuz, mali kesimle, reel kesim arasında bir tek anlamlı bağlantı vardır, o da faizdir. Bizde bu kamu açığı olduğu sürece, faiz yüksek kalacak. Faiz yüksek olduğu sürece, yatırım yapılması mümkün değil, işte 500 firmanın faaliyet dışı karları buradan kaynaklanıyor. Bizim okulda talebeye öğrettiğimiz "text book" iktisadidir bu.

Tahminimi söyleyeyim: 94'ün sonuna kadar, yine bu dövizli faizle tuttunuz -Üstelik Hazine faiziyle de tutmu-

yorsunuz, Ocak-Nisan dönemine döndük, overnight faizle tutuyorsunuz- ve dolar 38 binde yılı bitirdi diyelim. Enflasyon bu arada hızlandı. Eylül, Ekim, Kasım, Aralık enflasyonları yüksek. Son altı aylık enflasyon, yüzde 20 hedefinin tamamen hikaye olduğunu gösteriyor.

Bu, hem dövizli, hem de faizi zorlar. Siz "dolar 38 bin" hedefinizi, enflasyon son altı ayda yüzde 20 olacak diye koymuşunuz. Bu hedefi, en azından, IMF'ye iyi görünmek için tutacaksınız. Türk Lirası yeniden müthiş değer kazanacak. Ocak'tan sonra ne olacak? Yine mali kesimden başlayan bir kargaşa var. Muhtemelen 94'den daha kapsamlı bir biçimde halletmeye çalışacaksınız. İşte, 95 de gitti.

Seviğ: Şöyle bir olay da var. Türkiye'ye, bu dönemde yardım etmesi sözkonusu olan yabancı kurum, artık 5 Nisan'da baktığı gibi bakmıyor. Türkiye'den birtakım artı hazırlıklar ve çalışmalar istiyor. Onların önerdiği unsurlar şöyle: "aylık kur uygulamasına geçin, özelleştirmede elinizi çabuk tutun ve mali sektör reformunuzu geliştirin". 5 Nisan'da bu söylenmiyordu.

Berksoy: Bu konuda, ufaklık birşey ilave edeyim Eski stand-by müzakerelerini bilirsiniz, aylar sürer. Şimdi, IMF geldi, programa baktı ve haftasında tamam dedi. Çünkü, programa bakarsanız, programda öngörülen daralma, IMF'nin bile tahayyül edemeyeceği boyutlardaydı. Ve IMF, bu programın üzerine atladı.

Seviğ: Son Madrid Toplantısı'nda bir hesaplama yapıldı. Türkiye'nin, bu sene, 7 milyar dolarlık bir ödemesi vardı. Bu ödeme, Türkiye içerisinde bir fonla gerçekleştirildi. IMF ve Dünya Bankası, bu fonun kaynakları üzerinde durdu. Buradan da, enteresan bir olay çıktı. Bu kaynağın bir bölümü altından geliyor. Türkiye elindeki altın stoklarını kullanarak, bu işi, bu sene kıvrılabildi. Fakat bu stoklar, şu anda, bir daha böyle bir olayı kıvırmaya müsaade edecek durumda değil. IMF'nin kuşku duyduğu konulardan bir tanesi bu.

İkinci konu, -ki IMF üzerinde sıkıştırma yapıyor- işe şu: Türkiye'de birdenbire beklenmedik bir operasyonla, ücretler donduruldu. Özel sektör de buna hemen uydu ve bir sınıf sustu. Bu susmayla tüketim kısıldı ve ekonomi yeniden daralmaya girdi. Bu arada, ticari yaşamda faaliyet gösterenler, imkanlarını faizle tamamlayıp ondan geçimini sağlamaya çalıştılar. Bu kesim beklentiye girdi. Bu kesimin beklentisi, hukuksal açıdan uzun sürecek yapıda değil. Devlet, şu an, bunlara borçlu durumda. IMF'nin sorduğu ikinci soru da bu: Türkiye bunu nereden karşılayacak?

IMF'nin bundan sonra düşüncesi, "Türkiye bunları planlasın, gelsin görüşelim" şekline büründü. Ama, bunları planlarken, üzerinde en çok durulan "ya özelleştirme, ya özelleştirme" konusu, Türkiye'ye para getirmeyecek ki. Bir defa, Anayasa değişmedikçe, özelleştirme işlemi yapılamaz. Çünkü hukuksal bazı oluşmadı.

Bu olay anayasal açıdan kilitlendiğinde, altın stoku da elinde olmayınca, kısaca satacak birşeyin de olmadığı vakit, bir yandan dış borç, iç borç bastırıyor, diğer

yandan da, beklenti içinde olan, sosyo ekonomik açıdan kollarını gereklili bir sınıfın yoğun baskısı mevcut.

Ulagay: Benim gördüğüm kadarıyla, özel sektör, bu tabloyu bütünüyle kavrayabilmiş değil. Ve Taner'in dediği gibi, onlar, eski usul, Ankara'yı zorlayarak işleri açabileceklerini sanıyorlar. Fakat, imkansızlıklar da bunu önleyecek. Peki bu çatışma nasıl sonuçlanacak?

- *Bir an için farzedelim ki ANAYOL formülü gerçekleşti. Bu oluşum, bugünkü koşullarda Türkiye ekonomisine ne getirir?*

Ulagay: Orada, bir tek şu değişebilir: Her politik iktidarın, toplum gözünde yarattığı bir imaj var. Toplum, "bunlar yapabilir" ya da "bunlar yapamaz" diyor. Yeni formül, bu imajdan yola çıkarak insanları bir yıl daha özveriye razı edebilir mi, bunu kestirmek güç. Ama, toplumu razı etmenin kolay olacağını hiç sanmıyorum. Eğer, ANAYOL formülü, bugün uygulamaya konursa, Refah Partisi'ne olumlu etkisi olur diye düşünüyorum.

Berksoy: Ben de aynı görüşteyim. Ekonominin koşulları, iktidarın biçimlenmesine göre değişmez. İkinci olarak bunu söylemek istiyorum: Şu anda pek çok insan, iktidarda, SHP'nin ortaklığını sorun olarak görüyor. Ben, bugünkü iktidarda, sorunun SHP'de yattığı kanaatinde değilim. İktidarda sorun, DYP grubunda yatıyor. DYP grubu bazı şeyleri algılayamıyor. Bu algılama sıkıntısı da bence DYP geleneğinden geliyor. Dünya değişmiş, Türkiye değişmiş, Türk insanı değişmiş, Türk insanının siyasi tercihleri değişmiş, ama, iktidarın bir büyük ortağı, hiç birşey değişmemiş gibi davranıyor. Yine aynı popülist, genişlemeci söylemi kullanıyor.

Koalisyonun başından beri, zımni bir işbölümü var. SHP, ekonomik konularda hiç ağızını açmamıştır, ne

Ulagay:

Gelecek yıla baktığımız zaman şunu görüyoruz: Eğer, borçlanabilir duruma gelmezsek, bu sefer, kendi cebimizden, bunun da üzerinde bir borç ödeme yükümlülüğü ile karşı karşıyayız. Bunun da anlamı, bu yılki daralmanın belki daha yüksek boyutta tekrarlanması zorunluluğudur.

olup, ne bittiğine de bakmamıştır. Karıştırılmamıştır da... Dolayısıyla, iktisat politikasındaki hataların ağırlığını DYP'ye ve liderine fatura etmek zorundayız.

Ben ANAYOL ile birşeyin düzeleceği kanaatinde değilim. Kaldı ki, bugünkü siyasi düzende, merkez partilerinden herhangi birinin, radikal herhangi bir iş yapmaya niyetli olduğu kanaatinde de değilim.

Bunun en tipik örneği son bir yıl içinde oynanan özelleştirme oyununda görülebilir. Özelleştirme yasasını, bugün, derhal çıkartın, Veysi'nin söylediği anayasal engeli kaldırın, iki tane kuruluşu satın, iki milyar dolar getirin, Türkiye altı aylık bir mesafe kazanır. Krizi altı ay için ertelersiniz. İktidar ve iktidarın büyük ortağı işte bu altı aya oynuyor. Şimdi, ekonomiyi böyle algılayan bir partinin, yeniden büyük ortak olmasının, herhangi bir işe yaracağı düşüncesinde değilim.

Bu tespit, bizi, çok farklı bir noktaya getiriyor. Şimdiye kadar konuştuklarımızı altüst etmek durumundayız. Önce bir siyasi çözüm gerekiyor.

- ***Özelleştirme tartışmalarında hükümetin öngörülleri ve hedefleri pek gerçekçi değil gibi...***

Seviğ: Özelleştirme konusunda rakamlara dayalı bazı örnekler vermek istiyorum: Bugün, kamu iktisadi teşebbüslerinden özelleştirme programına alınanlar eğer özelleştirilse, devletin, 100 trilyon civarında bir para ödemesi gerekiyor. Neden mi? Bir kere, burada çalışanların sosyal hakları devlete ait. Bunu devretme imkanı yok. Kişilerin hukuki hakkını teminat altına almak zorundasınız. Bunun toplamı, 90 trilyon ediyor. Bu, Ankara'da, üç senedir tartışılan bir olaydır.

Ondan sonra, bu kurumların iç ve dış borçları var. Peki, bunları kim ödeyecek? Satın alan, bu borçları ödemez. Bu borçlar da, devletin sırtına kalacak.

Kısaca, hem çalışanların mali yüklerini, hem iç, hem de dış borcunu yükleneceksiniz. Peki bunu kaç satacaksınız ki, kar edeceksiniz? Geriye kalıyor bu kuruluşların toprağı. Evet, şimdiye kadar yaşanan örnekler, bazı toprakların yok pahasına satıldığını gösteriyor. Örneğin, Adapazarı Gübre Fabrikası 3 milyar liraya satılıyor. Bunun dışında da ortada birşey yok.

Amerika'nın önde gelen üniversitelerinin birinde, Türkiye'de çimento sektörünün özelleştirilmesi ile ilgili

bir doktora tezi verildi. Tezin söylediği şu: Bugün, özelleştirilen çimento sektöründe, bütün firmalar zararda, hepsi KDV alacaklısı, devlete beş kuruş vergi vermiyorlar, personeli de yarı düzeye indirmiş durumdalar. Şimdi, bunların ekonomiye nasıl bir katkısı oldu?

Evet, çimento sektörü, karlı ve dinamik bir sektördü. Bizim diğer sektörlerimiz, zaten bitmiş vaziyette. Geçen sene, üç kez, üç değişik Dünya Bankası heyeti geldi, her üçü de "Ereğli'de lojmanlardan başka para edecek birşey yok" dedi. Neyi satacaksınız? PTT'nin T'sini satabilirsiniz. Onun da parasının yarısını, aldık, yedik. Türkiye'nin başka hangi malı var? Ancak, şu olabilir: Kısa vadede 2 milyar dolar girer, ama, öte yandan 5 milyar dolar çıkar.

Berksoy: Siyasi otorite, dışarıya, "ben bunun yasal düzenlemesini yaptım, özelleştirmeye hazırım" izlenimini vermek istiyor. Bu, çok belirgin olarak, son dönemde ortaya çıktı. Çünkü, kamuda finansman o kadar daraldı ki, çok alenen, parmak hesabıyla, 2-3 milyar dolar, herhangi bir yerden sisteme girdiği zaman, sistem en azından bir 6 ay rahatlayacak. Ona bakılıyor.

Ulagay: Ekonominin daralma sürecinde özelleştirmeye gitmek doğru değil. Firmaları özelleştirirken, ekonominin bütününde de özel sektöre daha fazla alan yaratmanız lazım ki, o şirketler ayakta kalsın.

- *Peki bütün gerçeklere rağmen, nasıl oluyor da, iş çevreleri, İSO-TÜSİAD gibi büyük sanayici örgütleri, özelleştirmeyi, "olmazsa olmaz" a getiriyorlar?*

Berksoy: Çok yakın zamana kadar, ben, özel sektörün belli kesimlerinin özelleştirmeden yana olmadıkla-

rını düşünüyordum. Nedeni, çok basit. KİT'ler, temelde ara malı üretir. Ve KİT'lerin, zarar ya da kar etmesi, fiyat politikasının sonucudur. Ürünlerinin fiyatlarını artırırsanız, kar eder. Bunların bu ara mallarını, özel sektör alıp işliyor. Buradaki fiyat politikası, özel sektörün lehinedir ve özel sektör, KİT'lerin, pat diye elden çıkartılmasını istemez.

Tabii, burada şöyle bir hata da yapıyoruz: Özel sektöre çok türdeş, çıkarları çok çakışan bir bütün olarak bakıyoruz. Oysa kendi aralarında çıkar çatışmaları da var.

Şimdi, bu insanların, KİT'lerden şikayetçi olmaları için bir neden yoktur. Belki onlara da, son dönemde, şu imaj verilmiştir: "KİT'ler ekonominin üzerinde müthiş bir yük. - Bana da kalırsa yük, orada çok radikal çözüme gidilmesi lazım- Biz, bu yükü nasıl karşılıyoruz? Özel sektörden buraya fon aktararak. Vergiyle ya da vergi yetmeyince borçlanmayla, fon aktarıyoruz. Borçlandıkça, bizim açığımız büyüyor." Özel sektör de baktı, herhalde çareyi burada buldu.

Son günlerde herkese sorduğum bir soru var: Türkiye'de en büyük açık yapan KİT, Bayındırlık Bakanlığı'ndan büyük müdür, küçük müdür? Bayındırlık Bakanlığı dünya kadar ihale ile ekonomide iş yaptırıyor. O KİT'lerde ne bozukluk varsa, Bayındırlık Bakanlığı'nda da var. Veya, İmar İskan Bakanlığı'nda da, başka bakanlıklarda da var.

Türkiye'de, KİT sorununu doğru bir perspektife oturtabilmemiz için, kamu kesimini bütünüyle projelendirmeliyiz. Özelleştirme, bunun için de bir araçtır.

Tekrar aynı yere geliyorum. Türkiye'de, bu krizin aşılabilmesi için, bütünüyle siyasi sistemi gözden geçirmek lazım. Siyasi sistemde, radikal olarak değişen ve doğru karar alabilen bir sistematik kurmak lazım. Toplumun bunu aşabilmesi gerekiyor.

Bunun için de, topluma bakmak lazım. Toplum ne tür siyasal üretiliyor? Toplumun o siyasi tercihlerini kimler göğüsliyor, kimler taşıyor? Ben, çok yakın bir zamanda, Türk siyasi hayatına yeni aktörlerin katılacağını düşünüyorum. Merkezde de, merkez dışında da, yeni aktörler katılacak. Ve, bizim bu gelenekselleşmiş, popülizm üzerine oturan siyasi söylemimiz sona erecek. Başka çaresi yok.

Ulagay: Söylenenlere, tamamen katılıyorum. Sanırım olan şu: Her yeni iktidarın programında birinci önceliği ekonomik istikrar almasına karşın, bunun kesinlikle uygulanmaması, neticede, siyasi ortamı veri kabul eden özel sektörü istikrarsızlık üzerine oynamaya itiyor. Özel sektör, artık, "yarın çok farklı birşey olabilir, bugünü en iyi şekilde nasıl değerlendirebilirim" diye düşünüyor. Döviz artacak gibiye, spekülasyon yapıyor, enflasyon varsa, üretimini artırıyor, böylelikle kendini değişen koşullara uyarlamaya çalışıyor.

Berksoy: Toplumun bir kesimi mevcut merkez partilerin ve bunların popülist söylemlerinin Türkiye'ye birşey getirmeyeceği kararını verdi. Refah'ın yükselişinin ardında yatan bu.

Sorun, Refah'ın dışında kalan ve seçmenin üçte ikisini oluşturan kitlenin, ne zaman, nerede fikir değiştireceği. Bakın, şimdi, bir sürü yeni oluşum var. Mesela, su üzerine çıkanlardan bir tanesi, Yeni Demokrasi Hareketi. Platformlar var, vs. Bu neyi gösteriyor? İnsanlar ekonomik krizi paketleyip bir yere koydular, siyasi birşey arıyorlar. Ve bu üçte ikinin aradığı siyasi şey de, Refah değil. Ne zaman bunlar bir baskı grubu haline gelir, birşeyleri zorlamaya başlarlar, merkez sağda ve merkez soldaki oluşumları etkilemeye başlarsa, ondan sonra birşeyler olur. Tabii, bu, uzunca bir süreç.

Bu belki bize iktisadın en temel kuralını yeniden masanın üzerine getiriyor. Bedava öğle yemeği yok, işi yaparsan bedelini ödeyeceksin. Son beş sene içinde har vurup harman savurmuşum, 500 trilyon lira içeride borçlanmışım, 68 milyar dolar kadar dışarıda borçlanmışım, bunların hepsini de açıkça yemişim, bir yandan dünya seni finanse etmiş, bir yandan da içeride çalışanların sırtına abanmışım, rantıye kesiminin üzerinden işi götürmeye çalışıyorum, bedava öğle yemeği bu. Bunu adama ödetirler. Şimdi, biz bu son 10 senenin hovardalığını ödeme noktasına geliyoruz.

Bir şey daha ilave edeceğim: Dikkat edersiniz, 24 Ocak sivil kadro tarafından öngörülmüş, uygulamaya konmuş, askeri kadro tarafından yürütülmüştür. Şimdi herkesin aklına şu gelebilir: Askeri yönetim, bir siyasi çözüm olabilir mi? Hiç bir şekilde, imkan yok. Ne dünya koşulları elverişlidir, ne de ülke koşulları...

- İnsanlar, siyasi çözümler peşinde koşmaya başladı. Siyasal soruna dayalı ekonomik krizin önemli bir ayağını da, Kürt sorunu oluşturuyor. Devlet, Güneydoğu'ya, askeri amaçlı büyük bir harcama yapıyor. Büyük, küçük sanayicilere, esnafa, teşvik, kredi olarak gelmesi gereken bir kaynak, korucu maaşı, Apo tazminatı olarak harcıyor. Bu paranın kendisine verilmesini isteyen kesimler ise pek seslerini yükseltmiyor. Topluma baktığımızda, tersine bir eğilim gelişiyor: milliyetçilik güçleniyor, siyasi çözümün lafının edilmesi bile aykırı karşılanıyor. Bütçede, geçen yıla göre, Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı harcamaları yüzde 90 oranında artırılmış. Aynı bütçede öngörülen yatırım artışı ise yüzde 46 oranında. Hükümet, çözümü, yine askeri olarak arayacak ve harcamaları daha da artıracak. Peki bu artan harcamalardan sıkıntı duyan kesimler ne yapacak?

Seviğ: Ben Güneydoğu'da harcanan paraların bir bölümünü, KİT harcaması olarak görüyorum. Çünkü, bir istihdam sorununun çözümü çalışıyorlar. Bizim personelimiz, Güneydoğu'da, sayıca çok artmıştır. Bunların hepsi oranın savunması için görevli değildir.

Berksoy: Veysi'nin söylediği çok doğru. İşin kökeni, sorunun çözümü, siyaset platformunda. Yeni oluşabilecek veya mevcutların içinden çıkabilecek siyasi irade, sadece ekonomiyi değil, dünyayı doğru okumak zorunda. Türkiye'nin toplumsal gerçekliklerini doğru okumak zorunda. Kürt sorunu Türkiye'nin toplumsal ger-

Seviğ:

Türkiye'de şu anda birşey yapabilmek mümkün değil. Çünkü, elde veri yok. Örneğin, Türkiye'nin 500 trilyon lira iç borcu olduğu söyleniyor ama, bu 500 trilyon borcun doğru olduğunu söyleyen hiç bir güvenilir kaynak yok. "Sadece, Ankara'nın Belediyesi'nin borçları 100 ile 240 trilyon arasında oynuyor" diye iddialar varsa, T.C.'nin borcunu düşünün artık.

çeklerinden biridir. Bunu, kabul edersen, çözersin, kabul etmezsen kırk sene direnirsin.

- Birara TÜSİAD "siyasi çözüm" istiyoruz" dedi diye kızılca kıyamet koptu. Giden kaynağa acıdığı ya da kendisine gelmesini istediği için siyasi çözüm istiyordu. Fakat, öyle bir zılgıt yedi ki, bir daha "siyasi çözüm" zinhar, ağzına bile alamadı. Şimdi, acaba, yeni bir zılgıt yememek için mi ağzını açmıyor, yoksa kendisi de memnun mu? Çünkü, şöyle bir tez de var: Bazı kesimler, işin bu şekilde sürmesinden yarar sağlıyorlar...

Berksoy: TÜSİAD, sadece o konuda zılgıt yemedi. TÜSİAD, son üç sene içinde, ne zaman kafasını kaldırırsa, zılgıt yedi, sonra gitti barıştı. TÜSİAD, 91-92 öncesinin TÜSİAD'ı değil. Daha sinmiş, daha yılgın. Boyner'in veya Eczacıbaşı'nın başında olduğu dönemde daha ataktı. Birşey söylüyordu ve arkasından da gidiyordu. Şimdi, birşey söylüyor, azarı yiyor, oturuyor, 3-5 gün sonra bir toplantıda, yöneticiler, kendilerini azarlayanlarla el sıkışıp öpüşüyorlar, iş bitiyor. Dedikini yap-tıramıyor artık.

Ulagay: TÜSİAD, 3-4 yıldır bir istikrar programını da savunuyordu. Geçen yıl, har vurup harman savrulurken, çıkıp yine istikrarı savundu. Bu yüzden de, Yalım Erez'den, Cavit Çağlar'a kadar herkes, TÜSİAD'ı salvo ateşine tuttu.

Kürt sorununa siyasi çözüm önerisi de, benim tahminim, TÜSİAD yönetiminin samimi bir önerisidir. Çünkü, TÜSİAD yönetimi, askeri çözümün tek çözüm olmadığını farkında. Ve Türkiye'nin sorunlarına çözümün, yeni bir siyasal yapılanmadan geçtiğinin de farkında. Ama, yönetim, TÜSİAD'ın arkasındaki topluluğu ne kadar temsil ediyor, bunu bilmiyorum. O yüzden de, bazı söylediklerinin arkasında pek fazla duramıyor.

Berksoy: Memduh Hacıoğlu İSO başkanı iken, yüksek faize müthiş bir karşı çıkışı vardı ve bar bar bağırıyordu. Hepinize anlatmıştır, bana bire bir söyledi: Yine kendi aralarındaki bir toplantıda, Hacıoğlu konuşma yapmaya çıkmış, "yüksek faiz" derken, çekmişler aşağı,

demişler ki, "sen bu faiz konusunda fazla ileri geri konuşma, biz parayı faizden kazanıyoruz."

Şimdi, benim son günlerde söylediğim birşey var, yine üzerinde konuşmamız lazım. Özel kesimi özelleştirmeden, sadece kamuyu özelleştirerek bir yere gidilemez. Bizim özel sektör, bir KİT genel müdürü kadar, göbeğinden Ankara'ya bağlı. Şimdi, iş çevreleri olarak, göbeğinden bu kadar Ankara'ya bağlıysan, hükümetin elinde sana karşı hep bir silah var demektir. Şimdi, özel sektör kuruluşu olarak, karşıdakinin elinde bu kadar etkili silahlar varken, çok da fazla birşey yapamazsın. Ancak, kapılar arkasında belirli şeylere ikna etmeye çalışırsın. Ve bunu mutlaka mutlaka bir alışveriş şeklinde yaparsın. Hükümete, sadece, "benim çıkarıma şunu yap" diyebilirsin. Ama, "Hem bana teşvik ver, hem bana şu izni ver, ama bu arada Kürt sorununu da çöz" diyemezsin. Hükümet, "Kürt sorununu işe karıştırma" dediği zaman, söyleyecek birşeyin yoktur.

Şimdi, gündemdeki büyük projelerden birisi Gümrük Birliği. Gümrük Birliği, özel sektörü özelleştirmenin yollarından bir tanesi. Neler olup biteceğine bakacağız.

- Gümrük Birliği'nin sonuçlarını herkes kendi açısından değerlendiriyor. 95'te, bu ekonomik hercümere içerisinde, Gümrük Birliği ne olur?

Berksoy: Gümrük Birliği 95 mi, değil mi, kesin birşey yok. Oradan dönülmez diye de birşey yok. Biz, bunları daha önceden gördük, birden dönersin. "Bu adam benim ayağıma bastı" dersin, "kapısında 10 dakika bekletti" dersin, bir gerginlik yaratıp, dönersin. Ben, hala, Gümrük Birliği konusunda kararın verilmiş olduğundan çok emin değilim.

Seviğ: Gümrük Birliği'yle ilgili şu durum iyice ortaya çıkmıştır: Türkiye fason işçilik yapacaktır. Bizim sanayicimiz de, şu anda, buna, yani "ucuz işgücü ile Batı'nın vereceği malları üretmeye" razıdır.

Berksoy: Normal koşullarda, bir işadınının belirli bir misyonu vardır. Bu kar etmektir. İşadamı, üretimi organize eder ve onu satabildiği kadar pazarlara satar. Biz, kendi düşüncemiz içinde, bu sanayicilere başka bir misyon da yükleriz. "Bunları yapsın, ama, biraz da vatani düşünerek yapsın" deriz. Oysa, adamın böyle bir işle-

vi yoktur. Aynı şey, aydınlar için de söylenebilir. Dünyanın hiç bir yerinde, aydınların toplumu kurtarmak gibi bir misyonları yoktur.

İşadamı, ister istemez, kendine gelen göstergelere bakarak ve kısa dönemli hesabını yapıyor. Türkiye'de yatırım amortismanı 3-5 senedir, ona göre, dar bir hesap yapar. Burada da, "milletin ali menfaatleri için yatırım yapayım" gibi düşüncesi de yoktur. Bu, insanın tabiatına aykırıdır. Adamın eline hangi tür göstergeler verisen, ona göre karar verir.

Siyasi iktidar bunu nasıl mı düzeltir? Bir entegrasyon stratejisi izleyerek düzeltir. Eğer, "iktidarın dünyaya entegrasyon stratejisi, Avrupa'nın fasoncusu olmaktır" diyorsanız; o zaman işadamı da, buna karşı direnemez. Ama, siyasi iktidarın başka türlü bir entegrasyon stratejisi varsa, koşulları ona göre oluşturur, işadamı da şöyle der: "Önümüzdeki beş sene fason üretim yapayım, sonra da şunları yapayım..." Bizde bunun izi yok.

Seviğ: Türkiye ilk defa programsız bir döneme giriyor. İş, artık, oluruna kalmış vaziyette.

Berksoy: Herkes "piyasa ekonomisi olsun" diyor. Piyasa ekonomisi işte böyle olur, program filan olmaz.

Seviğ: Bütün Avrupa ülkeleri, elindeki verilere bakıp, bir sonraki yılın programını yapıyor.

Berksoy: Örneğin, Uzakdoğu mucizesinde devletin ne kadar etkili olduğunu görüyoruz. Biz bütün sopaları çıkardık, itleri saldıktı ortaya, itler sağı solu ısırınca rahatsız oluyoruz.

Ben diyorum ki, toplum üzeri iyice kanadığı zaman, bundan çok daha fazla rahatsız olacak, "durun kardeşim, şu itleri de bağlayalım" diyecek.

Ulagay: Bir ekleme yapmak istiyorum. Her ne kadar, konunun doğrudan ilgisi görünmese bile, AB'nin kendi prosedürleri itibarıyla baktığımızda, "demokratikleşme, Kürt sorununun siyasi çözüme doğru yönlendirilmesi ve gümrük birliği" konularında bayağı kuvvetli bağlar var. Hatta, gümrük birliğinin Avrupa Parlamentosu'nda takılması ihtimali bile var.

- Bu konuştuklarımız çerçevesinde, ne olabilir, ne önerilebilir? Ne yapmak gerekir ki, bu anlatılan tablonun yerine, daha düzgün, daha olumlu bir tablo çıksın.

Seviğ: Hakikaten çok sıkıntılı bir dönemi yaşıyoruz. Bütün müesseseleri işlemez ve fikir üretmez halde. Türkiye'de, bu konuda yön verecek kamu müesseseleri var. Hazine, Maliye, özellikle program yapmak görevini Anayasa'dan almış bir DPT var. Bu teşkilat çalışmıyor. Emir-kumanda zinciri altında ve çalışmıyor. Şanssızlık burada. Bana göre, bu müesseseleri çalışır hale getirecek bir siyasal iktidar lazım. Sonra da, bunların üreteceği bilgileri değerlendirecek bir platform gerekiyor. Siyasi iktidar bu ihtisas kuruluşlarını çalışır hale getirecek, DPT bütün ekonomik verileri dikkate alarak senaryolar hazırlayacak ki geleceğe yönelik stratejik araştırmalar yapılabilirsin. Türkiye'de şu anda birşey yapabilmek mümkün değil. Çünkü, elde veri yok. Örneğin, Türkiye'nin 500 trilyon lira iç borcu olduğu söyleniyor ama,

Berksoy:

Çözüm için öncelikle, Türkiye'nin üzerinde uçan helikopterin milliyetini tespit edemeyen bir başbakanın kurtulmak lazım. Orada, çok ciddi bir darboğaz var. O darboğaz da, açık oturumlarla filan aşılmaz. O, demin de söylediğim gibi, sokaktaki insanın arayıp bulacağı bir çözümdür.

bu 500 trilyon borcun doğru olduğunu söyleyen hiç bir güvenilir kaynak yok. "Sadece, Ankara'nın Belediyesi'sini borçları 100 ile 240 trilyon arasında oynuyor" diye iddialar varsa, T.C.'nin borcunu düşünün artık. Başbakan "yüzde 20 enflasyon olacak" diyor. Bu rakamın neresine güveneceksin? SSK'nın açığı bir hesaba göre 33, bir hesaba göre ise 143 trilyon lira. Bunun üzerine birşey üretemezsiniz ki.

Berksoy: Çözüm için öncelikle, Türkiye'nin üzerinde uçan helikopterin milliyetini tespit edemeyen bir başbakanı kurtulmak lazım. Orada, çok ciddi bir darboğaz var. O darboğaz da, açık oturumlarla filan aşılmaz. O, demin de söylediğim gibi, sokaktaki insanın arayıp bulacağı bir çözümdür. Oraya bakacağız, orada bir hareket var mı, bana var gibi geliyor.

Kısa dönemde, üç noktada tıkanıklığımız var. Bir, siyasi mekanizma işlemiyor. Benim dediğim türde bir iktidar olduğu taktirde onu çözmüşüz demektir. Onu sokaktaki insan çözecek. Ekonominin darboğazı tıkanmış, bunu kısa dönemde, hızla aşmak lazım. Toplumsal mukavele bozulmuş, toplumsal uzlaşma noktaları bozulmuş durumda. Bunlar yapıldıktan sonra, uzun dönemde nasıl bir Türkiye projesi olduğunu gerçeklerle anlatmak lazım. Yani, Süleyman Demirel'in 1991'de yaptığı gibi değil. Kullanılabilir, sürdürülebilir bir kısa, orta, uzun dönem projesi olması lazım.

Şimdi, ekonomide, kısa dönem projesinin mutlaka iki noktada hızla çözüm bulması lazım. Bir, kamu kesiminin finansmanı sorunu nasıl çözülecek?

Bir siyasi kadro gelsin, "para basarım öderim bunu, çaresi iki senelik hiper enflasyondur" desin. Bunun bile uygulanabilirliğine bakarız. İnandırıcı birşeydir ve hiç birşey yapmamaktan daha iyidir. İkincisi, bu toplumdan, özel kesiminden yani insanlardan ve firmalardan, kamu kesimine normal araçlarla kaynak aktarmak lazım. Normal araçlar da vergidir. Bunun mutlaka kısa sürede çözülmesi lazım.

Bir sürü insan diyor ki, ekonomideki kötü gidişin sebebi SHP'dir. 1993'ün son üç ayında Meclis'e bir tane vergi reformu projesi geldi mi, geldi, dinamitlendi mi Veysi?

Seviğ: Tabii

Berksoy: Hangi grup dinamitledi?

Seviğ: DYP tabii. Ben burada birşey söylemek istiyorum. Türkiye'de ilk defa koalisyonun iki partisi ve muhalefetteki partilerin benimsediği bir program vardı. SHP'nin bütün bakanları şahittir. Hepsinin "aman, ilk defa böyle birşey oluyor" diye sevindiği anda, birdenbire, DYP'nin üzerinden silindir gibi geçip, bizi devre dışı bıraktığını gördük.

Berksoy: Dolayısıyla, orada özel sektörden kamuya normal yollardan ve gerektiği ölçüde kaynak aktaracak birşeyin olması lazımdır. İki, kamu harcamalarının mutlaka kamu tarafından denetlenebilir hale getirilmesi lazımdır. Orada da dünyanın israfı var. Yani, siyasiye oy veren insanın, bu siyasinin harcamalarını denetleye-

Ulagay:

Kamu kesimi reformu, bürokrasi reformu, yeniden yapılanma, özel sektörün rekabete açılması, küçük ve orta sanayinin ezilmiş bir grup olmaktan kurtarılması vb... Bütün bunlar, gündemke gelmesi gereken şeyler. Ama, bizim, bütün bunları yapacak sıçramayı yapmamız için önce daha derin bir krizden geçmemiz gerekecek. Ondan geçmeden buraya gelemeyeceğiz diye düşünüyorum.

bileceği mekanizmaları oluşturmak lazım.

Seviğ: Bütün yasa tasarılarında "Sayıştay ve Meclis denetimi dışında harcama" vardır. Özelleştirme yasasında da vardır. "Bu Anayasa'ya aykırıdır" diye yazdım. Türkiye'de bütün yasalarda, denetim dışı iş yapmak eğilimi vardır. Bu işi de Turgut Bey başlatmıştır.

Berksoy: Sonra, özel sektörün nasıl özelleştirileceğini mutlaka söylemesi lazımdır. Teşvikse, mutlaka orta-uzun vadeli projeye dayalı ve çok şeffaf olmalıdır. Burada, mutlaka, verim artışını aramamız lazım. Etkinliği ve verimi, mutlaka iktisadi kararlarda ve uygulamalarda araması lazım. Artı, çok kapsamlı bir kamu reform projesi gerekli. Bu, tabii, daha orta hatta uzun vadeli bir iş, ama, bunun, mutlaka açıklanması ve şeffaf bir şekilde, uygulama araçlarıyla gündeme getirilmesi lazım.

Toplumsal sorunlarda, mutlaka, insanların fikirlerini özgürce açıklama ve savunabilme imkanının yaratılması lazım. Bu noktada, mutlaka uzlaşma sağlanmalı. Siyasi katılım mekanizmalarının hepsinin açılması lazım. Yani, insanların, istedikleri kimlikle siyasete katılabilmesi lazım. Buradan, sağlık fışkıracığı kanaatindeyim. Kısacası, "ne yapılmalı" diyorsanız, bugün yapılanların tam tersi yapılmalıdır.

Ulagay: Çözüm konusunda, Taner ile büyük ölçüde hemfikirim. Bir şey eklemek istiyorum. Bürokrasi reformu... Türkiye, bürokrasisine, mutlaka yeniden itibar kazandırılmalıdır. Bugünkü bürokrasi, 80'lerin de büyük etkisiyle, itibarını ve otorite mercii olma özelliğini yitirmiştir. En kritik mevkie bile erozyona uğramıştır. Bunlar yapılmadan hiç bir çözüme varılamaz.

Kamu kesimi reformu, bürokrasi reformu, yeniden yapılanma, özel sektörün rekabete açılması, küçük ve orta sanayinin ezilmiş bir grup olmaktan kurtarılması vb... Bütün bunlar, gündeme gelmesi gereken şeyler. Ama, bizim, bütün bunları yapacak sıçramayı yapmamız için önce daha derin bir krizden geçmemiz gerekecek. Ondan geçmeden buraya gelemeyeceğiz.

"Türk ekonomisinde krizin oluşumu"

Erinç Yeldan'ın kitabında 1990-1993 yıllarındaki ekonomik gelişmeler ele alınıyor ve 1994 krizine yol açan etkenler değerlendiriliyor. Harb-İş'in yayınladığı bu kitapta sermaye çevreleri ile siyasi iktidarın krize ilişkin açıklamalarının yanlışlığını ortaya koyan bulgulara yer veriliyor.

Mehmet ÖNGEOĞLU

Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu kriz hakkında çok şey yazıldı, söylendi. Ancak bir ekonometrik model çerçevesinde krizi irdeleyen yaklaşımlara pek rastlamadık. Bu konudaki bir çalışmayı Doç. Dr. Erinç Yeldan gerçekleştirdi. Bilkent Üniversitesi öğretim üyelerinden Yeldan, "Türk Ekonomisinde Krizin Oluşumu, 1990-1993; Bir Genel Denge Analizi" başlığını taşıyan çalışmasıyla bir yandan krizi tahlil ederken, aynı zamanda alternatif senaryolar ortaya koyuyor. Böylece yaşanan gelişmeler dışında, ne yapılsaydı nereye varılabirdi gibi sorulara yanıt bulma imkanı sunuyor.

Kitap halinde yayınlanan bu çalışmaya Korkut Boratav, Merih Celasun, Tuncer Bulutay, Bilsay Kuruç, Gazi Özhan, Ahmet Tıktık gibi bilim adamları da öneri ve eleştirileriyle katkıda bulundular.

Yeldan'ın bu çalışmasının bir başka özelliği daha var. O da, Türk Harb-İş Sendikası tarafından yürütülen "Türkiye Ekonomisi İçin Bir Makro Ekonomik Genel Denge Modeli" konulu proje kapsamında gerçekleştirilmiş ol-

ması. Bu yönüyle çalışmanın, Türkiye'de ilk kez bir sendika tarafından başlatılan bir model çalışması olduğuna dikkat çekiliyor.

Dört ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, krizin ardındaki etkenlerin bölüm göstergeleri açısından incelemesi yapılıyor ve ağırlıklı 1980-1990 arası dönem tahlil ediliyor. 1980 sonrasındaki gelişmeleri "Sahte İşçiyeleşme" olgusuyla açıklayan Yeldan, bu olgunun "iktisadi önceliklerin, üretken reel sek-

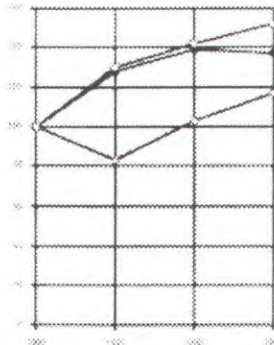
törlerden ve sabit sermaye birikiminden uzaklaşarak, tasarruf eğilimi daha düşük olan rantıye kesimlere yönelmesine yol açtığını" kaydediyor.

Çalışmanın ikinci bölümünde, krizin tahlilinde kullanılan model anlatılıyor. Yazarın "Hesaplanabilir Genel Denge Modeli (HGD Modeli)" şeklinde tanımladığı bu modelle 1990-1993 döneminin çözümlemesi yapılıyor. Model aynı zamanda bir "iktisadi laboratuvar" gibi kullanılarak, tarihsel-karşıt senaryolar yardımıyla fiyat hareketleri ve makroekonomik dengeler arasındaki etkileşim inceleniyor.

TÜRK EKONOMİSİNDE KRİZİN OLUŞUMU 1990-1993

"BİR GENEL DENGİ ANALİZİ"

Doç. Dr. Erinç Yeldan

Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan kısımda, makro büyüklükler, fiyatlar ve döviz kurları "tarihsel ve model benzetimleriyle" ortaya konuluyor. Başka ifadeyle, yaşanan, olan ile* (model kapsamında) olabileceği varsayılan gelişmeler ortaya konuluyor ve bunlar karşılaştırılıyor. Tarihsel gelişme ile model kapsamındaki gelişme çizgisi genel olarak ciddi bir benzerlik gösteriyor. Ve bu yönüyle aynı zamanda model de test edilmiş oluyor.

Dördüncü bölümde ise, 1990-93 dönemini kapsayan tarihsel benzetimleme çalışmasından yola çıkılarak; bir dizi geriye dönüş hipotezi yapılmak suretiyle ve sözü edilen HGD modeli kullanılarak dört ayrı senaryo oluşturuluyor. Her bir senaryoda farklı unsurlar değişken olarak kullanılarak dört ayrı senaryo oluşturuluyor. Her bir senaryoda, o koşulda nereye varılabileceği ortaya konulmaya çalışılıyor.

İlk olarak, kamu kesimi dengelerinin fiyat düzeyi ve makro ekonomik dengelerin oluşumundaki rolü ele alınıyor. İkinci senaryoda, devletin dış borçlanma stratejisi ve yabancı sermaye hareketlerinin ödemeler dengesi ve büyüme üzerindeki etkileri inceleniyor. Diğer iki senaryoda, sözkonusu dönemde yaşanan fiyat enflasyonunun nedenleri sınıflar arası bölüşüm ilişkileri ve tekeli piyasası davranışları açısından tartışılıyor. Ve şu sonuca varılıyor:

"Maliyet fiyat-ekinden (nihai ürün fiyatının emek ve materyal girdilerinden oluşan ortalama maliyetlere bağımsız bir kar oranının eklenmesi/mark-up) kaynaklanan kar/rant enflasyonu, ücret artışlarına dayanan maliyet enflasyonundan göreceli olarak daha güçlü bir etkiye sahip olmuştur."

HGD modeli'nin genel yapısı ve boyutları

Doç. Dr. Erineç Yeldan'ın, çalışmasında kullandığı model, kendi anlatımıyla, "15 üretim sektörü; 5 sosyo-ekonomik sınıf; 3 tip özel hane halkı ve bir merkezi devlet arasındaki iktisadi ilişkileri matematiksel denklemler yardımıyla formüle etmek; ve mal ve faktör piyasalarını içsel (endogenous) olarak çözdüğü göreceli fiyatlar yardımıyla dengeye kavuşturmaktadır."

Modelde baz alınan 15 sektör, DİE'nin 1990 bazlı, 64 sektörü kapsayan Input-Output tablosundan derlenmiş bulunuyor.

Modelde fonksiyonel anlamda tanımlanan 5 sosyal sınıf ise, "kırsal" (kesim), "sanayi işçisi", "hizmet sektörü işçisi", "sanayi burjuvazisi" ve "finans burjuvazisi" olarak sıralanıyor.

Modele göre, bu 5 sosyal sınıf sektörel üretim süreçlerindeki konumlarına bağlı olarak gelir kazanmakta ve modelin bölüşüm unsurlarını oluşturmakta: Kırsal kesim, tarım sektörü katma değerini kazanırken; sanayi işçisi, imalat sanayi ve enerji alt sektörlerindeki ücretleri; hizmetler işçisi de ulaşım, haberleşme, özel ve kamu hizmetleri alt sektörlerindeki ücret gelirlerini elde etmekte. Sanayi burjuvazisi, sanayi ve enerji sektörlerinin

de oluşan (artık) karları alırken; finans burjuvazisi hizmet sektörlerindeki karları elde ediyor.

Modelde, iki ayrı "aktör" olarak "kamu" ve "özel" kesim vurgulanıyor. Ve bunlar, tasarruf ve nihai talep unsurlarını, piyasa fiyatlarına ve yapısal parametrelere bağlı olarak tayin eden aktörler şeklinde algılanıyor. Özel kesim ayrıca, üretim sürecinde doğan fonksiyonel sınıf gelirleri bakımından "kırsal", "kentli emek" ve "kentsoylu kapitalist" şeklinde üç ayrı prototip hane halkına dağıtılıyor. Özel kesim, kamu cari harcamaları ve transferleriyle ilgili olan ilişkilerinde de sözkonusu bu üç hane halkı tarafından temsil ediliyor.

Modelle ilgili, yazarın vurgulamadan geçemediği bir uyarı ise özetle şöyle:

"Belirtmemiz gerekir ki, model kullanımı, politika analizinde bir 'amaç' değil, sadece bir 'araç' olarak değerlendirilmeli, insan davranışlarının matematiksel işlemlerle formüle edilemeyecek sosyal boyutları olduğu unutulmamalıdır. Her model çalışmasında olduğu gibi, burada özetlediğimiz genel denge modelinin de 'gerçekçi' olarak kabul görmesi ve tutarlı sonuçlar üretebilmesi, ancak bu tür sosyal davranışların ve iktisadi yapıların gerçekçi ve doğru analizine bağlıdır."

BU ATEŞ
HEPİMİZİ
YAKIYOR

Savaşa Son Kürt Milletvekillerine Özgürlük

AYŞE GÜMAYSI-
BERİL EYÜBOĞLU-
BİRSİN BERKİTÇİ-
DERYA KAPKIRAN-
ESRA KOÇ-
ERGÜL ÇETİN-
EMİNE TAK-
EMİNE AKGÜ-
FATMA MEKUR-
FATMA KANAR-FATMA SEVİM-
FETHİYE ÇETİN-FİLİZ KARAKUŞ-
FİLİZ KOÇALI-FİGEN ULUBAY-
FUSUN ÖZLEM-GÖMÜL MORGÜL-GÖMÜL SEVİNDİR-
GÜLNUUR SAVRAN-GÜLAY ALTUN-HÜLYA EKALP-
HÜLYA SONUGÖR-HÜRRİYET ÖZCELİK-LÜTFİYE ATEŞ-
MADİRE MATER-NAZMİYE KADIOĞLU-NAZMİYE GÜÇLÜ-
MECİDİYE ALPAY-MESE OZAN-HERİMAN MERMEROLUK-
MİNİET TAMRİKULU-MERİN TURAN-MURAN AĞAR-
NURİTEN TUĞÇ-NURADİYE DİNLER-OLCA ARSLAN-SEMA-
SÖMERSAN-SOMAY ZEYDÜ-SONGÜL DOĞUER-
STELLA OVAOĞLU-SÜHEYLA POLAT-SÜLE KUTLUOĞLU-
ÜLPEY TAYLI-YAPRAK ZİHNİOĞLU-YELDA-ZÜBEYDA ATAY

Bu bir ilandır

KİT'ler ve özelleştirme

Bugün KİT'lerin işletmecilik faaliyetleri ve üretime ilişkin pek çok sorunları vardır. Bu sorunların önemli bir kısmı kötü yönetilmelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak yıllardır iddia edildiği gibi özelleştirme bu sorunların çözümü için gerekli adımların atılmasına sağlar mı?

Mehmet Hüseyin BİLGİN

KİT'ler; her ülkede ekonomik ihtiyaçlar dolaşısıyla ortaya çıkmış olup, sınırlarının çizilmesi siyasal konjonktüre bağlı olan, amacı toplumsal yarar olan, her ülkede rastlanılan bu yüzyılın işletmeleridir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında bilindiği gibi liberal bir ekonomi politikası izlenmiş olduğu halde, 10 yıllık bir süre içinde özel girişimden, Osmanlı İmparatorluğu'nun temel sorunu olan sermaye ve teşebbüs noksanlığından dolayı yeterli bir hareket gerçekleşmeli.. Bu arada iç ve dış dinamiklerin zorlamasıyla devletçilik gündeme geldi. Başka bir ifadeyle 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, dış siyasal konjonktürün etkisi (Sovyetler Birliği'ne yakınlık), siyasal bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla desteklenmesi gerektiği görüşü ve yabancı sermayeye karşı olan çekingenlik nedeniyle, devletçilik uygulamasına geçildi ve ilk KİT olarak 1933'te Sümerbank kuruldu.

CHP'ye karşı 1950 yılında iktidara gelen DP liberal bir ekonomiden yana olup, yeni KİT kurmayıp var olanları özelleştirmeyi düşünüyordu. Ne var ki, iktidara geldiğinde 10 olan KİT sayısı 1960'ta iktidardan ayrıldığında 40'a varmıştı. 1960'tan sonra gelen, sol iktidarlar dışındaki iktidarlar özelleştirmeden yana oldukları halde, yeni KİT'ler kurma gerek ve gerçeğinden kaçınmadılar. KİT'ler Türk ekonomisinde ana motor işlevini yerine getirdiler ve bunların yarattığı kaynaklar çoğu zaman ucuza ya da bedava olarak özel sektöre aktarıldı. Hatta milli bir burjuva sınıfının oluşturulması bile bunların sayesinde mümkün olabildi.

1980-1990 arası

1980'li yıllarda kapitalist Batı ekonomisindeki kriz nedeniyle iktisadi konjonktür serbest piyasa ekonomisi ve bunun tabii sonucu olarak da

özelleştirmeye doğru kaydı. Bu dönemde Türkiye'de; darbe sonrası ortamda Meclis'te salt çoğunluğa sahip, serbest piyasa mekanizmasından yana bir ANAP iktidarı vardı. 1980-84 arasında grevlerin yasak olmasından dolayı ücretler çok düşmüş ve reel rakamlarla 1963 seviyesinin altına inmişti. Böylesine avantajlara sahip bir ortamın iktidarı olan ANAP özelleştirmeyi istediği halde, niye yapamadı? Bunu iki nedene bağlamak mümkündür.

1. ANAP, Türkiye'de gelmiş geçmiş tüm iktidarlarda olduğu gibi KİT'leri bir siyasi nüfuz aracı olarak kullandı. Başka bir ifadeyle rey korkusuyla özelleştirmeyi yapamadı.

2. 1980'de BBF (Beşyüz Büyük Firma) içindeki KİT'ler toplam karın yüzde 67.4'ünü sağlamalarının yanında, MPV verilerine göre emek verimliliği özel sektörde yüzde 36 iken, kamu sektöründe yüzde 63'e çıkmıştı. Bu dönemde, özelleştirme ile ilgili yasal hazırlık ve batırmaya yönelik iktisat politikalarının varlığını görüyoruz.

A. Yasal hazırlıklar

- 10 Eylül 1983 tarihli ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu.

- 19 Aralık 1984 tarih ve 3032 sayılı yasa ile çay tekeli, 3 Haziran 1986 tarih ve 3291 sayılı yasa ile bütün tekeli kaldırılarak bu iki alana özel sektörün girmesi sağlandı.

- 10 Ocak 1986 tarih ve 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu ile KİT'lerin 4 yıl süre ile yerli ve yabancı sermayedarlara kiralanması mümkün oldu.

- Haziran 1986'da ise 3291 sayılı Özelleştirme Yasası ile yasal hazırlıklar tamamlandı. Yasa göre KİT'ler BK kararıyla, alt birimler de YPK kararı ile özelleştirilebilecektir.

İlk olarak 1985 yılında Amerikan Morgan Guaranty Trust Company of New York Firma-

si'na 347 bin dolar karşılığında bir özelleştirme master planı hazırlatıldı. 3291 sayılı yasanın en önemli özelliği Dünya Bankası denetimindeki bu bankaya hazırlatılan özelleştirme ile ilgili planın tamamlanmasının beklenmesidir. Yasa, bu plan hükümete sunulduktan hemen sonra ve planın istekleri doğrultusunda çıkarılmıştır. Tüm bunlara rağmen günümüzde hala özelleştirmenin hukuki alt yapısı yetersizdir. Bunda Türkiye'de monopolleşmeyi önleyici bir anti-karter ya da anti-tröst yasasının olmamasının yanında, KİT'lerin kanunlarla kurulmuş olmalarının da etkisi vardır.

B. KİT'leri batırıcı iktisadi politikalar

1985'e kadar KİT'ler yatırımlarını Hazine'den finanse ediyorlardı. KİT'ler 1985'te bu olanaktan yoksun bırakılarak bankaların faiz tuzaklarına itildiler. KİT'lerin yatırım gereksinimlerini özkaynakları dışında (genişlemek için) Hazine'den finanse etmeleri son derece doğaldır. Burada finansman gereği bankalara kaymıştır. KİT'lerin Hazine'den borçlanmalarının maliyeti yüzde 75 civarında iken, bankalardan finansman sağlamalarının maliyeti en az yüzde 125'tir.

Özel sektörün kullandığı, hatta kurtarıldığı bir ortamda, KİT'ler üvey evlat muamelesine tabi tutularak sermaye aktarımında bulunulmadı. Başka bir ifadeyle; devlet, tercihini özel sektörden yana koyarak, KİT'leri serbest piyasa mekanizmasının kurallarında, haksız rekabetle başbaşa bıraktı. 1980-90 yılları arasında KİT'lere kaynak aktarımı (sermaye birikimi) reel fiyatlarla yüzde 46 düştü. İddia edildiği gibi bu dönemde kamu kesimindeki istihdam (emeğin oranı) artmadı. 1980'de KİT'lere yapılan transfer oranı yüzde 50 iken, 1986'da kamu kuruluşlarına yapılan bütçe transferi oranı yüzde 4.5'a düştü.

KİT'lerin mali yapısının bozulması 1989'lardaki ücret artışlarından sonra değil, ücret artışlarından önce oldu. Başka bir ifadeyle KİT'ler kamu maliyesini bozmadı, kamu maliyesindeki bozulma KİT'lerin finansman yapılarını bozdu. 1988'de KİT'lerin katma değeri aşan bir faiz yükü altında olduğunu görüyoruz.

Dönemin siyasal iktidarı KİT'lerin yönetimini elinde bulundurduğu halde, Hazine'den KİT'lere yapılan sübvansiyonları keserek, KİT'leri başarılı (!) bir şekilde batırdı. Buna rağmen 1989'da bile KİT'lerin toplu halde, dolar endeksli olarak hala 8-9 trilyon lira karda olduğunu görüyoruz. 1990'da 920 milyar lira, 1991'de 17,6 trilyon lira, 1992'de 16.5 trilyon lira zarar var.

1990 sonrası

Günümüzde özelleştirme dalgası gelişmiş ülkelerde durmuştur. Bu dalga Dünya Bankası'nın aracılığıyla Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere kaymıştır. Söz konusu kayışın amacı; kapitalist Batı sermayesine ucuz emek, ucuz hammadde ve geniş pazarlar bulmanın yanında, çoğu gelişmekte olan ülkelere olan gelişmiş ülkelerin borçlarının ödenmesini sağlamaktır.

ANAP iktidarının son döneminde zarar eden KİT'lerden toplumsal faydası yüksek olmayanların özelleştirilmesi gündemdeyken I. DYP-SHP koalisyon hükümeti ile her zarar eden KİT'in toplumsal faydasına bakmaksızın özelleştirilmesi gündeme gelmiş; II. DYP-SHP koalisyonuyla rota tamamen değiştirilerek öncelikle karlılar özelleştirilmek istenmiştir.

Türkiye'de özelleştirme lehinde çok sayıda görüş ileri sürülmektedir. Bunlardan ancak üç tanesi makul olarak kabul edilebilir. Şimdi bunları tek tek irdelemeye çalışacağız;

Verimlilik: Özelleştirmenin asıl amacı olarak gösteriliyor. Fakat genel iktisat teorisine göre, verimlilik ve etkinlikte etken, mülkiyetin yapısı değil, piyasa şekli ve koşullarıdır. Buna ilave olarak, kamu işletmelerinin her zaman özel işletmelerden daha düşük verimliliğe sahip olduğu, kesin olarak ne Türkiye'de, ne de dünyada kanıtlanmıştır. Kaldı ki karlılık ile verimlilik bilimsel olarak farklı şeylerdir. Verimliliğin en önemli göstergelerinden biri kişi başına üretilen katma değerdir. Ülkemizde KİT'lerde toplam işgücünün yüzde 5'i çalıştığı halde, milli gelirin yüzde 15'i üretilmektedir.

Kamusal faydası yüksek olmayan, stratejik önemi olmayan, eski teknoloji kullanan, zarar eden KİT'ler gerekli hukuki ve ekonomik altyapı hazırlandıktan sonra, öncelikle hisse senedi arzı şeklinde özelleştirilebilir. Fakat stratejik konumu olan, toplumsal faydası yüksek kuruluşlar, siyasal iktidarların karışmacılık ve kayırcılığından kurtarılarak, mutlak surette rehabilite edilmelidirler.

Eğer iddia edildiği gibi özelleştirmede asıl amaç verimlilik olsaydı; toplumsal yararı fazla olmayan, 1990-93 döneminde 5.6 trilyon yüzde 85 faiz oranıyla (bugünkü değeri ile) yaklaşık 40 trilyon zarar etmiş olan, devleti ve milleti soymanın temel aracı durumunda bulunan kamu bankaları özelleştirilirdi, ülkenin en büyük ve en karlı KİT'lerinden olan PTT'nin T'si değil.

Sermayenin tabana yayılması: Bu iddiayı da kabul etmek mümkün değildir. Diğer ülkelerdeki örneklerde de görüldüğü gibi, hisse senetleri zaman içinde az sayıda alıcının elinde toplanmaktadır. Kaldı ki küçük hissedarların şirket yönetimlerinde hiçbir etkileri söz konusu olamamaktadır.

Başka bir deyişle, borsa kapitalist sistemde sermayenin yeniden yapılandığı, büyük sermayenin egemenliğini sürdürdüğü ve büyük kapitalistler arasında mücadelelenin gerçekleştiği bir alandır. İlgi çekici diğer bir nokta da, borsanın gelir bölüşümünün düzeltilmesi gibi bir işleve hiçbir zaman ne teoride, ne de uygulamada talip olmamasıdır. Ülkemizde bu yöntemi bile terk edilmiş, blok satışa gidilmiştir. Blok satışla kamunun malı olan KİT'ler yabancı sermayeye ve içerdeki belirli rant gruplarına doğrudan verilerek ekonomi belirli ellere teslim edilmektedir.

Demokrasinin gereği: Bu iddiayı da kabul etmek hayli zor. Çünkü özelleştirmeye kamu işletmelerinde güçlü olan, demokratik sivil kurumların önde gelenlerinden, sendikalar yıpratılmaya çalışılmakta, hatta açıkça sendikaların tasfiyesi öngörülmektedir. Kaldı ki özelleştirmeye yeni özel tekeller kurulduğunda, bunlar yalnız ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurmakla kalmayacak, çoğu zaman demokratik rejimin işleyişini de kendi çıkarları doğrultusunda etkileyen bir siyasal güç de kazanacaklardır.

Bugün sanayileşmiş ülkeler, sanayilerini tamamladık-

ları, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçtikleri, sosyal refah devleti oldukları için KİT'lerin bu ülkelerdeki misyonları tamamlanmıştır. Bugün Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimi yeterli olmadığından, uzun dönemli ağır ve temel sanayi ve altyapı yatırımlarının devlet eliyle yapılması hala zorunludur. Başka bir ifadeyle gelişmiş ülkelerde KİT'lerin özelleştirilmesinde alınmış olan neticelere bakarak aynı uygulamaların Türkiye'de de olması durumunda benzer sonuçların ortaya çıkacağını hiç kimse iddia edemez. Çünkü söz konusu ülkelerde KİT'ler gerçekten zamanlarını ve fonksiyonlarını bitirmiş olabilirler. Türkiye'nin bugünkü durumunda ise KİT'ler hala önemli fonksiyonları üstlenmektedirler.

Özelleştirilen (ya da özelleştirilecek olanlar) işletmelerden sağlanan gelirlerin belirli bir yüzdesinin bir "işsizlik fonunda" toplanarak, işsiz kalacaklara işsizlik sigortası sağlanacağı veya onların eğitilerek başka sektörlerde istihdam edilecekleri savı, diğer ülkelerdeki özelleştirmelerde görülen bir toplumsal konsensüsün gerekliliğinden doğan bir aldatmacadır. TOE'de ve ÇİTO-SAN'da özelleştirme dolayısıyla işten çıkarılan işçiler için hiç bir şey yapılmamıştır. Bu işçiler tazminatlarını bile, ancak fabrikayı işgal ederek kurtarabilmişlerdir.

Elbette ki bugün KİT'lerin işletmecilik faaliyetleri ve üretime ilişkin pek çok sorunları vardır. Bu sorunların önemli bir kısmı kötü yönetilmelerinden kaynaklanmaktadır. Diğer kısmı da, bazılarının tekel konumu ve kamu hizmeti görmelerinden kaynaklanmaktadır. Aslında KİT'lerin kamu hizmeti görevlerinden dolayı zarar etmeleri son derece doğaldır. Kaldı ki, bu kuruluşlardaki faiz yükünü kaldırdığımızda yine de karda olduklarını görürüz.

Bu bağlamda, kamusal faydası yüksek olmayan, stratejik önemi olmayan, eski teknoloji kullanan, zarar eden KİT'ler gerekli hukuki ve ekonomik altyapı hazırlandıktan sonra, öncelikle hisse senedi arzı şeklinde özelleştirilebilir. Fakat stratejik konumu olan, toplumsal faydası yüksek kuruluşlar, siyasal iktidarların karışmacılık ve kayırcılığından kurtarılarak, mutlak surette rehabilite edilmelidirler.

Önemli düşünürlerin üzerinde hemfikir oldukları önemli bir nokta da; özelleştirmenin asıl amacının, kamu kesimi üzerindeki finansman yükünün hafifletilerek ve bu kesime kaynak bulunarak, belirli bir kesimin vergi yükü artırımından kaçınmaktır.

Bir başka görüş birliği oluşan nokta ise tıpkı arpalık haline getirilen KİT'lerin zararına yol açtığı gibi, özelleştirme ile de KİT'lerin bu kez zararlarına yol açan iktidarlara yakın sermayedarlara yok pahasına satılması ihtimalidir. Şimdiye kadar yapılan özelleştirme uygulamaları ile genellikle karlı KİT'lerin hem de değerinin çok altında satıldığı, satış fiyatlarının bu KİT'lerin arsalarının bile değerinin çok altında olduğu bu endişeleri haklı kılmaktadır.

Memurlar ve kayıpları

Memurların durumundaki olağanüstü bozulma grevli ve toplu sözleşmeli sendika hakkının vazgeçilmez bir hak olduğunu göstermektedir. Bu koşullarda memur hareketi 1995'de de siyasi gündemin önemli maddelerinden birini oluşturmaya aday görünüyor.

*Hacer AYDIN

**Rengin KÜCE

Birikim sürecine bakışta toplumsal artığı vur-gulayan klasik ekonomi politığe dayalı bir yaklaşım iktisadi konjonktürün dönemlendirilmesinde bölüşüm ilişkilerindeki dramatik dönemeç noktalarını ön plana çıkarır. Toplumsal fazlaya dayalı bir yaklaşımın soyut olarak incelenmesinin ötesinde operasyonel hale getirilmesiyle sermaye ve işçi sınıfı arasındaki sınıfsal bölüşüm ilişkilerindeki dönüşümün devletin de içine katıldığı bir şekilde ele alınmasını gerektirir.

Türkiye'deki bölüşüm ilişkilerine bu çerçeve içerisinde yaklaşıldığında 1980'lerdeki iki önemli dönemeç noktasını teşkil eden 1980 ve 1989 yıllarında kamu kesimi çalışanlarının kritik bir yere oturdukları görülür. Bilindiği gibi 1980 yılıyla birlikte Devlet'in yeniden tarif edilmiş olan kaynak aktarıcı rolünün restore edilmesi kamu kesiminin finansman sorunlarının giderilmesini gerektirdi. Kamu kesiminin finansmanında 1980-1985 evresi ciddi bir düzelmeye tanık oldu. Geriye dönüldüğü ve kamu gelirleri ile cari transferleri ve kamu harcanabilir geliri, tüketimi ve yatırımı ilişkilerinde ayrıntılı şekilde bakıldığı takdirde bunda reel ücret ve maaşların baskı altında tutulmasının önemli rol oynamış olduğu görülür.¹

"Reel" gelir serileri bilindiği gibi nominal gelir ve fiyat düzeyleri endeksleriyle hesaplanır. Bu açıdan bakıldığında herhangi bir reel gelir serisindeki azalma eğilimi tanım gereği fiyat artışlarının nominal gelir artışlarını aşmasının sonucudur. Ancak bu ilişkinin, tanımsal bir totolojinin ötesinde bölüşüm ilişkilerini, emek gelirlerinin aleyhine dramatik dönüştürmede ciddi bir dinamiki temsil ettiği gözardı edilmemelidir. Devlet'in mali politikası kamu gelirlerini artırma ve

harcamalarını düşürme sürecindeki bilinçli tercihleriyle bu tanımsal ilişkiyi bir anda yıkıcı bir bölüşüm politikası aracına dönüştürür. Bu çalışmada 1994 yılının da aynı 1980 ve 1989 yılları gibi Türkiye'nin birikim süreci ve bölüşüm ilişkileri tarihinde kritik bir dönemeç noktasını oluşturmuş olduğunu kısmi verilerle de olsa göstermeyi amaçlıyoruz. Oluşturmuş olduğumuz memur reel maaş endeksiyle ilgili değerlendirmenin ardından, memurların 1995 yılında toplumsal bir güç olarak oynayabilecekleri role dair bazı projeksiyonlarda bulunmaya çalışacağız.

Memur reel maaşları

Kamuda çalışan toplam memur sayısı 1.830.366'dır.² Memurların 1994 yılındaki reel ücret kayıplarını hesaplamak üzere kendilerini aldıkları maaşlara göre dört kesime ayırabiliriz. Aşağıda bu her dört kesimin DİE tüketici fiyat endeksine göre reel ücret kayıpları ile BİAR (Belleliye-İş Sendikası Araştırma Bürosu) minimum bütçe harcamaları verilerine göre gelir-gider dengelerindeki bozulmayı hesaplıyoruz. Tüm hesaplamalarda:

i) 1994 Aralık ayında tüketici fiyatlarının yüzde 10 artacağı ve dolayısıyla 1994 yılı enflasyon oranının yüzde 133.3 olarak gerçekleşeceği varsayılmıştır;

ii) 1993 Aralık ayında 4 kişilik bir ailenin sadece gıda harcamaları 3.058.800 TL ve (gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım, kültür ve ev eşyaları) toplam harcamaları 9.581.250 TL olarak alınmıştır. Öte yandan 1994 Kasım ayında 4 kişilik bir ailenin gıda harcamaları 6.818.000 TL ve toplam harcamaları da 21.300.000 TL olarak alınmıştır.³

* İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Araştırma Görevlisi

** İ.Ü. İktisat Fakültesi Araştırma
Görevlisi

Birinci kesim

Bu kesim ilk, orta, lise ve üniversite mezunu olup 1/5 ile 15/1 arasında derece/kademesi olanlardan oluşmaktadır. 1. Kesim memurlar arasındaki en büyük topluluktur.

1. Kesimin 1993 Aralık ayında 2.234.000 TL olan ortalama maaşı, 1994 yılında ortalama 4.041.000 TL'na çıkmıştır. Dolayısıyla:

- 1. Kesimin ortalama maaşı 1994 yılında yüzde 56,18 oranında artmaktadır. Bu yıllık enflasyon oranıyla karşılaştırıldığında yüzde 76,82 puanlık bir geride kalma anlamına gelmektedir. Aldıkları yüzde 56,18'lik zamlarla birlikte 1994 yılı sonunda reel ücretleri 1.494.000 TL'na düşmektedir.

- 1. Kesimin 1993 Aralık ayındaki geliri ortalama 2.234.000 TL'ydı. Dolayısıyla 1993 Aralık ayında 1. Kesim tüm maaşını sadece gıdaya ayırsa dahi gıda harcamalarının sadece yüzde 72'sini karşılayabildiği gibi toplam harcamalarının da sadece yüzde 23'ünü karşılayabilmektedir. Öte yandan 1994 yılı Kasım ayında 1. Kesim, gıda harcamalarının yüzde 32'sini ve toplam harcamalarının ise yüzde 10'unun karşılayabilir duruma düşmektedir.

İkinci kesim

Bu kesim 5/1 ile 9/1 arasında derece/kademesi olan öğretmen ve teknikerlerden oluşmaktadır. Memurların yine çok önemli bir bölümünü oluşturan 2. Kesimin ne herhangi bir ek geliri ve ne de ikramiye vb. hakları bulun-

maktadır. 2. Kesimin 1993 Aralık ayında 4.057.000 TL olan ortalama maaşları 1994 Aralık ayında 5.981.000 TL'na yükselmiştir. Dolayısıyla:

- 2. Kesimin ortalama maaşı 1994 yılında yüzde 47,66 oranında artmaktadır. Bu yıllık enflasyon oranıyla karşılaştırıldığında yüzde 85,64 puanlık bir geride kalma anlamına gelmektedir. Aldıkları yüzde 47,66'lık zamlarla birlikte 1994 yılı sonunda reel ücretleri 2.568.000 TL'na düşmektedir.

- 2. Kesimin 1993 Aralık ayında geliri ortalama 4.057.000 TL'ydı. Dolayısıyla 1993 Aralık ayında 2. Kesim tüm maaşını sadece gıdaya ayırsa dahi gıda harcamalarının sadece yüzde 75'ini karşılayabildiği gibi toplam harcamalarının da sadece yüzde 42'sini karşılayabilmekteydi. Öte yandan 1994 yılı Kasım ayında 2. Kesim gıda harcamalarının yüzde 59'unu ve toplam harcamalarının ise yüzde 19'unu karşılayabilir duruma düşmektedir.

Üçüncü kesim

Bu kesim 7/1 ile 11/1 arasında derece/kademesi olan araştırma görevlisi, polis, doktor, mühendis ve hemşirelerden oluşmaktadır. 3. Kesim 1993 Aralık ayında 8.037.000 TL olan ortalama maaşları 1994 Aralık ayında 9.210.875 TL'na yükselmiştir. Dolayısıyla:

- 3. Kesimin ortalama maaşı 1994 yılında yüzde 52,58 oranında artmıştır. Bu yıllık enflasyon oranıyla karşılaştırıldığında yüzde 80,72 puanlık bir geride kalma sözkonusudur. Aldıkları yüzde 52,58'lik zamlarla birlikte 1994 yılı sonunda reel ücretleri 3.914.000 TL'na düşmüştür.

- 3. Kesimin 1993 Aralık ayındaki geliri ortalama 6.037.000 TL'ydı. Dolayısıyla 1993 Aralık ayında 3. Kesim gıda harcamalarının tamamını karşılayabilirken, toplam harcamalarının sadece yüzde 63'ünü karşılayabiliyordu. Öte yandan 1994 yılı Kasım ayında 3. Kesim gıda harcamalarının yine tamamını karşılayabilirken, toplam harcamalarının ise yüzde 39'unu karşılayabilir duruma düşmüştür.

Dördüncü kesim

Bu kesim 1/4 kademe/derecesi olan genel müdür, başkanlık müfettişi ve daire başkanlarından oluşmaktadır. Görüldüğü gibi 4. Kesim üyesi memurlar bürokrasinin elit tabakasını teşkil etmektedir.

4. Kesimin 1993 Aralık ayında 10.270 TL olan ortalama maaşları 1994 Aralık ayında 14.955.250 TL'na yükselmiştir. Dolayısıyla:

- 4. Kesimin ortalama maaşı 1994 yılında yüzde 46,22 oranında artmıştır. Bu yıllık enflasyon oranıyla karşılaştırıldığında yüzde 87,08 puanlık bir geride kalma anlamına gelmektedir. Aldıkları yüzde 47,66'lık zamlarla birlikte 1994 yılı sonunda reel ücretleri 6.473.000 TL'na düşmektedir.

- 4. Kesimin 1993 Aralık ayındaki geliri ortalama 10.270.000 TL'ydı. Dolayısıyla 1993 Aralık ayında 4. Kesim gerek gıda ve gerekse de toplam harcamalarının

tamamını karşılayabilir durumdaydı. Öte yandan 1994 yılı Kasım ayında 4. Kesim gıda harcamalarını yine tamamen karşılayabilirken, toplam harcamalarının ise yüzde 68'ini karşılayabilir duruma düştü.

Toplam kayıplar

Memur kadrolarının iç dağılımıyla ilgili verilerin yeterliliği ağırlıklı ortalamaya dayalı bir memur maaşı endeksinin hesaplamayı imkansızlaştırmaktadır. Ancak her dört kesimin eşit temsil edildiği ağırlıksız ortalamaya dayalı bir basit endeks şunu göstermektedir.

Memurların 1994 Yılındaki Reel Ücret Kayıpları			
	1993	1994	Kayıp
1. Kesim	100	67	%33
2. Kesim	100	63	%37
3. Kesim	100	65	%35
4. Kesim	100	63	%37
Ortalama	100	65	%35

Görüldüğü gibi farklı kesim kayıplarının ortalamadan sapmaları ihmal edilebilir düzeydedir. ⁴

Sonuç

Yukarıdaki basit hesaplama dahi kabaca iki milyonluk aileleriyle birlikte ele alındığında tahminen altı milyonluk büyük bir toplumsal grubun içine düştüğü trajik durumu göstermektedir. Görüldüğü gibi grevli ve toplu sözleşmeli sendika hakkından mahrum olan memurların bu mahrumiyetleri artık "insanca yaşama hakkından" ve hatta "her nasıl olursa olsun yeter ki yaşayabilme" hakkından mahrumiyet anlamına gelmektedir. Maaş artışlarında alt kademe/dereceli memurun kullandığı iddialarının iddia sahipleri adına ne denli utanç verici bir yalan olduğu ortadadır. Gelirleri gıda harcamalarını dahi karşılayamayan 1. ve 2. Kesim memurlar insanca bir yaşam bir yana, fiziki yaşamlarını sürdürememe tehlikesinin içine düşmüşlerdir. Memur hareketindeki son aylarda görülen hareketlenmenin bölüşüm ilişkilerindeki bu dramatik durum ile doğrudan ilişkisi bulunduğu ortadadır.

Yeni ve çok ilgi çekici bir gelişmeye göre 3. ve 4. Kesim memurlar gıda harcamalarını hala karşılayabilir durumda olmakla birlikte toplam giderlerini karşılayamaz hale gelmiş durumdadır. Gıda ve konut harcamaları artık bu iki kesimin gelirlerini de silip süpürmeye başlamıştır. Özellikle 4. Kesimin bu duruma düşmüş olması Devlet'in 1994 yılında memurlar içerisindeki bir eliti dahi bütünüyle kollayamadığını gösteriyor. Sorunun Devlet aygıtı içerisindeki geleneksel dengeleri fazlaca sarstığı, son günlerde basın bu elitin yeniden tutulacağına dair spekülasyonlara sıkça yer vermesinden de anlaşılabilir. Kısmi şekilde de olsa bu elit içerisinde yer alan akademisyenlerin böyle bir neden sonucunda son dönemlerde içine girdikleri hareketlenmeyi yavaşlatmaları ve kolları bağlanmayan büyük memur grubundan kopmaları tehlikesine karşı şimdiden tedbir alınmalıdır.

Sorun kimi çevrelerin kurguladıkları senaryolardaki gibi "açgözlü ve de sendikacı şoförüyle gururu zedelenmiş genel müdür" veya "hiçbir işe yaramaz ama sendikacı çaycısıyla mahcup profesör" arasındaki bir sorun değildir. Sorun sistemli yeni-liberal saldırılar ile grevli ve toplu sözleşmeli sendika hakları engellenen her kademe/derecedeki memurların artık "insanca yaşama" ve hatta "her nasıl olursa olsun sadece yaşayabilme" hakkından da mahrum edilmeleridir.

Memurların 1994 yılında daha az tüketebilir hale gelmiş olmaları Hükümetin bilinçli ekonomi politikası tercihlerinin önceden tahmin edilmiş olan dolaysız bir sonucudur. "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı (5 Nisan Paketi) öncelikle kamu açıklarının hızla düşürülmesini hedef almıştır. Bu amaçla ... ücretlilere aylık vergi iadesi kaldırılmış, maaş artışları bütçe imkanları çerçevesinde sınırlı tutulmuş, kamu kesimindeki işçilerin toplu iş sözleşmelerinin enflasyona endeksli ikinci yarı yıl zamlarının ödenmesi ertelenerek zamana yayılmıştır." Ve bu politikanın getirdiği sefalet de yine aynı resmi belgede tüm çıplaklığıyla itiraf edilmektedir. "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı'nın iç talebi kontrole dönük uygulamaları sonucunda, özellikle 1994 yılının ikinci çeyreğinde iç talepte ciddi gerileme gözlenmiştir... Bu gelişmede, reel ücret ve maaş gelirlerindeki gerileme... etkili olmuştur."

Memurların durumundaki olağanüstü bozulma grevli ve toplu sözleşmeli sendika hakkının vazgeçilmez bir hak olduğunu göstermektedir. Bu hak derhal ve hiçbir taviz verilmeden elde edilmelidir.

İçinde bulunduğumuz aşamada emekçilerin çıkar (ve kader) birliği kendisini bir daha göstermiş, memurlar grevli ve toplu sözleşmeli sendika hakkını elde etme, işçiler de mevcut haklarını koruma kavgasında birleşmişlerdir.

1994 yılında bütçe giderlerinin yüzde 33'ünü faiz ödemelerine ve sadece yüzde 30'unu personel giderlerine ayıran Hükümet'in, memurların durumundaki olağanüstü bozulmaya rağmen 1995 Bütçesini de bir avuç rantıye borç ödemeye endekslemesi memurlar için "ölüme itildi" deyişini mecazi olmaktan çıkartıp gerçeğe çevirmiştir.

Bu koşullarda memur hareketi 1995'de de Türkiye'nin siyasi gündeminin önemli maddelerinden birini oluşturmaya aday görünüyor.

Not: Bu çalışma Aralık 1994'de Türk Harb-İş Sendikası için yapılmıştır.

Dipnotlar

1. Bu konu Önder ve diğerleri (1993)'de ayrıntılı şekilde inceleniyor (ÖNDER İ., TÜREL O., EKİNCİ N., SÖMEL C. 1993). Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar, İstanbul Tarih Vakfı, Yurt Yayınları.)
2. 1993 Yılı Bütçe Tasarısı'ndan alınmıştır. 1.10.1994 itibarıyla geçerli sayıdır.
3. BLAR, Aylık Aile Giderleri Araştırması Kasım 1994'den alınmıştır.
4. Bu durumda ağırlıklı ortalamaya dayalı bir endeks yerine basit endeks kullanılması gerçek durumdan önemli bir sapmaya neden olmuyor.

Doç. Dr. Ufuk Uras:

Gerçek bir üniversiteyi kim istemez?..

“Demokrasiden kim hoşlanmaz? Demokratik yollarla iktidara gelemeyenler. Gerçek böyledir. Gerçek üniversiteyi kim istemez? Böyle bir üniversitede hiçbir biçimde yeri olmayanlar.”

Öğretim Elemanları Sendikası ÖES Başkanı Ufuk Uras ile İktisat Dergisi'nden Saruhan Oluç üniversitelerin durumu ve sendikal örgütlenme konularında bir söyleşi yaptı.

Son dönemde üniversitelerde bir dizi protesto eylemine ya da girişimine tanık olundu. Geçmişten farklılığı, bu gösterilerin öğrenciler tarafından değil de öğretim elemanları, profesörler, doçentler tarafından gerçekleştirilmesiydi. Üniversitelerdeki sorunları siz sendika olarak nasıl tanımlıyorsunuz?

- Üniversitelerdeki bu hareketlenme son derece önemli. Çünkü bildiğim kadarıyla 1969'dan beri, yaklaşık 25 yıldır, böyle bir hareketlenme söz konusu değildi. Hareketlenme öncelikle İzmir'de başladı. Buca'da Eğitim Fakültesi'ndeki hareketlenme, üstelik öğretim elemanlarının toplanıp oy birliği ile aldığı kararlarla gelişmeye başladı, daha sonra yurt sathına yayıldı. Öncelikle akçalı sorunlarla başlayıp giderek genişledi ve belki de YÖK'ün kurulduğu günden beri, en radikal YÖK aleyhtarı eleştiriye dönüştü.

Biliyorsunuz öğretim elemanları büyük ölçüde seslerini duyuramamak sorunuyla karşı karşıya. Örneğin, 28 Ekim tarihinde yapılan I. Üniversite Kurultayı gibi önemli bir kurultaya medya çok da ilgi duymamıştı. Sansasyonel bir gelişme yoksa, ilgi duyulmuyor.

Genel olarak medya, bir manipülasyon içerisinde. Üniversitenin bu hareketlenmesine de bu kadar ilgi

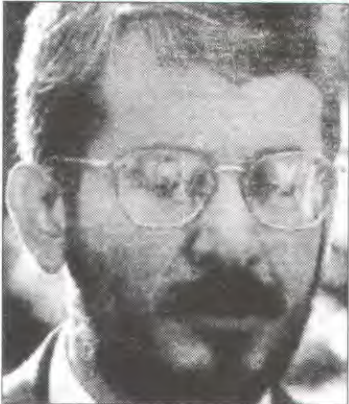
duyması, çok hayra alamet değil. Muhtemelen 5 Nisan Kararları'nın icraatıyla beraber, Türkiye'de bir yeniden yapılanma sürecine girildi.

Bu yeniden yapılanma içerisinde, üniversiteyi de yeniden yapılandırmak istiyorlar. TÜSIAD Raporu'na bakıldığında bunun açık göstergesi var. Bu çerçevede üniversitenin hem akçalı sorunlara, hem gerçek bir üniversite istemeye yönelik talepleri bir şekilde manipüle edilmeye çalışılıyor.

Esasen öğretim elemanları bir an için farkettiler ki, yeterince güçlü bir baskı grubu değiller. Siyasi düzeyde ve toplumsal düzeyde farkedildi ki, üniversitede bir kalitesizleşme sorunu var. Akademik kriterlerin yerini siyasi kriterlerin alması, toplumun düşünsel anlamda kendini yeniden üretmesi açısından da ciddi handikaplar taşıyor. Çünkü ciddi anlamda ekolleşmeyi ortadan kaldırdı son 14 yıllık gelişme. Bir tür, bilginin kompradorlaşması dediğimiz, bilginin acentalaşması dediğimiz sürecin bile gerisinde kaldı. O bile yapılamıyor artık. Bu da yapının kendini yeniden üretmesinin, kendi iç kanallarını da tıkayan bir şey. İşte her kesim birşeyler farkettiler ve bu sürece girildi.

Peki, üniversitenin içinden böyle bir yeniden yapılandırma karşısında gerekli alternatif öneriler oluşmuş vaziyette mi?

- Tabii, büyük ölçüde bu alternatif öneriler 1989 itibarıyla oluşturulmaya başlandı. Örneğin yeni bir üniversite tasarısı şeklinde. Fakat bu, tıpkı Türkiye'de '82 Anayasası'na alternatif anayasaların herkesin cebinde olması gibi. Bunu destekleyecek bir kitle tabanının ya da baskın gücün olmaması gibi ve sadece neye karşı olduğu ile kendini tanımlaması zaafları. Bunu siyasi düzeyde gerçekleştirebilecek, ya da kaynakların yeniden paylaşımında üniversitenin payını artırabilecek bir pazarlık gücünün gerekliliği büyük ölçüde farkedildi. İngilizlerin bir lafı var: Giyiniksiz

ama gideceğiniz bir yer yok; muhatap da göremiyorsunuz, yani karşınızda size fiilen karşı çıkan bir grup yok. Herkes haklısınız, diyor taleplere.

Sendikanız hala tüzel bir kimliğe kavuşmuş değil...

- Hayır, hukuki yanı Türkiye'nin imzaladığı uluslararası anlaşmalarla teminat altına alınmış durumda. 82 Anayasası çerçevesinde, bütün kamu sendikalarının hukuki olarak düzenlenmiş olması söz konusu değil. Ancak bu, hukuk dışı olduğu anlamına gelmiyor. Yargıtay 4. Daire, zannederseniz, Tarım-Sen'in aldığı kararları onayladı. Türkiye'nin imzaladığı uluslararası anlaşmalar nedeniyle, bunların aynı zamanda iç hukuku bağlayıcı olduğu, hatta ayrıca bir düzenlemeye bile gerek olmadığı şeklinde bir karar aldı, bu sendikamızın varlığını da onaylayan bir şey oldu. İçişleri Bakanlığı'nın aleyhimize açtığı davayı da kazandık. Hiçbir hukuki problemimiz yok. Ama biz, bir kamuoyu oluşturarak, kamu sendikacılığına ilişkin yasal düzenlemenin, üniversite açısından da olumlu olması için mücadele ediyoruz. İşkolumuzda örgütlenme yerine, hizmet düzeyinde örgütlenme bizim için şu aşamada belki çok daha anlamlı.

Bu konuda çeşitli eleştiriler var. Eğitim-Sen var. Neden öğretim elemanları böyle bir yapının içinde yer almıyorlar da ayrı bir sendikal yapı oluşturuyorlar diyor.

- Uzun vadede böyle bir beraberlik olabilir, ama, kısa ve orta dönemli, öncelikli olarak öğretim elemanlarının kendilerinin ortak payda içinde örgütlenmeleri gerektiğini düşündük. Üniversite kavramından ne anlaşılması gerektiği de dahil olmak üzere en temel konularda, kendi kavramlarımızı yeniden tanımlama sürecinden geçmemiz gerekiyor. Belli bir kesafete ulaştıktan sonra belki kendi dışımıza bakabiliriz. Bu psikolojik olarak da anlamlı oldu, sendika çok hızla genişledi. Eğer biz daha önce varolan sendikaların içersinde bu örgütlenmeye başlasaydık, bu kadar hızlı yol alamayabilirdik. Bu aşamada ayrı örgütlenip, ortak davranmak bize daha anlamlı geldi.

Ortak paydamız konusunda esas olarak üniversiter kimliği ön plana çıkarmak gerekiyor. Akademik özgürlük, özerklik vs. gibi temalar biraz doğrudan üniversiteye ilişkin temalar.

- Şu anda, yaklaşık 2 aylık bir örgütlenme içerisinde, 1500 gibi bir sayıya ulaştık. Bu bizim için iyi bir rakam. Gelen talepler çok fazla. Her bir üniversitede bir şube kurarsak, bu talebi karşılayabiliriz diye düşündük. Sendikaya çok büyük bir yönelim var. Derhal her bir üniversitede, fakültede toplantılar düzenleyerek şubeleşmeyi başlattık. İl bazında değil, üniversite bazında örgütlenme gerektiğini duyduk. Zaten en önemli eylem biçimi, bugün için bizim açımızdan örgütlenme ve bu örgütlenmeyi de birim bazında yapmamız, her bir birim bazında örgütlenip, eylemimizi de birim bazında yaparsak çok daha etkili olacağımızı düşünüyoruz.

Üye bileşiminiz nasıl?

- Hemen hemen yüzde 35, yüzde 35 şeklinde. Yani araştırma görevlisi, yardımcı doçent, doçent ve profesör ağırlığı son derece dengeli. Bir de Araştırma Görevlileri

14 yıllık YÖK'ün Türkiye üniversitelerinde önemli bir ayak bağı oluşturduğunu düşünüyoruz. YÖK merkezli, 1980'lerin o darbe kültürünün istibdatçı bakışıyla üniversitenin biçimlendirilmesinin en temel problem olduğunu görüyoruz.

Derneği, Öğretim Üyeleri Dernekleri var: Öğretim Elemanları Sendikası tüm bunları kapsadığı için, bu örgütlerin ortak paydasını oluşturuyor. Bütün bu kesimin üyeleri, aynı zamanda sendikaya üyeler ve bir şekilde birarada olma fırsatı da sendika bağlamında gerçekleşmiş oluyor.

Temel hedefleriniz ve en acil talepleriniz neler?

- Bir kere 14 yıllık YÖK'ün Türkiye üniversitelerinde önemli bir ayak bağı oluşturduğunu düşünüyoruz. YÖK merkezli, 1980'lerin o darbe kültürünün istibdatçı bakışıyla üniversitenin biçimlendirilmesinin en temel problem olduğunu görüyoruz. Çünkü YÖK akademik özgürlük, yönetime katılım vs. gibi ilkeler çerçevesinde bir yeniden yapılanma önünde temel bir engel. YÖK'ün yerine hızla bir demokratik üniversite tasarısının, öğrenciler, öğretim elemanları, üniversite çalışanlarının görüşleriyle yoğrulmuş bir üniversite tasarısının hayata geçirilebilmesi gerek.

Kaynakların yeniden paylaşımında üniversitenin payının artırılması gerek. Bir de birey olarak, üniversite çalışanlarının gelirlerinin en çoklaştırılması gerek. Sendika açısından bu son derece önemli. Çünkü, örneğin, istibdatçı bir rejimle, faşizmle, demokratik bir rejimi ayırırken ölçülerden bir tanesi burada. Karın en çoklaştırılmasının piyasa dolayımı ile olduğu rejimler, Batı demokrasileri ise, faşizan rejimlerde karın en çoklaştırılması politik dolayım ile gerçekleştirilir.

Piyasada toplu sözleşme düzeni ve grev hakkını kullanarak değil de yukarıdan aşağıya gelirlerin belirlenmesi, başlı başına, son derece faşizan bir uygulama. Dolayısıyla bütün bunların gerçekleştirilmesi, geniş anlamda, Türkiye'deki siyasal yapının karakterleriyle ilgili.

Peki, üniversitelerin içinde bulunduğu krize bir çare olarak özelleştirmeyi görüyorlar. Sizin bu konudaki yaklaşımınız...

- Genel olarak, büyümeyi kendi dışındaki amaçlara tabi bırakmanın karşısındayız. Sadece bilimle değil belki, genel olarak eğitimi, sağlığı da buna dahil etmek mümkün. Ama kısa dönemde açık ki vakıf üniversiteleri ve özel üniversiteler bir şekilde Türkiye'de olacaklar. Kamu üniversiteleri ile eşanlı olacaklar. Zaten Türkiye'de kamu üniversitelerine ayrılan payın, öğretim elemanlarının gelirlerinin hızla düşmesi biraz bununla ilgilidir. Transferi hızlandırmaya yöneliktir. Birçok üniversite sıfır maliyetle kamu arazisine, kamu fonlarından yararlanarak yapılar dikiyorlar. Uzun dönemde gerek TÜSİAD'ın, gerek siya-

**Üniversite tam anlamıyla bir
dogmatik uyku içerisinde, fiziki
uykudan bağımsız olarak.
Dolayısıyla, ideolojik karşı
hegemonya oluşturulması son
derece önemli. Kabaca, bugünkü
tespitimiz, üniversitenin hasta
olduğu.**

si iktidarların tercihi, gerçekten, özelleştirme kapsamı içerisine üniversiteleri de dahil etmek.

Bu yapılacaksa, kamu kaynakları kullanılarak, kamu üniversiteleri çökertilerek yapılmamalı. Örneğin, sözleşme esasında, üniversitedeki akademik kadronun oluşturulması, arz ve talebe göre belirleniyor. Çoğu insan farkında değil, ama şu anda üniversitelerin çoğu sözleşmeye dayalı. Araştırma görevlileri, yardımcı doçentler, sözleşme esasına göre üniversitedeler. Ama bu üniversitenin hiçbir temel sorununu, - verimlilik, kalite gibi - çözmemiş. Ayrıca, Fikret Başkaya, vs. gibi birçok üniversitede varolabilecek muhalif unsurlarla kim sözleşme yapacak.

Dolayısıyla bütün bunlar olacaksa, kamu üniversitelerinin ve bilim özgürlüğünün altındaki toprağın erimesine, hiç değilse şimdilik, erimesine karşı mücadele etmemiz gerek.

Ama hiç değilse varolan kamusal paydayı ön plana çıkarma tarzıyla bir politik hat belirlemek gerek. Bunun için de çok radikal olmaya gerek yok. Aristo'ya soruyorlar; yararlı yönetimlerle, yararlı olmayan yönetimleri ayıran nedir, diye. Tek yanıtı, kamusal yarar. Kamusal yarar varsa faydalı ve doğrudur, yoksa, değildir. Bu Aristo'nun en temel tetkiki. Sonuçta bunları söylemek için çok radikal falan olmak gerekmiyor.

Üniversite öğretim üyeleri arasındaki farklılıkların örgütlenmede handikap yaratabileceğini düşünüyor musunuz?

- Bu çok önemli bir faktör. Üniversite öğretim elemanları aynı zamanda kamu görevlisi. Kamu görevlisi olduğu için, son derece devlet merkezli bir bakış ile dünyaya bakabiliyor. Sadece ücret gelirlerinin ençoklaştırılması perspektifi içerisinde değiliz ama, aynı zamanda üniversitelerin gerçekten devlete endekslenmiş kurumlar olmaktan çıkarılmasını istiyoruz. Tansu Çiller'in deyimiyle, bugün enflasyonun yüzde 18'i Güney Doğu sorununa ilişkinse, bütçe açıklarının önemli bir bölümü bu soruna ilişkinse, doğal olarak Öğretim Elemanları Sendikası'nın da, kaynakların yeniden paylaşımına göre, bu önceliklerin değişmesi konusunda ve daha barışçıl bir toplum teklif etme konusunda tavır alması gerekir. Devlet merkezli bir anlayış zihinsel mesafa koymayı ne şekilde gerçekleştirebilir, gibi bir problemimiz var.

Homojen bir yapı değil elbette, son derece heterojen bir yapı. Dolayısıyla, kabaca köylülüğün nasıl değişik ka-

tegorileri varsa, öğretim elemanları da belki tüm varolan sınıfları kesen bir kategori içerisinde. Dolayısıyla bizim amaç maddemize ilişkin bir mutabakatı olan, belki toplumsal tasarımları çok farklı olan, ama üniversiteye ilişkin sendikamızın tasarımını da onaylayan insanları kapsaması gerekiyor.

12 Eylül'de oluşturulan YÖK kurumu sadece yasayı koyan anlamında değil, ideografik dedğimiz, yani anlamı da koyan, belli bir kanaatler dizisi çerçevesinde dünyaya bakmayı sağlayan bir yapılanma oldu. Onu da üniversitenin bu heterojen yapısı içerisinde kırabilmemiz gerekiyor. Bizim önümüzde bayağı büyük bir mesai gereksinimi olduğu görülüyor.

Bizi, genellikle ölüyü gösterip hastalığa razı ettirmeye çalışıyorlar. Biz buna direndik. Onun dışında kendi pozitif önerilerimizin, yani gerçek bir üniversitenin, üniversitenin olmazsa olmaz şartı olduğunu söylememizin altını çizmemiz gerekiyor. Çünkü, demokrasiden kim hoşlanmaz? Demokratik yollarla iktidara gelemeyenler.. Gerçek böyledir. Gerçek üniversiteyi kim istemez? Böyle bir üniversitede hiçbir biçimde yeri olmayanlar.

Bu yüzden YÖK kurumunu eleştirirken, bu kurumun taşıyıcısı olan insanların da vasıflarını eleştiriyoruz. YÖK Başkanı çıkıp, bu eylemleri yapanlar, küçük bir azınlık diyor. YÖK'ü istiyor musunuz diye eferandum mu yapılmış? Hayır. Dolayısıyla, önerilerimiz de çok net. Derhal referandum yapalım.

Ya da gelirler meselesi.. Ne istiyoruz? Yüzde 30, yüzde 70 diye bir birim belirlemenin manası yok bu enflasyon ve kriz ortamında. Öğretim elemanlarının gelirleri pekala milletvekili maaşlarına endekslenabilir, çünkü piyasayı en iyi onlar saptıyor.

Üniversitenin ciddi problemlerinden bir tanesi, aslında Türkiye'deki entelektüellerin temel problemlerinden bir tanesi, yani anti-entelektüalizmdir. Bu son derece önemli bir handikap. İşte, 12 Eylül'de üniversitenin başına konan bela hala varlığını sürdürüyor. Gerçekten tarihin birçok döneminde, birçok toplumlarda entelektüeller hep günah keçisi olarak görülmüş. Türkiye'de bu süreç halen sürüyor.

Buna karşı bir muhalefet gerekiyor. Üniversite tam anlamıyla bir dogmatik uyku içerisinde, fiziki uykudan bağımsız olarak. Dolayısıyla, ideolojik karşı hegemonya oluşturulması son derece önemli. Kabaca, bugünkü tespitimiz, üniversitenin hasta olduğu.

Sendikamızın diğer işçi sendikalarına benzediğini düşünüyor musunuz?

- Bizim sendikamızın avantajı, sendikal dünya açısından da bir avantaj. Çünkü yönetim kurulumuz profesyonel değil. Profesyonel olmamasının avantajı farklı bir sendika tasarımı geliştirmemizi kolaylaştırıyor. El yordamıyla bu işin içerisindeyiz. Çok da bilmediğimiz bir alanda. Ama bu avantaj teşkil ediyor. Mesleki deformasyonun büyük tehlikeleri olduğu işlerden bir tanesi de sendikalar. O yüzden belki farklı bir sendikacılık anlayışının geliştirilmesinin de vesilesi olacak.

Medya ekonomisinin doğuşu

Hizmetler sektöründe istihdam edilen iletişimle ilgili işgücünün büyük payı, haberleşme ve bilgiyi klasik sınıflandırmanın dışına taşıyarak hizmetler sektöründe ticareti geride bırakmış ve günümüzde 4. ve en büyük sektör olarak yüzde 45'lik payı ile iletişim sektörünü yaratmıştır.

Dr. Selçuk DEMİRBULAK

İletişim bir haberin en hızlı ve en uygun araçla iletimidir. Topluluk halinde yaşamaya başladığı andan itibaren en küçük toplum biriminde (ailede) dahi insan, çevresiyle ilgilidir. Cereyan eden olayları öğrenmek, bunları yorumlamak, başkalarına iletmek, haberleşmek ihtiyacı vardır. Sınırlı sayıdaki insan arasında sözlü olarak doğrudan doğruya haberleşme olabileceği gibi, zincirleme haberleşme, haberleri toplayan ve yayan basın-yayın ve enformasyon aracılığı ile sağlanabilir. Uygarlık tarihi boyunca insan topluluklarının siyasi, askeri, ticari, mali, sosyolojik vb. bilgilenme gereksiniminin tatmini için muhtelif araçlar -duman ve/veya ışık işaretleri, tam-tam, yaya-atlı haberciler ve güvercin vb.- kullanıldığını bilmekteyiz. Yazının icadından sonra basılı malzemenin iletimi için de uygarlık tarihi boyunca çeşitli deniz ve kara nakil vasıtaları kullanılmıştır. Günümüzde de havayollarını telekomünikasyon aygıtlarını, haberleşme uydularını bunlara eklemek gerekir.

Matbaanın icadından önce elle yazılan kitapları, mektupları ve haber mektuplarını, 1789 Fransız Devrimi sonrasında tam anlamı ile günlük gazeteler izlemiştir. Bilahare telgraf, telefon, fotoğraf bir asrı aşan geçmişleri ile uygarlık tarihinde yerlerini almışlardır. Bu arada 80 yıllık geçmişi ile sözlü medya ve 60 yaşlarında olan görsel medya ve bilgisayarları da unutmamak gerekir. Sözlü medyanın gelişmesinde ve yaygınlaşmasında büyük etkisi olan transistörler de takribi 50 yıllık bir geçmişe sahiptirler.

Zaman içinde en etkin ve çok sayıda bilgi ve haberleşme araçları yaratılmış ve yaygınlaştırılmıştır. Bütün bu olgular medya sanayiini yaratmış ve giderek medya ekonomisini oluşturmuştur.

Sanayi sonrası toplumlar

İşgücünün çeşitli faaliyetler arasındaki dağılımı ekonominin niteliğini saptar. Geleneksel ayrıma göre işgücü tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri arasında dağılır. Gelişmiş ülkeler açısından, 19. yüzyıl ortalarından 21. yüzyıl başlarına kadar geçen 150 yıllık zaman dilimini irdelediğimizde 1850'lerde yüzde 40 olan tarım sektöründeki işgücü payı, en yüksek oranı olan yüzde 45'e 1880'lerde ulaşmış ve bilahare düzenli ve sürekli düşüşe geçerek 20. yüzyıl başlarından itibaren ekonomiyi niteleme gücünden uzaklaşmıştır. 21. yüzyıl arefesindeki payı da yüzde 8'lere düşmüştür.

20. yüzyıl başlangıcından itibaren sanayi toplumu kimliğini kazanan gelişmiş ülkelere 1950'lerde yüzde 40'lık payı ile işgücü, mal üretenek bulunduğu ülkelere sanayi toplumu karakterini kazandırmıştır. 20. yüzyılın ortalarından itibaren düşme trendine giren sanayi işgücünün 21. yüzyıl başlarındaki payı ise yüzde 22 dolayındadır. Tarım ve sanayi sektörlerindeki işgücünün sürekli gerileyen paylarının yanı sıra, 1950'li yıllardan başlayarak günümüze dek hizmetler sektöründe işgücü oranı sürekli ve düzenli bir biçimde artmıştır. Ne var ki, hizmetler sektöründe istihdam edilen iletişimle ilgili işgücünün büyük payı, haberleşme ve bilgiyi klasik sınıflandırmanın dışına taşıyarak hizmetler sektöründe ticareti geride bırakmış ve günümüzde 4. ve en büyük sektör olarak yüzde 45'lik payı ile iletişim sektörünü yaratmıştır. Böylece de sanayi sonrası ülkelere haberleşme-iletişim toplumları hüviyetini kazandırmıştır. 21. yüzyıl başlarında gelişmiş ülkelerdeki işgücünün muhtelif sektörler arasındaki dağılımı şöyle özetlenebilir: yüzde 8 tarım sektörü, yüzde 22 sanayi sektörü, yüzde 25 hizmet-

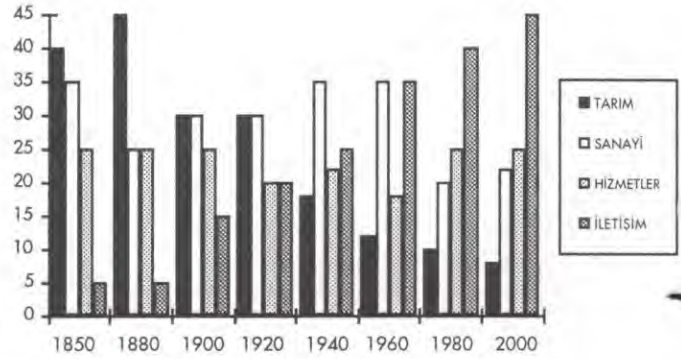
ler sektöründen oluşurken, iletişim sektörünün payı da yüzde 45'ler civarındadır. Sanayi sonrası toplumlarda telekomünikasyon, elektronik vb. aygıtları üreten sanayi dallarının randımanlarının yüksek olması iletişim temeline dayalı ekonomiyi yaratmıştır. GSMH'lerden aldıkları payların sürekli büyümesi de işgücü için iletişim sektörünü cazibe merkezine dönüştürmüştür. Örneğin Birleşik Devletler'de 1990'lı yıllarda GSMH'nın 1/4'ü haber, mal ve hizmetlerinin üretimi, işlenmesi ve dağıtımından elde edilirken GSMH'nın 1/5'i de tamamen Birleşik Devletler sınırları içinde kullanılmak üzere haberleşme hizmetlerini üretmekten kaynaklanmaktadır. Öte yandan işgücünün yüzde 50'si iletişim sektöründe çalışmakta ve toplam işgücü gelirlerinin de yüzde 53'ünü elde etmektedir. Bu durumda, sanayi sonrası toplumları iletişim toplumuna dönüştürmektedir.

Tabii, bu arada ekonomik ve sosyal değişiklikler yaşanmaktadır. Bu toplumlarda, iletişim sektörü asli görevi olan bilgi, iletişim, haberleşme ve danışma mal ve hizmetlerini işlemekte, üretmektedir. Bu süreci incelediğimiz zaman hizmet açısından elektronik ve basın araçları, ilancılık, eğitim, telekomünikasyon araştırma ve geliştirme hizmetleri, maliye ve sigortacılık hizmetleri, kütüphaneler, danışma ve araştırma-geliştirme firmalarını görürüz. Mallar olarak da bilgisayar, haberleşme ve elektronik araçları büro ve iş makinelerini baskı makinelerini vb. sayabiliriz. Öte yandan piyasa-dışı üretilen haber ve hizmetler iletişim sektörünün tali koludur ki, burada haberleşme-dışı firmalar ve devlet birimleri tarafından tamamen içte tüketilecek haber üretilir. Asli ve tali faaliyetlerin toplamı da, 21. yüzyıl arifesinde sanayi sonrası toplumların GSMH'larının yaklaşık yüzde 45'ini meydana getirirler.

Sanayi öncesi toplumlar

Olaya bir de ekonomik faaliyetlerin emek/yoğun cereyan ettiği sanayi öncesi toplumlar açısından baktığımızda, bu toplumlarda temel arz ve ihtiyaçlar giderildikten sonra tüm çabaların bilgisayarlara ve haberleşme araçlarına yöneldiğini gözlemleriz.

Sanayi sonrası toplumlarda ekonomik büyümeyi sağlayan, ekonomik ve sosyal dönüşümler, sanayi öncesi toplumlarda yeni haberleşme araç ve imkanları ile mal ve hizmetler yaratarak iktisadi kalkınmalarına olumlu katkıda bulunurlar. Sanayi öncesi toplumların, sanayi toplumlarının ve/veya sanayi sonrası toplumların gelişmişlik düzeylerine yaklaşabilmeleri için -diğer mal ve hizmet üretim alanlarına nazaran- iletişim sektörü daha fazla yarar sağlar. Sanayi öncesi ekonomik gelişmişlik düzeyindeki bazı ülkelerde de, hiçbir şekilde ulaşamayacakları bölgelere, sözlü medya ile ulaşılabilir ve temel eğitim ve sağlık sorunları çözümlenebilir. Gelişmekte olan ülkeler ayrıca dağıntık yerleşim birimleri ve aşırı nüfusun yarattığı eğitim sorunlarını da, haberleşme uyduları aracılığıyla çözümlene yoluna gitmişlerdir. 20. yüzyılın son çeyreği içinde sanayi öncesi toplumlar, haberleşme uyduları ile sanayi sonrası toplumlarla iletişim ağı kurmaya çalışmışlardır. Bu

çabalar 21. yüzyıl arifesinde de tüm hızıyla devam etmektedir. Haberleşme uydularının yarattığı diğer değişikliklere gelince, gelişmekte olan ülkeler diğer sanayi öncesi toplumlarla doğrudan iletişim olanağına kavuşmalarının yanı sıra kendi kırsal alanlarına da aracısız haber aktarabilmektedirler. Bu süreç tersine de işleyebilmektedir.

Sonuç

İletişim sektöründeki dinamizm, teknolojik yenilikler, haberleşme maliyetlerini hızla makul seviyelere çekerken, haberleşme alanında yatırımlar geometrik diziyle artmaktadır. Artık en düşük GSMH'ya sahip 3. Dünya Ülkeleri dahi bu alanda yatırımı zorunlu varsaymaktadırlar. Gerek sözlü ve gerekse görsel medya aracılığı ile kitlelere eğitim ve sağlık hizmetleri ulaştırılırken kıt kaynakların da etkin kullanımı sağlanmaya çalışılmaktadır. Böylece tüm ekonomik faaliyet alanlarında kaynakların optimum kullanımı, potansiyel rasyonelleşme hedeflenmektedir.

21. yüzyılda, gerek sanayi öncesi ve gerekse sanayi sonrası toplumları için medya ekonomisinin kalkınma ve büyümelerine olumlu katkılarda ve etkilerde bulunacağı açık ve kesindir. Teknolojik yeniliklerin hızı iletişim sektöründe maliyetleri düşürerek, yatırımları yaygınlaştıracak dolayısıyla fakir güney yarım küre, giderek zengin kuzey yarım küre ile arasındaki boşluğu -diğer sektörlerin yardımlarına nazaran- daha hızlı biçimde doldurabilecektir.

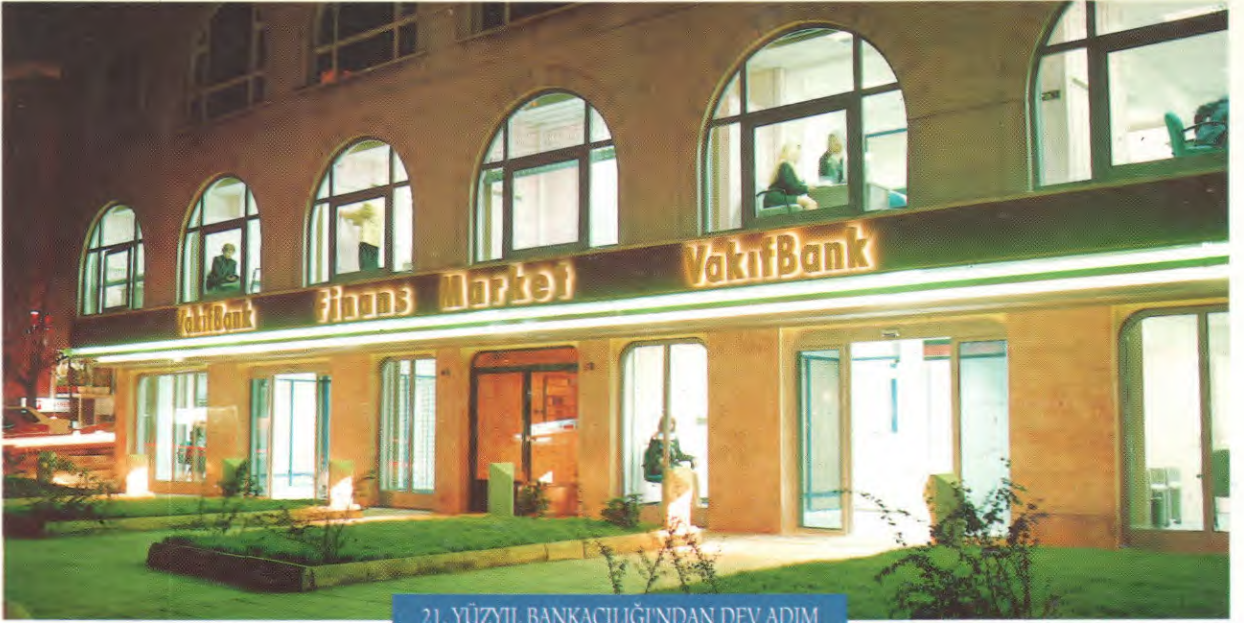
Kaynaklar

- Compaine M. Benjamin. The Expanding Base of Media Competition. Journal of Communication Summer 1985.
- Hoskins Colin, Mirus Rolf and Rozerboom William. U.S. Television Programs in the International Market: Unfair Pricing? - Journal of Communication Spring 1989.
- Rozek P. Richard. Intellectual Property and Economic Growth. Economic Impact, 1988/1.
- Zarcone Thierry - Clayer Nathalie et Popovic Alexandre. Presse de Turquie Editions Isis Ist-Paris 1992.
- İnugur M. Nuri. Basın ve Yayın Tarihi. Çağlayan Kitabevi. İst. 1982.
- Kazgan Gülten. İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. İ.Ü. Yay., Sermet Mat., İst., 1969.
- Talas Cahit. Ekonomik Sistemler. Sevinç Mat., Ank., 1969.
- İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları. Gaz. Cem. Yay., Emek-Tepe Mat., İst., 1984.
- Hürriyet Vakfı Eğitim Yay., 1983 İletişim Yılı İkinci Seminer Tutanakları. İst., 1983.

Deri Deyince...

TOSKANA®

21. YÜZYIL BANKACILIĞI'NDAN DEV ADIM

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE İLK DEFA

KOMPLE BANKA

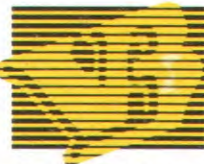
Parayla ilgili aklınıza ne geliyorsa...
Mevduatla, Çekle, Senetle, Havaleyle,
Kambiyoyla, Sigortayla, Dövizle, Altınla,
Bireysel ya da Ticari Krediyle, Leasingle,
Factoringle, Turizmle, İhracat ve İthalat
işlemleriyle gayrimenkul alım-satımıyla
Borsa ve Yatırım Bankacılığıyla,
Modern finansman teknikleriyle...
Kısaca hayatla ilgili
aklınıza

ne geliyorsa,

şimdi tek bir şubede...

VAKIFBANK FİNANS MARKET'TE!

Üstelik, her biri YETKİLİ MÜŞTERİ
TEMSİLCİLERİ olan şube personelinin
masasında, üstelik tek işlemde!...
Artık bütün işinizi VAKIFBANK
FİNANS MARKET yetkililerine
bırakabileceksiniz... Çünkü
VAKIFBANK FİNANS MARKET'TE,
"Bütün İşlem: Tek İşlem"...
Üstelik içneden, ipliğe!

VakıfBank
FİNANS
MARKET

Tunalı Hilmi Cad. No: 75 Kavaklıdere-ANKARA

VakıfBank
21. Yüzyıl Bankacılığı